

PANNON JÓKÖV

Kulturális folyóirat

2000

3.
MÁJUS
JÚNIUS

PANNON ÍRÓK

Kulturális folyóirat

5. évfolyam, 3. szám

2000. MÁJUS-JÚNIUS

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: Bogár Imre (Zalaegerszeg), Kiss Gábor (Zalaegerszeg),
Müller Róbert (Keszthely), Papp Ferenc (Nagykanizsa), Szántó Endre (Hévíz), Vajda László (elnök)

*

SZERKESZTŐSÉG

PÉK PÁL

főszerkesztő

*

BORBÁS GYÖRGY, CZUPI GYULA, TAR FERENC

szerkesztők

*

MUNKATÁRSÁK

Cserba Júlia (Párizs), Kardos Ferenc (Nagykanizsa), Szlafkay Attila (Budapest), Várdy Béla (Pittsburg, USA)

*

TÁNCZOS KATALIN

kiadói titkár

A címlapon, a borító belső oldalain és a műmellékleten
Eszik Alajos műveit közöljük.

Készült Hévíz, Nagykanizsa, Zalaegerszeg és Zala megye
önkormányzatának támogatásával.

ISSN 1219-6886

Megjelenik kéthavonta.

Kiadja a Zalai Írók Egyesülete. Elnök: Orsós Jakab • Felelős kiadó: Pék Pál ügyvezető elnök.

Szerkesztőségi levélcím: Pék Pál 8800 Nagykanizsa, Ady Endre u. 12/B.

Telefon: 93/314-460, 06/30/268-3260. Fax: 93/312-138.

Előfizethető a Zalavölgye Takarékszövetkezet III. sz. fiókjá, Zalaegerszeg 75500801-10001882 sz. számláján,
vagy a szerkesztőség címén, rózsaszín postai utalványon.

Az egyes számok ára 150 Ft. Előfizetési díj egy évre: 600 Ft.

Címlapterv: Euromanager Kft. Zalaegerszeg.

Nyomdai előkészítés és tördelés: Kuzsner Csaba Nagykanizsa.

Nyomdai munkák:

Szépirodalom

Bayer Béla: Mégsem (vers)	3
Mezei András: Ükapám, Letelepedők (versek)	4
Fecske Csaba: Horgászat (vers)	5
Karánsebessy Balázs: Tükör (novella)	6
Kiss Benedek: Apám kertjében (versciklus)	7
Nagy Anna: A kút, Kövek alatt (versek)	12
Tóth Imre: Karma köztársaság, Harmadik fény (versek)	13
Bán Zsuzsa: A béka (novella)	14
Hizsniai Zoltán: Dilis idill (vers)	16
Hizsniai Zoltán műhelyében (Tar Ferenc interjúja)	17
Kárpáti Kamii: Perben - imában, Április nappali holdjához (versek)	25

Tüskés Tibor köszöntése

Kelemen Lajos: Munkadarab (vers)	27
Domokos Mátyás: Díszátirat helyett	28
Tüskés Tibor: Hiányok (életrajzi vázlatok)	29
Szabó Ferenc: Párbeszéd Tüskés Tiborral	35

Szélrózsa

Miriam van Hee versei (Lackfi János fordításai)	37
Eugenio Bueno versei (Sólyom Sándor fordításai)	41

Testvérmúzsák

Szakolczay Lajos: Eszik Alajos művészetéről	43

Melléklet • Eszik Alajos képei

Németh István Péter: Tűnődés a költő Egry Józsefről	45
Miltényi Tibor: Tükröződések	49

Millennium

Nagy Csaba: Feláldozott nemzedék	50

Szemle

Losonci Miklós: Rózsás János emelkedése (I. rész)	56
Géczi János: Versek (Bohár András)	60
Kárpáti Kamii: Római toronyzene; Parancs János: Töletek távolodóban (Koppány Zsolt)	68
Mezei András: A vég kezdete felől (B. Juhász Erzsébet)	70
Czetter Ibolya: A stílus és a formák (Tátrai Szilárd)	72
Várdy-Huszár Ágnes: Mimi (Stirling György)	74

BAYER BÉLA

MÉGSEM

Időbe került, míg kitapasztaltam
a vadászok észjárását. Kupacnyi kudarcba.
De élek, s bár mindinkább szálka leszek,
nem fog az átok. Hánánok és Kajafások
törnek álmaimra, szarvas lelkeket
mégsem sérthetik. Rivalló kürtjük
diadalt nem hirdet. Agancsom ágbogán
gyertya milliomm, s ihatom gyémánt vizekből is.
Hamis ábrándot vágyam nem kerget,
csak parányból telhet eggyé az egész.
Mérték, szám és súly szerint. Arányosan.
Ünők szemérme barkáll, tüllfátylát a köd
eloldja, s ez erdőnyi hazában füvekre szállnak
a csillagok. A csaliton égi könny ragyog
s a nyiladék szegélyén megvirrad a teremtő
bábáló tekintete.

Eszik Alajos műve

Mezei András

ÜKAPÁM

Vett egy kis telket kúttal
 az Olajfák Hegyével
 éppen átellenben -
 Korpuszát visszavitte
 Deutsch Ármin Jeruzsálembe,
 mintha nem is Munkácson,
 hanem ott élte volna le
 nyolcvan esztendejét is
 az Olajfák Hegyével
 éppen átellenben,
 hol a csontjait *leadta*.

LETELEPEDŐK

A férfiak követ fejtettek,
 az asszonyok vesszőkosarakban vitték
 az émek-yezreeli fekete, jó zsíros földet
 a sziklás dombhátra, Noémi, Ráchel, Lea
 cipelte napra-nap, kivéve, ha
 Leát beosztották konyhai szolgálatra,
 Ráchelt a mosodába, ha Noémi az új
 bevándorlókat tanította a héber szavakra,
 ha Lea a kibuci csecsemőtthonban éjszakázott,
 ha mindannyian az esti, kilencórai híreket
 lesték, az aznapi híradót minden áldott nap:
 ki esett el?! - Vitték a vesszőkosárnyi
 földeket föl -, kivéve, ha a fiuk megjött
 a „pokolból”, s géppisztoly csusszant
 a konyha szögletébe -, ha fát ültettek,

ha temettek -, kivéve, ha a dombhát tartotta
 széles vállát a mélyen fekvő kis település alá,
 s a csillagsugarakból font vessző-
 kosárban a kibucot ő maga vitte... Kivéve, ha Noémit,
 Ráchelt és Leát megdobálták a fák tobozokkal,
 ha zöld ágak hulltak vállaikra, saruik mellett
 a füvek énekeltek, illó olajok aurái jelezték, s jelzik
 jöttüket minden utánuk lépőnek mindörökre.

Fecske Csaba

HORGÁSZAT

horgodon vergődöm Uram
 hát így kell lenni ennek így
 vagyunk folyódban annyian
 ki fönnakad ki elúszik

de végül rajtaveszt az is
 ki haladékot nyert ugyan
 és elkerülte még csalid
 s úszkál a mélyben boldogan

hol zöld hínár lobog sötét
 árnyékot vetve s nyög a víz
 amint haltest hasítja szét

a mélység csöndben dolgozik
 szétpattan néhány buborék
 a felszínen hol fény vakít

Karánsebessy Balázs

TÜKÖR

Hatalmas volt. Ebben a fényben, ebben a környezetben talán szebb is, mint amikor először meglátta. A faltól falig, padlótól plafonig, nem az ő stílusa. Mert ez más. Nagyobbat mutat, mint amekkora. „Egy világ beleférne” - mondta a macskanadrágos öregúr a platánfa alatt. A világ akkoriban kilenc négyzetméter volt, plusz még kettő, ha a mosdónak becézett budit is hozzászámoljuk. Manapság már egészen más.

- Őt alkalom, aztán a tied - ezt mondta a bolt tulajdonosa. - Őt alkalom. Megteszed és már mehetsz is. Ötször. Az ötödik után viheted.

Sokat gondolkodott.

Két hét után volt meg az első. Nem sok idő múlva a második is. De többen voltak. „Köll a tükör? Ténleg köll a tükör?” - ezt hallotta folyton. Ha többen, hát többen. Csak letelik egyszer az az öt alkalom! De talán még ma se telt le.

Egy idő után már képtelen volt számon tartani a látogatások számát. Ha hívták, ment.

- Most már elviheted - szolt egy nap a boltos -, de még nem végeztünk.

Ő meg vitte, csak úgy, pucéron, be sem csomagolva. „Nem szabad letakarnod. Soha!” - ezt kapta mellé útravalóul. Otthon azonnal kiborította a tükröt mind egy cseppig. Ami benne volt. A koldust, a házaló ügynököt, a titkárnőt, a mérnököt. Mindent. Azok kijöttek és kértek valamit. Mindegyik kért, ő pedig megtette. Cserébe segítettek ezt-azt, saját házába költözött, autón járhatott, öltözködhetett, ahogy kedve tartotta, és néha megsétáltatta a tükröt. Soha nem takarta le. Ahogy mondták. Amikor haz ért, kiöntötte. Megtette, amire kérték; ennyi,

Tudta jól, hogy az öreg macskanadrágos fél. A vén platánfa alatt járkált, és véletlenül sem lépett a tükör elé. „Egy világ belefér.” Mondta: „Csak ez a fa és én nem. Ez a fa az enyém. Soha ne fordítsd felénk!” - Nem vitakozott vele. A lány, akit otthon kiöntött, nem kért semmit. Ott maradt vele. Leült és nem mozgott. Az első megszületéséig talán meg sem szólalt. Azután sem sokat beszélt.

Megszerette a gyerekeket. Nem értette őket, de szerette. És szerették őt is. Ez újdonság volt. De ezzel együtt még annyi más is, ami „lett”.

Nem volt kellemetlen. Olykor még beléjük is fedkezett.

Ha hagyták is, nem sokáig. Amikor hívták, ment és a vége még olyan távolinak látszott... Elfáradt. „Még nincs meg. Még nincs meg az ötödik. Még nincs!” Egyre csúfondárosabb lett a hang. „De ha köll a tükör...”

Mégis, otthon a csupasz falak helyett gyerekzsivaj várta. Nagyon élvezte ezt a zsvajt. Szívesen lemondott volna a tükörről, néha napokig feléje se nézett, de a tükör erővel húzta, vonzotta magához; képtelen volt ellenállni. Vinnie kellett. Az öregét látta még néha a nagy fa alatt, amint bánatosan figyelte őt, otthon azután minden addiginál dühödtebben rázta a tükröt, míg csak a tompa ezüstcsillogás maradt. Minden mást kiöntött. Csak az a fémesen pengő, gúnyos csillogás.

Utána órákig simogatta a gyerekek arcát, és a mosolyoktól édesen aludt.

Most itt áll, csodálja és embertelenül gyűlöli ezt a valamit mindenestől: kétoldalt csavart, arannyal futtatott oszlopaival, vak mélységével. Gyűlöli mindazt, ami csak benne van. Hunyorog, kezében vastag takaró. Kétszer indul el a karja. Kétszer hullik le. A takarót a földre ejti, mégis van ereje, és üres kézzel megy ki a házból.

Milyen más! Szívja a napsugarakat, hangozik, színeket. Ő, egyedül. Leül a platánfa alá, várja az öregurat, nézi a nyüzsgést, szédül.

Későig marad. Cseveg, dohányzik, nevetgél, eszik - végre ember. Hazafelé szinte szökdécsel, kóbor kutyákat simogat, nótát dúdol.

Otthon magára zárja az ajtót. A zaj hirtelen, robbanásszerű. Siketítő, idegtépő: fortyogás és zakatolás, visítás és dörmögés együtt, léghalapács, detonáció és orgonazengés. Elviselhetetlen. Rohan fölfelé a lépcsőn, a tükörhöz. Háromszor esik el, az oszlopok széle látszik, a nehéz anyag csaknem egészen eltakarja. A zajon át nehéz meghallani a gyerekhangot: „Apu! Letakartam! Segítettem neked letakarni. Apu, ugye, így jobb? Többé nem fog bántani...” - felcsattanó sikolyban hal el, mint a vércse sívítása. Családjá képlékeny, áttetsző, mégis sűrű massa, olvad, mállik, csepeg, foszlik körötte minden, és a vastag takaró mögül egyre ömlik a sötétség.

(1999)

Kiss Benedek

APÁM KERTJÉBEN

NAPÁLDOZÓ

apám kertjében,
 elhalt a kaszasuhogás,
 égi vér ragyog a levélen,
 s mint Krisztus sebét szent Tamás,
 megtapintom a vén fák kérgét:
 körte, meggy, szilva, őszibarack-
 apámat régen eltemették,
 de fái gyümölcsöt ontanak,
 nem vagyok apátlan velük mégsem,
 ki elment, ím föltámadott:
 Őt látom a varasult fényben,
 ahogy hiánya fölsajog.

NEM ÉRTETTÜK MI

egymás nyelvét,
 igen-re nem csattant, nem-re igen,
 míg meg nem gyötörte az öregség,
 (gyötörte s törte is istenesen),
 s Isten kinek a száján volt mindig,
 akkorra lelkéig ért már, határ
 nélkül elöntötte, a szívéig,
 megcsendesülten Istenben állt,
 gyámoltalan és halálig fosztva,
 akár egy almafa szüret után,
 csupán ágakkal meg-meginogva,
 nem keményen, büszkén, mint hajdanán.

EKKOR MÁR

beszélni tudtunk volna
 emberi nyelven, két gyötrött magyar,
 ekkor már hinni is tudtunk volna
 egymásban, értvén, hogy ki mit akar,
 főzhettünk volna pálinkát **együtt**,
 ültethettünk volna csemetefát,
 oszlathattuk volna a bajt, mi felgyűlt,
 meghányva-vetve, hogy kinek mi fáj,
 ekkor már **család** is lehettünk volna,
 apa és fiú, az **ő fia**,
 nem külön borongva, csatangolva, -
 ám ekkor kellett épp meghalnia.

KEMÉNY VOLTÁL, APÁM,

konok és zsarnok,
 neved csak hallotta, már sírt anyám;
 hajtott a féktelen indulat, hajtott,
 s ha értél, hát hová, egyáltalán?
 Legdrágább kincseid világnak szórtad,
 pátyoltál lim-lomot, giz-gazokat,
 virágaid, ha voltak, koholtak,
 eltapostad te a virágokat,
 ki voltál átok ránk - dúlt életeddel
 voltál az magadnak százszorosan,
 hová értél hát, féktelen ember,
 csőd-ember? Odalent nyugalmad van?

BÁNT EZ A NAPFÉNY,

most, februárban,
takaróznék most ködökbe inkább,
vacognék inkább most hósubában,
szívnék bár köd-füstöt, mint cigarettát.
Így illenék ez hozzád, apám, most,
s hozzám is, ki végre előcibállak,
hisz maradt utánad akkora káosz,
füst és köd, azon át ember nem láthat.
Hiába akarnék én rendet tenni
dolgaiban, miket félben-szerben
itt hagytál - millió törmelék, semmi
nem maradt utánad egészben, egyben.

TE, AKI PAPOK KÖZT

nevelkedtél,
hogyan csúfolhattad meg így az Igét?
hogyan csúfolhattad meg a Teremtést?
Égre kiált ez a tenger MIÉRT.
Lázadóvá tetted egész családot,
s röhögtél, amikor karóba dőlték.
Lettél az Úr szemén akkora hályog,
amelytől nem látta ő sem a Földet.
Magát az Istent keverted hírbe
léteddel előttünk, feloldozást
ha tőlünk kapnál is - Ő megbocsát-e?
Kék villogás az ég, az Úr-palást.

ÉLVE LOPTAD EL

magadat tőlem!
 Ha háborúban halsz, meggyászollak,
 s fényesen élhettél volna időmben,
 mert valahogy mindig élők a holtak.
 Ha infarktust kapsz fiatal korban,
 bika öklel fel, vagy vonat gázol,
 vagy bárhogy végzed is; bármilyen sorsban
 jobban megnyugszom, s így nem hiányzol.
 Élőt gyászolni és préselt ajkkal
 hallgatni évekig - micsoda szégyen!
 Bármí halált halsz fiatal korban -
 fényesen élhettél volna **időmben**.

FEJEM AZ ÖKLÖMÖN,

cigarettám
 parazsa hanyadszor ég a kezemre!
 Fiam van, lányom, egyetlen mátkám,
 s hitem, hogy nem szorulok kegyelmükre.
 Apám, mint magzatot, én szüllek téged
 azzal, hogy dolgaid, arcod bemérem.
 Kisdedem vagy már, kit mindentől félték.
 Futkározz hát bennem pitypangos réten.
 Étetlek szívemből. Italod: vérem.
 Te élsz föl engem már vétkeiddel.
 Vétkeidet, apám, ím, megítéltem.
 A többit döntse el maga majd az Isten.

ODA A LEGENDA...

Feleszmélünk,
 feláll a fiú is, ha megtaposták.
 Fiak, apák, így, egymásból élünk,
 s egymás ellen, mint barbár hordák.
 Napáldozó apám kertjében.
 Elhalt a kaszasuhogás.
 Égi vér ragyog a levélen,
 s mint Krisztus sebét szent Tamás,
 megtapintom a vén fák kérgét:
 körte, meggy, szilva, őszibarack.
 Apámat régen eltemették,
 de fái gyümölcsöt ontanak.

Eszik Alajos • Kisnesz

Nagy Anna

A KÚT

Kútba dobni egy követ
hallani a mélység választ

*a gyermek belekiáltott
kíváncsiságát a feneketlen elnyelte
s várta a százéves magányát
megkondító újabb hangot
a gyermek játszott
tetszett a fájdalmas visszhang
a titkos a tiltott
a veszélyes kutat leszögezték
nem merítették belőle többé*

hallgatni a mélység választ

emlékszem a kútra
a hangomat kolduló torokra
lassan kezdem vágyni
hogy kiáltsak újra újakat
s válaszoljon a magány
értsem a mélység panaszát
s meritsek belőle élő vizet

KÖVEK ALATT

ha a mozdulatlan súly hirtelen megbillen
és ledől a kő alatti világ mennyezete
mezítelenül hagyja saját lenyomatát
a sötéthez szokott férgek
futkosni kezdenek cikk-cakkba
keresik a menekülés útját
a fénytől vakon -
a záró kövek váratlan borulnak
a becsukódó ajtó a lecsukódó szem
az elengedett kéz mozdulatlan súlya
felfedi a rejtett világot

kapkod futkos a gondolat
 riadt tekintetek rebbennek ide-oda
 kínos szavak fájdalmas csend
 napvilágra kerül egy élet
 szemérmetlenül kiszolgáltatottan
 áll a gyász előtt
 állunk a lét küszöbe előtt
 mint a kert fölforgatott kövei alatt
 a futkosó félelem

Tóth Imre

KARMA KÖZTÁRSASÁG

kedves doktor
 az anyag nem létezik
 kiürülnek az igazságtárolók
 amíg a föld alatt fekszem
 nem vagyok nagyhatalom
 negatív csapdába hull az aranycsillag
 reggel amikor *felébredsz*
 egy órával kevesebb lesz

ki fog várni hideg ragyogással
 a másik oldalon?

HARMADIK FÉNY

tegnapi kávé üveg pohárból
 a sarokban áll: kérdez:
 mikor jön el a vég?
 majd ha fakó fényben megtörük az idő
 a tizedik bolygó pályájáról lelép
 feloszlik a rend
 a kávéházban tündöklő téli angyal
 lép eléd

Bán Zsuzsa

A BÉKA

Ritka szép este volt a tóparti vikendházban. A két fiú könyveket meg bort vitt magával, és míg a poharakat töltögették, verseket olvastak fel egymásnak és megbeszélték, miért tetszenek, vagy miért nem?

Kint szelíden világított a hold és könnyű szél suhogtatta a nádas dárdafeleleit. Éjfél is elmúlt már, mire a srácok lefekvésre gondoltak, felhajtva az utolsó pohár borokat. Elégedettek voltak és álmosak, minden reményük megvolt rá, hogy reggelig úgy alusznak, mint a tej.

Hanem amint bevackolódtak takarók alá, megszólalt egy béka kint, egészen közel az ablakhoz, önelégült, hangos vartyogással.

- Kvak-kvak-kvak-kvak... - aztán megint, néha egészen hosszú menetekben.

Amikor azt hitték, abbahagyta, és kezdtek elmerülni az álom kellemes ködébe, felharsant a béka hangja megint. Türték, amíg bírták, aztán a szőke fiú felnevetett.

- Hallod?

- Hallom hát, a nyavalyába! - forgolódott a másik, akinek gyűrűsen göndör, barna haja volt. - Egészen kiverte az álmot a szememből.

- Hátha elhallgat.

- Hát várjunk!

De a béka elemében volt. Megrészegülve kvartyogott a gyönyörű nyári éjszakában, és nyilván felkészült arra, hogy reggelig szerenádoz az ablak alatt.

Hiába zárkóztak be teljesen, az üvegen át is hallatszott a hangja.

Meggyújtották a petróleumlámpát és felültek az ágyaik szélére. Valahogy kezdett elmenni a kedvük, mert bor sem volt már a demizsonban, a versekbe meg belefáradtak. Semmi máshoz nem volt kedvük, mint ahhoz, hogy aludjanak, de a béka miatt nem lehetett.

- Te - nevetett fel a szőke - menjünk ki, keressük meg!

- Most?

- Hát mikor? Én viszem a partvist, te az elemlámpát, és addig keresgéljük, amíg rátalálunk. Nem azt mondom, hogy csapjuk agyon, de legalább elkergetjük a fenébe.

A gödör hajúnak is tetszett az ötlet, nyugtuk úgysem lehetett, amíg a béka itt kvartyog a közelükben. Álmosnak sem érezte magát, hát fogta a lámpát, belelépett a szandáljába, és hogy a barátjára várt, aki a partvis után kotorászott valamelyik sötét sarokban, megpillantotta a földön a régi, kiérdemesült rohamsisakot. Ki tudja, honnan került ide a faházba; ajtóátámasztónak használták. A hecc kedvéért az is a fejére rakta békariasztónak, aztán kiosontak a tóparti enyhe éjszakába.

A fiú eleinte pásztázott mindenfelé az elemlámpával, de a béka most olyan csendben volt, mintha csak álmodták volna, hogy létezik.

- Kapcsold le! - szólt a szőke -, most behúzta fülét-farkát, hogy a fényt meglátta.

Csendesen vihogva lábaltak a magasra nőtt fűben arrafelé, ahonnan korábban a hangot hallották. Elöl a szőke egy fürdőnadrágban, szandálban, kezében a partvissal, nyomában a göndör hajú, sisakkal a fején.

Hogy találomra felvillantotta az elemlámpát, váratlanul megpillantották a békát. Bámult a fénybe, mozdulatlanul.

- Fúj, de ronda! - mondta a szőke. - Mit csináljunk vele?

- Csapj oda neki azzal a seprűvel!

A fiú odavágott, ettől a partvis feje messze szállt, a béka meg hatalmas ugrásokkal eltűnt a szemük előtt.

- Nna! - fordult vissza a szőke fiú diadalmasan. - Láttad, hogy menekült?

- Láttam hát. Hős voltál.

- Hát teneked meg mi van a fejedben? Csak nem attól féltél, hogy ilyen magasra felugrik? - nevetett a szőke, megpillantva barátja sisakos sziluettjét.

- Sose lehet tudni, mit forgat egy ilyen béka a fejében - felelte a másik, és rajta is kitört a jókedv. Egymást lökdösve, nevetgélve csoszogtak vissza a ház felé, mikor a szőke hirtelen megállt.

- Képzeld el - mondta -, képzeld, milyen pofát vágnának holnap az üzemben, ha ebben a szerelésben beállítanál! De halál komolyan, öregem. Megmondanád, hogy egész éjjel egy békát hajkurásztál, és nem volt már időd felöltözni.

- Ja... - nevetett a göndör hajú - bemennék az igazgatóhoz lejelentkezni, és elmesélném, mi volt az éjjel.

- Meg mernéd tenni?

- Miért ne? El tudod képzelni, milyen pofát vágnának?

- Mibe fogadsz, hogy nem mered?

- Na mibe? Egy ilyen demizson borba. Na?

- Oké. Holnap így jössz be dolgozni, én úgy teszek, mintha akkor látnálak ebben a szerelésben először. Ha megcsinálsz, tiéd a bor.

Ebben maradtak, s mert a béka tényleg messzire tűnt, végre el tudtak aludni.

Reggel a magukkal hozott vekker csörgésére ébredtek. Megmosakodtak, ettek pár falatot, aztán elkezdtek magukra kapkodni az inget meg a zoknikat.

- Na mi van? - kérdezte egyszer csak a szőke. - Mégsem mersz bejönni így?

- Hogyan?

- Az éjjeli vadásruhádban. Rajtad volt az a gatyá, a szandál, a sisak, kezvedben az elemlámpa.

- Ki mondja, hogy nem merek?

A göndör hajú begyömösölte ingét a hátizsákba,

fejére vágta a sisakot, fogta a lámpát és felült a kerék-párra.

- Jössz vagy nem? Elkésünk.

A levegő tiszta volt, és érződött, hogy ez a nap is meleg lesz. Jókedvűen tekertek a város felé, és fel-felnevettek azon, micsoda hecc lesz, ha a göndör beállít az igazgatóhoz.

Avárosba érve sokan utánuk fordultak. Ez még csak fokozta a bennük feszülő jókedvet meg izgalmat, úgyhogy pukkadoztak, mire a portához értek. Egy osztályon dolgoztak, tehát együtt mentek fel az első emeletre. Ott a néptelen folyosón elváltak, mindegyik bement a maga szobájába.

A szőke ajtaja kisvártatva kinyílt, Tobzos, az osztályvezető kukucskaált be rajta.

- Mi van a barátjával? Megbolondult?
- Miért? - kérdezte a fiú. - Mi van vele?
- Ma még nem találkoztak?
- Nem.

- Úgy látszik, az agyára ment valami szegénynek. Még ilyen hülyének nem láttam. Bejön az előbb fürdőnadrágban, meg egy katonai sisakkal a fején. Kezében egy elemilámpa, azzal a szemembe világít. Kérdezem tőle, mi történt, erre azt mondja teljesen nyugodtan, hogy semmi, csak egész éjjel békára vadászott, aztán nem volt ideje átöltözni.

- Hihetetlen! - igyekezett ártatlan arcot vágni a fiú.
- Talán csak valami tréfa. Lehet, hogy mire visszamegy hozzá, már megint a régi lesz.

- Lehet. De jöjjön maga is, nehogy azt higgye, én bolondultam meg!

Elindultak ketten. A szőke fiúnak reszketett a gyomra a visszafojtott nevetéstől, de nem kellett a szobáig menniük, mert jött velük szembe a békavadász.

- Helló, fiúk! - mondta és rákacsintott a barátjára. - Benézek a dirihez, azt mondják, kereset.

- Na de... - hebegett az osztályvezető -, talán csak nem akar így bemenni hozzá?

- Miért? Mi baj van velem? - villogtatott az elemilámpával a fiú, és dúdolgatva kinyitotta az igazgató ajtaját.

- Ha ezen túl lesz - gondolta a szőke -, azonnal abba kell hagyni a hülyéskedést. A végén még tényleg azt hiszik, bedilizett.

Az osztályvezető sápadtan ácsorgott mellette, egészen szívére vette a dolgot.

- Ennek sincs egy csepp humorérzéke - pislantott rá a fiú.

Ugyanebben a pillanatban kivágódott az igazgató ajtaja, és maga a főnök viharzott ki rajta.

- Menjenek a szobájukba, ne csináljanak itt pánikot!
- mondta. - Meghagytam neki, hogy várjon egy percet. Most aránylag nyugodtan ül az irodámban. Menjenek a helyükre, én telefonálok.

Az osztályvezető bekísérte a szőkét a szobájába, ahol a fiú azt kérdezte:

- Kinek telefonál a diri?
- Kinek, hát a mentőknek! Miért, mit gondolt?
- De hát lehet, hogy csak viccelt a srác.
- Munkahelyen ilyen vicceket épeszű ember nem enged meg magának. Egyébként az utóbbi időben gyanús is volt nekem kicsit.
- Jóságú úristen! - gondolta a szőke. - A végén még beviszik.

Nem tudta, mit tegyen. Hirtelen nem is látszott olyan egyszerűnek kimagyarázni a dolgot. Még fegyelmet kapnak mind a ketten. Lelkiismeret-furdalása volt, de nekiállt dolgozni, s hogy az öreg Tobzos magára hagyta, fülelt a folyosó felé, nem hallja-e a barátja hangját? Végre felhangzottak a furcsa zajok, a dulakodás hangjai meg a tiltakozó kiáltások, de nem mert kimenni. Félt, hogy a göndör hajú tanúnak hívja őt.

- Végül is nem olyan nagy ügy - próbálta nyugtatni magát. - Bent megállapítják, hogy kutya baja, aztán kengedik. Holnap jót röhögünk az egészen.

Ebédszünetben mindenki az esetet tárgyalta. Dicsérték az igazgató hidegvérűségét, hogy olyan gyorsan elintézte a dolgot. Meg sajnálták a fiút, amiért ilyen váratlanul elborult. Többen kinyilvánították, ők sejtették, hogy ez lesz a vége...

A göndör másnap se jött dolgozni. Barátja egyre cudarabbul érezte magát. Két nap múlva bement az elmeosztályra érdeklődni. Megmondták, melyik szobában helyezték el, és felengedték hozzá.

Amikor belépett, barátját az ágy szélén ülve találta. Fején a rohamsisak, és elemilámpával villogtatott a szemközti falra.

- Mi van veled? Meggárgyultál? - kérdezte ijedten. - Meddig akarod még ezt játszani? Megnyerted a bort, nem kell tovább csinálni.

- De jó, hogy itt vagy! - intette maga mellé a göndör. - Látod, milyen halványan világít? Hozz egy pár körtét bele légy szíves, mert így nem lehet békákra vadászni!

Aszőke csendes sóhajjal leereszkedett barátja mellé az ágy szélére és megkérdezte:

- Most velem is szórakozni akarsz?
- Ki szórakozik? Láthatod, hogy halvány, alig van ereje.

- Mit mondtak neked itt bent?
- Semmit, nagyon kedvesek. Aadtak egy injekciót, de a végén nem vették el tőlem a sisakot meg a lámpát. Azt mondták, vadászak csak, ha ez megnyugtat. Tudod, eleinte diliztem. Nem akartam, hogy behozzanak. De aztán megnyugodtam: Békén hagynak, látod.

A szőke félóra múlva felállt. Kiverte a víz, amikor búcsúzóul megígérte a göndörnek, hogy hoz körtét a lámpához.

Hizsnyai Zoltán

DILIS IDILL

Ősz van, sőt késő, s alkonyat. Mohos
törzsemet renyhe pára lengi be.
Lenyaklott már az égi metronóm.
Az allé fölé hajlongó vonóm
ökörnyál lompos húrján tartja ki
a kert eltaknyult szünetjeleit.

Elhullt gyümölcsöm kásás, mint a köd,
szapora spórák kúsznak kérgemen -
sok-sok fülem lesz: húsos és süket,
csendemből nyerik eleségüket;
bús papírbagoly virrasztja odúm,
lomha tollában tintagomba nő.

Nyákos kocsányon imbolyog a hold,
hájas humuszba lobban gyökerem,
vályúnyi szürke kocsonya az ég
és reámhunyja hályogos szemét -
gyapjas homály ül tar koronámra,
fád harkály vájja tályogos nyakam.

Bősz lant, főt véső halk konyak. Pohos
dörzsmenet (ejnye! kár a szleng ide!).
Redbullt, üvöltöm, bárd ás, hinta bök,
serpult püföl, töm, márkás tinta főd.
Nősz hant, sőt, mézskő tartogat, koros
nőrsz hajt főt, térbő fart fogat - no, most!

- a gombosfáról rákacsint a göb.

EGY NAGYOBB RENDSZER VÉLETLEN HALMAZA

Tar Ferenc beszélget Hizsnyai Zoltánnal

Hizsnyai Zoltán 1959-ben született Rimaszombatban. Pozsonyban él, ahol először az *Irodalmi Szemle* szerkesztőjeként dolgozott. 1992 tavaszától az akkor induló *Kalligram* című irodalmi-művészeti-társadalomtudományi folyóirat szerkesztője, majd 1994 júniusától máig főszerkesztője. Versei a hetvenes évek végétől, esszéi, pamfletjei, publicisztikai írásai, műfordításai pedig a nyolcvanas évek közepétől jelennek meg rendszeresen. Verseivel szerepelt számos Magyarországon, Erdélyben és Szlovákiában megjelent költészeti antológiában. 1988-ban neki ítelték a Kilencek Díját; 1995-ben Madách-díjat, 1997-ben pedig Sziveri János-díjat kapott. Eddig megjelent önálló kötetei: *Rondó* (versek, 1987), *Tolítás* (versek, 1989), *A stigma krátere* (versek, 1994), *Műfajtalankodás* (esszék, pamfletek, 1996).

✱

- Gömöri származású vagy, Rimaszombatban születél. Mit jelent számodra a szülővárosod?

- Valóban a rimaszombati körzeti kórházban láttam meg a napvilágot, sokkal több közöm azonban nincs is ehhez a városkához. És még ennyi közöm is csak alig-alig lett, mert helyel-közzel már a mentőben világra pottyantam, ugyanis a negyedszáz kilométerre fekvő szülőfalum és Rimaszombat között akkoriban éppen komoly útjavítási munkálatok folytak, fene rázós volt az úttest, én meg különben is hirtelen természetű vagyok. Szóval, nem sokon múltott. De azért így is falusi születésűnek tartom magamat. A szülőfalum a délgömöri Rimaszécs. A szülővárosom meg - ha ilyet is meg kellett neveznem - azt szoktam mondani: Kassa. Ott éltem kamasz- és ifjonckoromban.

- Akkor hát így kérdezem: milyen a viszonyod a szülőföldedhez?

- Ha a szülőföldjéről kérdezik a művészembert, leggyakrabban buja természeti képekkel fest szellemi környezetrajzot, a természeti táj földidézésével utal szülőföldjével kialakított szellemi viszonyának jellegére, ami természetesen az én-mitosz szerves része, s mint ilyen, tulajdonképpen a belső tájak kozmikus szféráig kavargó vízióinak kivetítése a natúrára, annak egy - az önképhez hasonlóan fokozottan sajátosságoként tálalt - szegmensére. A vágyak, a szellemi irányultságok, a választott művészi ideálok, sőt ideológiák öltének itt testet a tájban. Soha nem hallottam még olyat, hogy valaki, aki önképének megfogalmazása-kreációja során egyáltalán él a természetszimbolikával, úgy nyilatkozott volna: annak a tájnak a képe (hangulata, metafizikus kisugárzása), ahol születtem, idegen lelki alkotomtól. Pedig hát nyilvánvaló, hogy a táj, a szülőföld - ami, persze, lehet akár egy fővárosi terület is - vizuális képe vagy spirituális princípiuma nem lehet akkora hatással a mégoly szenzibi-

lis individuumra sem, hogy egész folytonosan változó (!) személyisége annak rendezőelve szerint formálódjon. Misztifikációról van tehát szó. Vagy mondjuk így: a költői képzelet empatikus kicsapongásáról.

A tájjal azonosulni vagy a tájat azonosítani - önképemmel számomra ez elfogadhatatlan: felelőletes és rég elnyűtt beszédhelyzetet jelentene. Ugyanez vonatkozik a szokásokra, a viselkedésmintákra, a szociális környezetre.

A mégoly rafináltan újrafogalmazott sztereotípiák vállalhatóságát is tagadom tehát. Az általánosságokból nem lehet érvényes önképet kreálni. Minden relatív. Az egyénre vonatkoztatva ez a relativitás majdnem mindig speciális, hiszen a hatásellenhatás függvényében, az individuum szellemi-érzéki téréidejében konstruálódik. Ami ebben a mélységesen relatív *szülőföld-egyéni lelki alkat* konstellációban általános érvényű - tehát a fölöttes kulturális alakzatok szempontjából szinguláris jelenség az adott szellemi territóriumhoz tartozó egyének kommunikációjában -, az maga is fokozottan viszonylagos, ám keresztül-kasul determinált s ugyanakkor megállás nélkül változó dolog kell hogy legyen. Ez az egymásnak ellentmondó tapasztalatokból évszázadok során egymásra rétegződött, bámulatos kohéziójú paradoxonok láncreakciója révén burjánzó, folytonosan át- meg átsífrított kódrendszer: a nyelv. Nem a táj nyelve, hanem a tájnyelv. A táj metakommunikatív üzeneteit is erre a nyelvre fordítom le. S egyedül így, ebbe a tájnyelvbe ágyazottan válhat a táj szülőföldemmé. A szavak, a mondat szerkezetek, a sajátos kiejtés, a részben ezek hatása alatt álló gondolkodásmód evokálja a táj szellemi képét- a szülőföldet, ahol idegenben töltött hosszú évtizedek után is megdobban a szív.

Mondhatnám hát én is, nagy sóhajtások közepe: Gömör. No de hát melyik Gömör? Az emlé-

keimben élő vagy a valóságos? A képzeletemből mindig újabb és újabb belső tartalmakat magára öltve elősorjázó, az átlényegített, a szimbólumértékű vagy a hazalátogatásaim során ezekkel a szülőföldképekkel konfrontálódó Gömör? Ez sem egyszerű kérdés. Még szerencse, hogy nem szükséges sem választ adni, sem választani. A kettő együtt van jelen. És így van ez jól.

- És legalább az emlékképeid szétválaszthatók? Azokban elkülöníthetőek az ellentétek vagy megbonthatatlan ambivalens tömböt képeznek azok is?

- Mi, európaiak, Hérakleitosz villám-hasonlata óta tudjuk, hogy sötétség nélkül nincs fényesség, a rossz nélkül identifikálhatatlan a jó. Később a keresztény mitológiába is belépnek a bukott angyalok, s az ő révükön színre lép a Gonosz mint az istenség kontrapunktja... Azt tehát pontosan lehet tudni, mi az, ami átfénylik a téren és az időn. De ez a fény sötétbe ágyazott. Igen mély sötétbe. Ezért olyan fényes ez a világosság. Éppen a kontraszt miatt. Megkísérlem ezeket az ellentéteket egy rövid térbeli-képi-hangulati szituációs gyakorlatban bemutatni.

Délre, a magyar határ felé, a som-, boróka- és csipkebokrokkal benőtt agyagdombok, a Somos, ahol egy augusztus végi késő délutánon, még valamikor a hatvanas években, somszedés közben megszületett édesapám társszerzőségével első versem. A Kárpátok utolsó földteraszán elnyúló kéttornyú falu, a futballpálya, a temető, a csűrök és a kertek alatt kanyargó Rimával, majd kelet felé haladva a Berekkal és a Balog, távolabb a Sajó torkolatával. A számos holtág, a víz fölé hajló hatalmas fűzfák, a martokon fölfutó szederbokrok között cikázó óriás szitakötők. Nyugat felől, ahová akkor még a mi új kertünk is kihordott, a Szamáras patakot övező, sással, náddal benőtt lapálya, gyerekkori csatározásaink leggyakoribb helyszíne. Északról az Akasztóhegy és a Balogvölgy fölött acélkéken derengő Alacsony-Tátra. A szomszédos csizi, cakói, görnyői, martonfali, harmaci halastavak. Az Alsó- és Felsőhóstya, a Lyuk, a Kis sor és a Nagy sor, a Kertalja, a Széles és a Széplány utca, ahová a nagyszüleim udvara is kihord, és ahol valamikor a hatvanas évek elején építkezni kezdtünk. A Vasút utcában álló régi ház udvarán a terebélyes eperfa, alatta a moha borította tizenkét méter mély kerek kút; a cikornyás díszítésű ámbitus; az utcára és a vasútra néző négy magas ablak; az elhagyatott gőzmalomra nyíló konyhaablak. A vándorműhelyét biciklisaroglyán szállító drótos tót tört magyarságú monoton kurjongatása, a nagy szakállú sakter,

aki a vonatra menet nálunk helyezi letétbe ormótlanul nagy békebeli kerékpárját, s akivel alkalmassint nagyanyám is lelevágot egy-egy csirkét, libát. Vasárnap reggel nagyapám az udvar közepére helyezett fejőszéken ülve, lábszáron szétgombolt bricseszenben, kalapban, a karjára húzva fényesíti a csizmát a misére. Szikár anyai dédanyám közeledik a rakodó közepén tornyosuló hatalmas akác alatt, kötényében a kacsáknak tépett csalánnal vagy a vasútparton gyűjtött sóskával. Vesszőkosarában hol csipkebogyó, hol meg csiperkegomba... Aztán a megroggyant tűzfalon az elhagyatott galambdúc, a téglaközből előbújó lódarazsak, az elburjánzott lugas, gyerekkori emlékeim szétválaszthatatlanul egymásba gabalyodó dzsungel - de ez már egy későbbi kép, a kihalt, elárvult porta idejéből való. Állok a fűvel felvert, lejtős udvaron, újdonsült kassai lakos. Csupán lakos. Lakos, nem polgár. De azért már inkább kassai. Felszív a hideg tátrai szél, belekap göndör, korai deresedésre hajlamos hajamba; árnyak libbennek ki a roskatag zugokból. Egy vonat alá ugrott öngyilkos letépett fején a kiguvadt, véres szemgolyó, mellette újságpapírral letakart halom; meglebbenti a szél a címoldal mosolygós Dubcek-portróját, alatta szétmarcangolt végtagok, belső szervek roncsai, húscscafatok, legyek. A pótkocsi alá esett kerékpáros gyerek vézna, kitekert combú szelleme. A bugylibicskás bizalmatlanság, a mindig robbanásra kész spannung, neurotikus zárkózottság, a magadraultság, a gyanú, az örökös balsejtelem atmoszférája. A szilvórium és a trágalyé szagkevercse. Baltaival, körfűrészszel szándékosan levágott ujjak, a fűrészfogak mentén dióbélként szétváló agyvelő. Öklök és gőg, gránittömbbé ivott májak, kútmély szemüregekből kivillanó szemek, beretvaéles pillantások. Agydaganatban elhunyt padtársam; a január eleji temetés, ahol az osztály nevében, torkomban öklömnyi gombóccal, én mondom a búcsúbeszédet. Sirmélyi hangok, valami föld alól visszhangzó állati szűkölés; az elborult elméjű szomszédasszony nyöszörgése a kerek kút mélyéről. Kilátástalanság és elviselhetetlen feszültség... De én már egyre inkább Kassáról látom a dolgokat, legalábbis erre törekszem. Kedélyes vagyok, lezser, de sokszor a nosztalgia is eluralkodik rajtam. Hagyom. De azért most, pozsonyiként, látom már, a hajdani baljós jelek valódi szellemi-szociális-kulturális földcsuszamlást jeleztek előre.

Idill és dili. Így él bennem Gömör. És, persze, így él bennem más is, csak éppen az arányok különbözőnek, és Pozsony felé haladva egyre gyengébbek már a kontrasztok.

- Kassára kerültél gépészeti szakközépiskolába. Miért éppen oda jelentkeztél? Annyira vonzottak a gépek?

- Azt azért nem mondanám. Sokkal inkább vonzott a város. Nem Kassa, hanem a város mint olyan. Ahol nem vagy szem előtt, ahol elvegyülsz a tömegben. A perspektívák nyújtotta termékeny izgalom és az anonimitás nyugalma. Ráadásul a „kassai ipari” akkoriban minden tekintetben a legszínvonalasabb és legkeresettebb középiskola volt nálunk. Apám igazi békebeli lakatosmester, édesanyám is a gépállomáson volt bérszámfejtő, az egzakt tárgyaknak nagy tekintélye volt a családban, no és mi egzaktabb van, mint egy gép. Szóval, teljes mellbedobással támogattak. És én is örültem, hogy végre egzisztenciálisan semlegesebb kontrasztok felé nyithatok.

- Hogyan teltek az ottani évek, milyen volt akkor az élet Kelet-Szlovákia legnagyobb városában?

- Akkor még - hetvennégyet írunk! - érezhető volt valami Márai Kassájából. Nem volt már meghatározó, jobbra csak a vasárnapi mise után a Fő utcán (az akkori Lenin utcán) korzózó ösreg polgárok múlt századi kölnivizéből derengett ez a hangulat, de a város az újonnan jöttek révén gyorsan regenerálódott, és mintegy öntudatlanul, talán-talán meg is őrzött valamit a régi értékekből. Kassa rendszerváltás utáni józan politikai állásfoglalása is azt bizonyítja, hogy ez nem pusztán illúzió. A másság iránti tolerancia és érdeklődés, az egészséges lokálpatriotizmus, a multikulturalizmus gyökérzetét nem sikerült teljesen elsorvasztani. És annak ellenére, hogy a szlovákiai magyar központi intézmények kevés kivétellel mind Pozsonyban voltak (és vannak), Kassa magyar kulturális élete mégis rendkívül gazdag volt, és nemcsak sokrétűségével hívta fel magára a figyelmet, hanem a színvonalával is. Számos országos jelentőségű amatőr csoport tevékenykedett itt akkoriban: irodalmi és kishíradók, énekkarok, néptánc csoportok, klubok. És itt működött a Thália Színpad, ahol később egy időre magam is lehorgonyoztam.

- Jövendő gépésztechnikusként hogyan kerültél kapcsolatba a színpaddal?

- Tizenöt évesen még nincs kialakult jövőképe az embernek. Nekem legalábbis nem volt. Az iskolát csak ugródeszkának tekintettem, ürügynek, aminek révén olyan helyzetben tudhattam magamat, hogy saját felelősségemre bármivel megpróbálkozhatom. Már szeptemberben beállítottam egy edzőterembe, ahol jobbra a testépítők, balra

a súlyemelők izzadtak az acélhengerek alatt. Napokig kerülgettem az épületet, de amikor végre erőt vettem magamon és bekopogtam, hogy a kulturisztikai szaklapokban látott muszklikra tegyek szert, az ajtó zárva volt. Átmentem hát szembe, a súlyemelőkhöz, és ott ajánlkoztam. Rögvest ki is próbáltak, mit bírok, százöt kilónál ijedt meg az edző, hogy elfelejtették rám adni a derékszíjat. Sokáig üzengettek, hogy nekem ezt kell csinálnom, de engem már másnap eltérítettek, egy kishíradóba jöttek toborozni, s rendkívüli empátiás képességről téve tanúbizonyságot, egy érett miniszoknyás szépséget küldtek egyenest az osztályba, hogy a majdnem kizárólag fiúkból álló hallgatóságnak ecsetelné a vers- és prózamonádás, valamint a színjátszás szépségeit. Mondanom sem kell, Thália formás papnője olyan elementáris hatást gyakorolt a kultúrára éhes kamaszosztályra, hogy tizenvalahányan rögvest a színi pályában ismertük fel szellemi kibontakozásunk optimális terénümát. Fokozatosan aztán rájöttünk, nem csak a papnőkről szól a dolog, sokan le is morzsolódtak, de én kitartottam. Szép Szó volt a kishíradó neve, és valóban szép sikereket arattunk, de a hangsúly nem is annyira az aratáson, hanem inkább a vetésen volt. Háromnegyed évbe is beletelt, amíg egy-egy új inszenzációval előrukkoltunk, pedig minimum heti két-három kemény próbával készülünk, és minden próbánk előtt néptánc- és balett-elemekre épülő bemelegítő edzéseket, légzés- és beszédtechnikai gyakorlatokat végeztünk. Tehát nemcsak a romantikus lelkesedés, nemcsak a profizmusról való ábrándozás, hanem a kemény, cél tudatos és felelősségteljes munka is jellemezte a csoportot. Ugyanakkor mégis a kreativitás számított a legmagasabb értéknek; ám csakis a szorgalommal ötvözött állapotában. Tulajdonképpen ebből az akkortájt kialakult kemény hivatástudatból meríték ösztönzést és könyörtelen precizitásra való elzántságot mostani munkámhoz is. Mindezért a Gágyor házaspárt illeti köszönet. Nélkülük talán rimaszécsi bicskás gyerek maradok.

- De verset azért már korábban is írtál...

- Írtam, persze hogy írtam. Mint sokan mások is. Szeretelen, fellengzős strófákat. Sokszor csak apró karcokat, meglátásokat, természeti képeket, reflexiókat, aforizmaszerűségeket vettem papírra, gondolom, kevés eredetiséggel. Meg kellett engem hajtani, hogy némi karakterre tegyek szert. Még szerencse, hogy kifejezetten szerettem, ha rövid gyepelőre fognak. Persze, csak akkor, ha volt célja a hajtásnak, és ha szerettek is azért, amit szerettem csinálni.

- **Tehát elsősorban önfegyelemre volt szükséged ahhoz, hogy idővel a versírásban is sikereket éj el.**

- Ez kétségtelenül meghatározó momentum volt. Meg aztán, persze, némi műveltségmorzsát is fel kellett csipegetnem. Ám volt itt még valami, ami nem kevésbé fontos. Ezt a segítséget a versmondástól kaptam. Magától a versmondástól is, de még inkább attól a módszertől, amellyel az elmondandó verseket, mintegy empátiagyakorlatként, magamévá tettem. Azt találtam ki, hogy az adott költeményeket lefordítom a magam nyelvezetére, a magam képi világára, hogy átköltöm őket a saját szavaimmal. Halva született ötletnek, hajánál fogva előráncigált, művi és életidegen didaktikai módszernek tűnhet a dolog, olyan izzadságszagú elképzelésnek, amelyeknek kiapadhatatlan forrásai a modern színház-teoretikusok. Én valahogy mégis rákaptam az ízére. S ahhoz, hogy magamhoz szelídíthessem ezeket a verseket, végére kellett járjak a szövevényes belső összefüggéseknek, fel kellett térképeznem az egyes szavak, képek asszociációs bázisát, felismernem az elhallgatások dramaturgiai szerepét, a sorok között vibráló feszültség forrását. És hát mivel mindezt a versmondás végett csináltam, közben fokozottan figyeltem a vers zeneiségére, a lehetséges intonációkra. Tulajdonképpen máig ez maradt a módszerem. És ami az egészben - látszólag! - a legfurcsább: saját verseimből végül ez a módszer segítette kiebrudalni az epigonságot.

- **1978-ban a kassai Thália hivatásos színésze lettél. Ebből arra következtek, akkoriban még a színház volt számomodra fontosabb...**

- És még azután is, nagyon sokáig. Érettségi után átballagtam az ipari régi tornatermébe, amit valamikor a hatvanas évek végén építettek át színházzá, és megcsináltam a felvételi vizsgát. A Szép Szóval gyakran próbáltunk itt ezt megelőzően, a kassai bemutatóinknak is általában ez volt a helyszíne, az iparista irodalmi színpaddal is ezeket a deszkákat koptattuk, és minden iskolai rendezvényen itt mondtam verset. Az első évadban az egyedüli hivatalos profi voltam a Szép Szó holdudvarából. Aztán egy évre rá be kellett rukkolnom. Mire két év múlva leszereltem, Gágyor Péter volt a Thália rendezője, Szigeti László pedig - aki ma a Kalligram Kiadó igazgatója és tulajdonosa - a színház dramaturgja. De többen is vagyunk kalligramosok, akik az akkori Tháliában már együttműködtünk. Sajnos, mint ahogy a nyolcvanas évek Csehszlovákiájában minden életképes dolog, ez is csúfos véget ért. Elbocsátások, peres-

kedések, és a pereket követően felmondások lettek belőle. Én az utolsó körben, nyolcvanhárom ószén távoztam. Felsőfokú végzettségem nem volt, hiába jelentkeztem időközben többször is színművészetre, a pártsejt még a felvételre sem engedett el. Egyszer elmehettem felvételizni Prágába - dramaturgia szakra, cseh nyelven, a színház ajánlása nélkül. Egy Oldrich Danék-darab elemzése volt a belépő. Megírtam, és meghívtak a szóbelire, de ott természetesen elvéreztem. Így hát értelmiségi egzisztencia nélkül maradtam.

- **És az írás?! Akkorra már megjelentek a lapokban első verseid.**

- Hát igen. Csak éppen az olyan kezdő „auto-didakta költők” számára fenntartott státusok, amilyen én is voltam, a kazánházak környékén voltak fellelhetők. De én még ennél is lejjebb csúsztam. Néhány hónapig a diószegi cukorgyár kazánháza alatti pincében hűtöttem az izzó salakot. A nyolcvannégyes évben pedig a kassai vasgyár kokszolójában voltam helyettes gépész. Nyolcvanöt elején három hónap Pozsony, ahol az Egyetemi Könyvtár gépészét helyettesítettem. Aztán a tavasz végi, nyári szezonban a domicai cseppkőbarlangnál voltam fényképész. Lefényképeztem a buszokkal érkező turistacsoportokat, és egy óra elteltével, amikor kijöttek a barlangból, már a kész fotókat árultam. Az azt követő őszi-téli szezont pedig a gombaszögi barlang melletti turistaközpontban hűtöttem ki, éjjeliőrként. A faházakban nem volt fűtés, így hát a vendégekkel nem volt gondom, ültem a főnök meleg irodájában, az íróasztalon telefon, írógép, a mögöttem lévő helyiségben megvetett ágyak. Hajnalig írtam, olvastam, meg a vadmacskákat etettem szalonnabőrrel. Nyolcvanhat tavaszán aztán véglegesen felkerültem Pozsonyba. Megint az Egyetemi Könyvtár gépésze lettem. Állandó szerződéselem volt már, három és fél évet becsülettel le is húztam a kétmillió könyv között. Egy köpésre volt a Mihály kávéház, ahol a belvárosi elit értelmiség gyülekezett és nagy-sok sörökkel körülbástyázva váltogatta a rendszert. Aztán a fordulat előtt egy szűk évvel még egyszer otthagytam az Egyetemi Könyvtárat, hogy egy kültelki építkezésen lehessen éjjeliőr.

- **De ezzel párhuzamosan már az Iródia-csoport is megkezdte tevékenységét. Kik hozták létre az Iródiát, és mi volt a céljuk?**

- A CSEMADOK (a Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Egyesülete) érsekújvári kultúrházának valami csoda folytán a tölem egy évvel fiatalabb, tehát akkortájt még igencsak fiatal Hodossy Gyula lett az igazgatója. Gyuszi maga is

verseket írogatott, és mivel sok hasonló érdeklődésű fiatal ismert, hát gondolt egyet, írt egy körlevelet, és meghívott bennünket egy találkozóra. Mindnyájan elcsodálkoztunk, mennyien gyűltünk össze, és hogy milyen komolyan vesszük magunkat. Volt, amikor jóval száz fölött volt a megjelentek száma, és ezek közül legalább félszázan forgatták a tollat valamilyen szinten. A jelenlevők írásaiból három év alatt több mint egy tucat Iródia-füzet született. Én a diószegi cukorgyárból érkeztem először az Iródiára, de a zsebemben lapult már egy biztató válaszlévlé, amit versküldeményem értékelése gyanánt Grendel Lajostól kaptam, aki Balla Kálmánnal és Karsay Katalinnal együtt az Iródia-találkozók és -füzetek nesztorának-lektorának szerepét is vállalta. Nagy őrjengések és lassú erjedés, fontoskodó viták és csigatempójú araszoltság előre, de egyszerű bulik és bensőséges beszélgetések is. Aztán nemsokára összerázódott egy közel húszfős élcsapat, akik Iródia Fórum alcímen a negyedévente megrendezett nagytalálkozók közötti időszakokban is összejöttek különböző helyszíneken. Esztétika-központúságot, apolitikusságot hirdettünk, és az őskonzervatív kisebbségi váteszirodalom képviselőinek vádjaira a még ma is érvényes Kosztolányi-mondattal válaszoltunk: „Az elefántcsonttorony még mindig emberibb és tisztább hely, mint egy pártiroda.” Nyolcvanhat nyarán mégis betiltották az egészét. Azóta sem tudjuk, ki volt a kezdeményező. A jól végzett munka után mindenesetre kárörvendőn dörzsölhették a tenyerüket!

De mi csak röhögünk a markunkba. Nem mondhatnám, hogy különösebben megviselt a dolog. És ez éppen az apolitikusságunkból adódott. Abból, hogy ki nem állhattuk és fölöttébb nevétségnek találtuk a szervezeti kereteket, az alapszabályzat-módosításokat, az ügyrendi vitákat meg az egész irodalmi bürokráciát. Az irodalmi életben nem működőképes sem a diktatúra, sem a demokrácia. Az írók között spontánul jön létre a hierarchia. Nem lehet szavazás tárgyává tenni, ki mennyit ér. Azt érezni kell. És a java író érzi is, és tiszteletben tartja a természeti törvényeket. Ebbe még a kritika sem tud érdemben beleszólni. Az is csak önmagáról beszél, nem a műről, s legfeljebb a népszerűség, az ismertség megalapozásában lehet szerepe. De hát ezek talmi dolgok. Kicsit is bölcs tollforgató ilyenekre nem ad. A művészetben - a technikai civilizációval ellentétben - a fejlődés mítosz ugyanúgy tarthatatlan, mint bármiféle más linearitás. Nincs út, nem tartunk sehová, csupán csak változunk. Változunk, hogy frissek, akciókészek, folyékonyak maradjunk. És a reflexiók ír-

nyába mozdulunk el. És ugyan *hic et nunc* érzékünk és érzékeltetünk, s mind tartalmilag, mind formailag igyekszünk jövőképeket felvázolni, távlatokat nyitni, ám saját kultúrkörünk hagyományainak szellemi burája alól képtelenek vagyunk kilépni. A gondolkodásmódot csiszoljuk tehát, nem a konkrét gondolatokat. Nem az előre kijelölt, meghatározott cél felé vezető utat járjuk, csupán az események, a változások után kullogunk, próbáljuk megismerni, az emberi tudat dimenziójában ábrázolni a körülöttünk levő káoszt, ami talán egy magasabb szervezetségű rend része, egy átfogóbb rendszer véletlen halmaza. Az alkotó léttől való érintettségének foka, a szöveg erőssége, izzása, érzékletessége, a gondolkodásmód, a stílogika sajtószerűsége a döntő. Tehát a szépség. Amikor a művészi pálya lehetősége körvonalazódik az ember előtt, el kell döntenie, lineárisan, anyagilag vagy szellemi-metafizikai értelemben akar-e gyarapodni. Ha nem képes lemondani bizonyos társadalmi szerepkörökről és a hozadékukként kaszsirozható materiális javakról és a hiúságot legyező külsőségekről, jobb, ha a lantot szegre akasztja, és fölösleges terhétől megszabadulva, immáron kackiás léptekkel indul útnak, hogy valamely szószék köré odafontoskodja magát. Tsúszó Sándor halhatatlan érvényű aforizmájával szólva: „Habár a szépben van az ép, ámde a rútban van az út.” Ezért hát az igazi író nem tart sehová, csupán szemlélődik, és senkit sem terel vagy ösztönöz erre vagy amarra masírozni, és magáért a menésért, a haladásért lelkesedni.

- Ehhez képest meglehetősen mozgalmas életutad volt. A rendszerváltás után merre vetted az irányt?

- Változatosság híján valóban sosem voltam. Kilencven előtt azonban nagyjából kényserpályákon mozogtam. Később pedig választott pályám kényszerített - saját relációmiban talán azt is mondhatom: remélem, előbbre. Az Irodalmi Szemle élére frissen kinevezett Grendel Lajos kilencven eleji felkérése adott rá lehetőséget, hogy civil egzisztenciámat irodalmi közegben építhessem ki. A nyolcvanas évek második felében két verseskötet jelent meg, a rendszerváltás utáni tíz évben pedig egy vers- és egy esszékötetem. Tíz év szerkesztői múlttal a hátam mögött mégis úgy látom, ez az életmód a korábbiaknál effektívebbnek bizonyult szellemi pallérozódásom ütemének felgyorsítására.

Két évet húztam le a Szemlében. Aztán kilencvenkettő júniusában beindult a Kalligram, mármint a folyóirat, aminek mi, korábbi szemlések lettünk a szerkesztői. Anyahajónk, a Kalligram Kiadó egy

évvel korábban jött létre, és akkorra már kijöttek az első könyvei. Két évre rá, kilencvennégy júliusában pedig átvettem Grendeltől a lap főszerkesztőségét, és azóta ez a munka képezi szellemi tevékenységem gerincét.

- A Kalligram nem kíván a szlovákiai magyar irodalom szócsöve lenni, nyilatkozta egy korábbi interjúban. A koncepció tekintetében némi támpontot ad a folyóirat alcíme: „Művészet és Gondolat”. Hogyan fogalmazná meg a lap készítésével, tartalmával kapcsolatos legfontosabb elképzeléseket?

- Először is, véleményem szerint a szlovákiai magyar irodalom sem sajátosságai, sem hagyományai révén nem különbözik meg oly mértékben a magyar irodalomtól, hogy autonóm kulturális formációként kezelhetnénk. A szlovákiai magyarok lakta terület tájegységként sem egységes, így hát a szlovákiai magyar írók műveiben még csak egy bizonyos tájnyelv logikája sem érvényesülhet. És egyedül az itt született magyar nyelvű irodalomra jellemző más szubkulturális jegyek sem mutatathatók ki. A szlovákiai magyar valóság ábrázolása mint ismérv szintén nem általános. A témakör önmagában különben sem lehetne irodalomszervező erő és a belső szellemi kohézió bázisa. Nincs tehát egy olyan öntörvényű, minden tekintetben sajátos szlovákiai magyar irodalmi kánon, amelynek hangzatait szócsöbe irányítva erősíthetnénk fel. Van azonban néhány egészen kiváló, a magyar irodalom, sőt a világirodalom egyetemében is számottevő alkotónk. És vannak tehetséges, nagy reményeket keltő fiatal íróink. Az ő műveik természetesen nagy hangsúlyt kapnak a lapban. És mivel a Kalligram nemcsak Szlovákiában vásárolható meg, hanem Magyarországon is - sőt, korlátozott példányszámban ugyan, de az anyaországon túlra is eljut -, jelentősnek mondható a szellemi exporttevékenységünk. Ami pedig az importot illeti: az összmagyar irodalomnak szintén a legjavát igyekszünk elérhetővé tenni a szlovákiai magyar olvasó számára. A hazai szerzők így egy nagyobb kontextusban, rangos kortársaik társaságában jelenhetnek meg, amely szerkesztési elv az irodalompolitikai indíttatású, mélyen ideologikus elkülönítés és egy köldöknéző, belterjes értékítélet erőltetésének évtizedei után a mesterségesen meghúzott szellemi határok programszerű ignorálását jelenti. Ez az egyik szint. Másik célunk a szomszédos kultúrák közötti anyagcsere-folyamatok elősegítése, és e tekintetben természetesen a szlovák és a cseh irodalom áll figyelmünk homlokterében. (Kiadónk hat éve már ezeken a nyelveken is nagy

számban jelentet meg könyveket, és három éve egy szlovák nyelvű folyóiratot is kiad.) De nem hiányzik a világirodalom sem a kínálatból. S ami még fontos: az irodalmat a legszélesebb értelemben fogjuk fel - a szépirodalmi, irodalomtörténeti, irodalomelméleti munkák és irodalmi kritikák mellett nagy gyakorisággal közlünk például filozófiai, történelmi, politológiai, képzőművészeti tárgyú írásokat, elsősorban esszéket. Az egyes témaköröket igyekszünk több oldalról megvilágítani, párhuzamokat és eltéréseket felmutatni, pró és kontra véleményeket egymás mellé állítani, nézőpontokat ütköztetni. Ez a törekvésünk egyre gyakrabban tematikus lapszámok összeállításában jut érvényre. Véleményünk szerint a Művészet (ide soroljuk a szépirodalmat is!) és a Gondolat - tehát az egzakt módszerekkel vizsgálódó diszciplínák gyökeresen eltérő megismerésmódja nem teszi eleve lehetlenné érdemi kommunikációjukat. Ellenkezőleg: atomizálódó korunkban épp ezen távoli szellemi termékcsoportok egy vérkörbe kapcsolása - egymás mellett szerepeltetése - kecsegtet a legizgalmasabb felismerésekkel. Pontosabban: a legaktuálisabb interdiszciplináris (és egyetemes) kérdések felismerésével.

Hát körülbelül ezek a szerkesztés vezérelvei. A gyakorlat, persze, sohasem képes lépést tartani az elméletek kreatálásában önfeledten szárnyaló képzelettel...

- Van-e szerepe a pozsonyi légkörnek kiadói-szerkesztői stratégiátok formálódásában? Egy másik szlovákiai vagy közép-európai városban is hasonló szellemiségű fórumra ért volna a Kalligram?

- Én úgy vélem, igen. A mai Közép-Európában szinte mindenütt a „levegőben van” az az értelmiségi életérzés, az a szemlélet, ami a Kalligram koncepcióját áthatja és formálja; mi sem bizonyítja ezt jobban, mint szerzőink névsora. A nemzeti elitnek munkáinak egyre jelentősebb részében a történelem átértékelésére, a nemzeti sérelmek higgadt újraértelmezésére, a romantikus felhangok kiiktatására kerül a hangsúly. Ezekben a körökben az önkritikus hangvétel - és nem a szintén romantikus önostorozás! - hovatovább a hitelesség ismérvévé válik. A másik féllel szembeni empátia vagy legalábbis az erre való őszinte törekvés szintén terjedőben van. Mintha csak - velünk együtt - majd minden szerzőnk azt a Karinthy-parafrazist mormolgatná alkotás közben, hogy „Minden másképpen is van!”

Más kérdés, hogy egy ilyen szellemi magatartásforma meghonosítására tett kísérletnek nem

mindenhol kedvezőek a feltételei. Pozsony e tekintetben valóban rendkívül alkalmas közegnek bizonyult. Először is, az eleve többnyelvű város nemzetiségi összetétele nem csak a huszadik század folyamán változott meg néhányszor egyik napról a másikra; ez máshol is megtörtént. A hol néhány hónapig, hol meg néhány évig tartó országgyűlések alkalmával Pozsony nemzetiségeinek számaránya egy évtizeden belül néha kétszer-háromszor is alapvetően átalakult. Tehát a kultúrák migrációjának történelmi előképe is van Pozsony történetében. Másodsor: a város hármassá, sőt, kevés híján négyes határon fekszik, és közvetlenül határos az Európai Unió egyik tagállamával. Harmadsor: a szlovák értelmiségi elit egy része a keleti orientáció rémével fenyegető nemzeti nacionalizmust a legliberálisabb eszmék hangoztatásával, terjesztésével és gyakorlati megvalósításának szorgalmazásával igyekszik ellensúlyozni. Ezen eszmék az adott közegben az újdonság erejével hatnak - és egybeesnek az EU-csatlakozás követelményeivel. És két nem kevésbé fontos mellékkörülmeny: a kiadót egy olyan nemzeti kisebbség értelmiségije alapították, melynek a kilencvenes évek legszélsőségeiben nacionalista-protekcionalista kulturális eröpolitikája közepette is voltak az ország határain kívül természetes anyagi és szellemi erőforrásai. És végül (de nem utolsósorban): az eszmerendszerek közötti állófrontok, az aligha kikerülhető besoroltatás a közép-európai többségi társadalmak értelmiségeinek ilyen kezdeményezéseit valószínűleg megbénítaná vagy idővel eredeti céljaitól eltértené és elveitől megfosztaná, míg a kisebbségben, különösen a szlovákiai magyarhoz hasonlóan még az acsarkodás, az irigykedés terén is kómás jeleket mutató kisebbségi közösségben élő kíváncsi és tetterre kész értelmiségi tulajdonképpen szelárnyékban van, és mobilis, kis létszámú szellemi szabadcsapatával komolyabb retorziók veszélye nélkül szervezheti kulturális partizánakcióit a körkörös védelemre berendezkedett többségi szekértáborok felbomlaltása érdekében. És ami további előnyt jelent: minden környező többségi társadalom majd' minden szekértáborából számíthat dezertörök vagy legalábbis szimpatizánsok jelentkezésére, olyanok megjelenésére, akik szeretnének már kiszállni a ringlispiából, amire sokszor nem is önszántukból ültek fel, csak hát nem szerettek volna fekete bárnyokként vagy kiátkozott rebellisekként kóvályogni az ideológiai frontok közötti tűzvonalban. És ekkor feltűnik a láthatáron, sőt azon valamicskével túl, de azért elérhető távolságban - egy szuverén, ideológiáktól mentes fórum, ahol hajdani ellenfelé-

vel is szóba elegyedhet és neurózisba hajló veszélyeztetettség-érzetétől - jaj! nehogy rosszat mondjak, nehogy felfigyeljenek rám! - megszabadulva sütkérezhet a független „szellem napvilágánál”. Nagyon gyakran érzékelek ilyen felszabadultságot a Kalligramba ellátogató anyaországi magyar írók részéről éppúgy, mint a csupán kétsaroknyi távolságból, de a saját belharcaik nyomasztó világából érkező szlovák írók részéről. Néha olyan benyomásom van, mintha egy szellemi vámszabad övezetben épült volna fel a szerkesztőség.

- Ez ideális helyzetnek tűnik... Ebben a légkörben az olyan lelki alkatú ember, mint te, nyilván könnyen feltalálja magát és - megtalálja önmagát. Ráadásul tizenöt éves korodtól, tehát mintegy huszonhat éve városon élsz, és annak is immár másfél évtizede, hogy a szlovák fővárosba költöztél. Mégis megkérdem: teljes értékű - úgy értem tökéletesen asszimilálódott - nagyvárosi polgárnak érzed-e magad, s ha igen, hogyan viszonyulsz gömöri gyökereidhez, hajdani identitásodhoz?

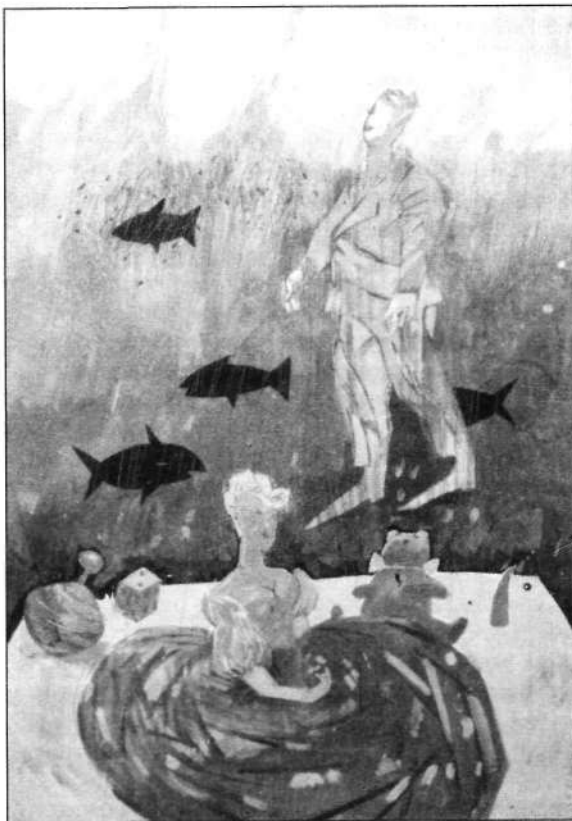
- Ami az ideális helyzetet illeti: ...valóban, ...valóban van itt a mi helyzetünkben valami ideális is. Lehetséges azonban, hogy az éremnek ezt az oldalát a kelleténél jobban kiszíneztem. És nem beszéltem a másik oldaláról. Pozsony bizonyos tekintetben még mindig egy nagy falu, ahogyan szlovák barátaink mondják: a legnagyobb szlovák falu. Túlnyomórészt első és másodgenerációs betelepültek vagy egyenesen falusi, kisvárosi születésű lakosok alkotják. Az értelmiséget is. Az első nagy, e századi nemzetiségi átrendeződés az első világháború utáni években ment végbe, amikor a magyar értelmiség egy része - az impériumváltás miatt egzisztenciáját veszélyben érezve - önként távozott; helyüket elsősorban az ún. „csehszlovák nemzet” nagyobb politikai és kulturális tökével rendelkező etnikuma, a cseh töltötte be, de természetesen a betelepülő szlovákok száma is megnőtt. Aztán a harmincas évek végén Tiso fasiszta államának Pozsony lett a fővárosa, így hát újabb szlovák betelepülési hullám indult meg. Negyvenöt után az eredetileg német többségű város német ajkú lakossága szinte maradéktalanul a kitelepítések áldozatául esett. A magyar polgároknak is csak akkor volt esélyük megúszni a kitelepítést, ha - a kor hivatalos ideológiája szerinti szóhasználat - „reszlovakizáltak”. Az ötvenes évektől aztán megindult a város elképesztő mértékű mesterséges felduzzasztása. Gyárak épültek és lakótelepek nőttek ki a földből. Pozsony lakosainak száma

három évtized alatt a háromszorosára nőtt. A betelepültek viszont leginkább a lumpenproletariátust gyarapították. Még a falu megnevezés is eufemizmus, merthogy a falunak is meg lehet - és ahol tűzzel-vassal ki nem irtották, meg is van - a maga sajátos szellemi aurája. A mai Bratislava-Pozsony azonban olyan kulturális olvasztótégely, amilyen évszázadokkal ezelőtt Presburg-Posonium is lehetett. Nehéz itt valamiféle kontinuitásról beszélni. Viszont épp ezért lehet ez a mai Pozsony Közép-Európa legvegyesebb, legidegesebb, s egyszerűs mind talán legizgalmasabb és legreményteljesebb nagyvárosa.

Tehát korántsem valami készbe toppantam én be, amikor idejöttem. A felhalmozódási, a növekedési folyamat csak a közelmúltban torpant meg, s csak mostanában kezdenek összeérni az ízek. S ebben a pácban már én is benne vagyok, a magam összes titkával, idegenségével. Nyakig benne vagyok.

Aztán van az emberi léleknek egy olyan szeglete, amelyben sem Gömör, sem Kassa, sem Pozsony, sem egyéb mély gyökerű hatás nem különül el, hanem egyetlen roppantul erős, absztrakt létér-

zéssé... tisztul. Tisztul, mert leveti konkrét szituációkhoz kötődő figurativitását, kívül helyezkedik a kulturális és a történelemtudaton, a társadalmi idő linearitásán, közösségi kötetmeken, egyéni elkötelezettségeken, az individuuum életterén. De semmi sem veszik el! Éppen így képes minden megmaradni. Az érzeteknek, a percepcióknak, az élményanyagoknak akkora „mennyisége” ez, hogy a kritikus tömeg fizikáját lépteti érvénybe. Magába roskad, apró golyóvá sűrül, mely tömegvonzásával saját fényét is visszaspantja, s csupán gravitációs erőtere révén ad jelet magáról. Ez az erőter növi be, tölti ki a szavak, a sorok, a mondatok közeit. Ez rántja egymáshoz a látszólag távoli fogalmakat. E nélkül a legprecízebben konstruált verstest is pusztán meddő formai alakzat. Hiába babráln rajta az empátia, nem hatolhat beléje, mert nincsen benne beljebb. Csak abban lehet bízni, hogy a Somos-oldal, az az augusztus végi késő délután meg a többi érzelmi lobbanás is mind-mind részévé válik annak az egésznek, ami mind-egyre nagyobb, vonzóbb egészek részévé törpül. Különben semminek sem lenne értelme. Legalább is ezen a véletlen halmazon belül.

Eszik Alajos • Aquarium

Kárpáti Kamii

PERBEN - IMÁBAN

Ó, Uram-Isten, már aki láttál
férgesedőben vén küszöb-aljon
félíg-öregként (míg eszed átvált
s vérbugyogású utca az alkony),

ó, Uram-Isten, most ami éjféli
tűfoka immár Róma egében,
oszlani sem tud - tűz, utolértél!,
ház, beleégtél!, otthon, elégtem!

Ó, Uram-Isten, már aki laktál
hány katafalkom rontva le rólam,
gyúrtad az Angyalt, véle faragtál
egybe a lóhugy-címerü hóban.

Ó, Uram-Isten, már aki zaklatsz:
gyúrva-faragván jól nekivetkőzz!
Hát hova ugratsz Kék Madaradnak?!
Sába elé csapsz?! Néki teremtedsz?!

Tűzre fehérítő csöpp tenyeréből,
ó, Uram-Isten, májusi holdat
úsztat a csapdád, s hogy beleszédül,
rántod a hurkod - szívre: akolnak?!

Félig-öregként (már aki hagyta)
újra a kezdet mély vize partján
mossa az Angyal éjjele új Nappá,
s úgy beborítson szárnyhegye aztán,

hogy a sötétség (már ha Te tetted)
fényköre mellé megszelídülve,
míg hasa alján kúszva lefekhet,
úgy simul ott, mint árnyam a fűre.

Ó, Uram-Isten! Csapda-szerelmed
fénybe borítsuk - legyen a kezdet.
Játsszuk elő, hogy ez a Te kedved:
Műved, ahogy jössz, s jobbra teremted.

ÁPRILIS NAPPALI HOLDJÁHOZ

Április. Átvert oldalu Krisztus érkezik. Áll a
Giulia utcán - évtizedekkel *péntek* után. *Va-
sárnap*i hajnalfényt sose látott; angyali markút,
sírja kövén majd testet is öltött, szárnyasat.

Ő csak

pincebogár-szürkén kapuban csöndít Magyarékra,
jönne le István érte a lifttel, s fönt Babikára
bizva riadt Gít, krétafehér Sábát, futamodna
föl csigalépcsőn, föl, magas ég s hold, nappali álom,
ölbe vevő hordágy, teraszáig.

Mind odagyúltok

szájuk elé hús gézt igazító kőalakok; se-
bész-makulátlan zárt köpenyök gyermekkora házte-
tön dagadó ing s szoknya-sorát juttatja eszébe -
bújni a csurgó nagy lepedő-utcán puha szélben
félig a szellő, félig a vízcsepphang zenekarban!...
Ringni a titkon: forrad a perc, termőre megérik.

- Hold, te, tavasz napján lesz-e műtőasztali lámpa
rákerekült arcod? Lehajolsz? - míg műteni kezdik
lelke kifeszítő tályogait, dögkút-üregükbe
metszve a kést: s Rómát s tavaszát nyomkodva helyükbe
jól kitömik, mint fűvel a párnát Sába alá, hogy
tartsa magasság szédületében istenesülve.
Jössz?...

Mire kihallatszik a léptük, köfejeikkel
mind a sebészek visszasimulnak mállni a falba.
Kés nyoma sincs! Tampon, kötözőszer Róma alá búj...
S kész a csoportkép! Fürdeni áldott fény özönébe
nyújtja nyakát föl Sába; heves tölgyerdei útja
Pista szemén szikráz Babikával járva jövőjük;
Gí a fotós: fut gépe mögül társához a napra;
péntek után irdatlan idővel, húzva magához
súgja vasárnapját sose lelten: „válladon alszom:
álom az élet.”

Még idehajlasz reggeli Hold; ne-
vetsz befelé: pillád rebeg, elfednéd ködös arccal
angyali bűnrészed kihunyó fényét bucsuzóban.

Domokos Mátyás

DÍSZTÁVIRAT HELYETT

A hetvenéves Tüskés Tibornak

Tüskés Tibort az ötvenes-hatvanas évek fordulóján ismertem meg; úgy is mondhatnám, hogy egy jó emberöltővel ezelőtt - s ki másnak, mint a mindenütt szellemi rokont kereső, s a neki tetsző embereket fáradhatatlanul egybeterelelő, felejthetetlen barátunk, Fodor András jóvoltából. Az ifjú irodalmár tanár akkoriban vette át a *Jelenkort* irányítását, s lett belőle alig pár esztendő alatt a jó szellemi ügyeknek és nagyralátó törekvéseknek a hivatalos irodalompolitika által eleve gyanakvással kezelt, majd vesztre ítélt szerkesztője. Ami vele történt, annak már akkor is nyilvánvaló volt a képlete: az irodalmi életbe való belépésével Tüskés Tibor egy hirtelen támadt reményt testesített meg; annyi év után ismét a művészi érték ápolását szolgáló irodalmi és művészeti folyóirat ígértét, s éppen ez lett a bűne. Az ígélet beteljesítése okozta veszét.

Tisztultabb korok (vannak ilyenek?) a régmúlt (?) időkből származó tapasztalatok híján pusztá paradoxonhajszolásnak vélhetik mindezt, holott egy minden tekintetben tótágot álló világ „rendjéből”, amikor az igazi irodalom a politika gyakorlatában csempészárúnak minősül, a szerkesztőnek pedig nem az irodalmat, hanem a gondolatfináncait illik szolgálnia, törvényszerűen következett be a Tüskés Tibor sorsában is megvalósult képtelenség. Ha nem élnénk az egyetemes amnézia korában, akkor talán nem is kellene most arra emlékeztetnem, hogy az ötvenhatos forradalom leverése után ocsúdó magyar írók organizátora, miközben a hivatalosság azt sulykolta, hogy ötvenhat októberre („az ellenforradalom”) jórészt az írók műve (magyarán: bűne), Kassák Lajostól Illyés Gyuláig, Kodolányi Jánostól Németh Lászlóig, Takáts Gyulától Csorba Győzőig, Weöres Sándortól Jékely Zoltánig, Mátyás Ivántól Mézős Miklósig, s Fodor Andrásról Hernádi Gyuláig (hogy csak néhány nevet említsek), az ilyen „gyanús” szellemektől kért, kapott és *közölt* is kéziratokat, s emellett az akkoriban induló írópályák egyengetésére is futotta energiáiból. (Például Orbán Ottóét, Szakonyi Károlyét, Konrád Györgyét, Ágh Istvánét segítette, az akkoriban helybeli Bertha Bulcsu, Bertók László vagy Lázár Ervin mellett.) - „Egy folyóiratnak több élete van - emlékezik vissza egyik írásában maga Tüskés Tibor ezekre az időkre. - Az egyik életet a jelenben éli, a pillanatban, a percben, abban a hónapban, amelyikben megjelenik... A másik élete akkor kezdődik, amikor a későbbi kor irodalomtörténésze föléje hajlik, számol és elemel, kor és eszmék kölcsönhatását vizsgálja, értékkel és ítél, irányzatokat, műfajokat és rovatokat mérlegel, más folyóiratokhoz viszonyít, s néha furcsa, meghökkenítő eredményekhez jut, amelyekről a kortársaknak fogalmuk sem volt.” Nos, a lap, „második élete”

főle hajló irodalomtörténész csak megerősítheti, amit már a kortársak is bizonyosnak vélték, hogy Tüskés Tibor a *Jelenkort* az ország legszínvonalasabb folyóiratává emelte, amelyben megjelenni rangot jelentett.

A *Jelenkor* a kor filmművészetével, színházi, képzőművészeti életével éppoly rendszeresen foglalkozott, mint az irodalommal. A művészetek teljes horizontját figyelő kíváncsiság és érzékenység nem kis részben Tüskés Tibor szellemi alkataból következett, aminek kézzel fogható bizonyítéka az a több tucat könyv, amely a kritika, az irodalomtörténet, az írószociográfia, stb műfajaiban dokumentálja a hajdani szerkesztő további pályafutását. „Távolságokat, partokat összekötő igyekezet”, jellemezte szerkesztői és írói habitusát Fodor András, s megállapításának igazát híven tükrözik például kismonográfiái (Kodolányi Jánosról, Csorba Győzőről, Illyés Gyuláról, Pilinszky Jánosról, Nagy Lászlóról, Rónay Györgyről); szűkebb hazája, Pécs és a Dunántúl életét, múltját, arculatát ábrázoló munkái, amelyek a maguk módján mind az ő „szerelmes földrajzának” a hordozói; esszéi, kritikái; vezelemzései pedig két, manapság ritka erényről tanúskodnak. Arról, hogy igenis lehetséges az irodalom legbonyolultabb jelenségeiről is teljes érvénnyel emberi fogyasztásra alkalmas nyelven értekezni, másrészt pedig arról, hogy irodalmunknak ez az okos szavú és józan gondolkodású elemzője, megmaradt „alapjában véve pedagógus alkatnak”. (Fodor András)

Mi sem áll tőlem távolabb, minthogy szép emberi jubileuma ürügyén lexikonszöveget vagy tudósian teljes pályaképet vessek papírra Tüskés Tiborról, de irodalmi érdemeinek és érdemeinek a felsorolása még töredékesen se volna teljes, ha nem kanyarodnék vissza a szerkesztő Tüskés Tibor alakjához. „Hajdanvolt” szerkesztőként emlegettem, aki annak idején „túljutatta a provincializmus határvonalán” a *Jelenkort*, ez egyébként Kassák Lajos megállapítása volt; de hát Tüskés Tibor most is szerkeszt, évek óta gondozza a *Somogy* című folyóiratot, amely az ő tevékenységének köszönhetően emelkedik a szemünk láttára országos rangú és súlyú fórummá. Mi lehet ennek a titka? De inkább azt kellene kérdeznünk: mi a magyarázata annak, hogy Tüskés Tibor felkéréseit, kéziratrendeléseit a munkától hagyományosan húzódo szerzők is (mint például jómagam) rendszerint az első szóra elfogadják, s ami még csudálatosabb - *tejesítik* is, megírva mindazt, amit a szerkesztő szelid kérésének - könnyelműen engedve - megígérték? A titok egyik nyitja bizonyosan abban rejlik, hogy az ő neve, aminek eddigi életútja ad hitelt, garantálja: az írás, amit a kezébe adunk, biztosan jó helyre kerül. S ez az, ami Tüskés Tibort is arra kötelezi, hogy amiként kezdte, végig az maradjon.

Tüskés Tibor

*

HIÁNYOK

Nagykanizsa

Nem vagyok sem fotográfus (iparos), sem fotóművész. Vagyis nem vagyok - Arany János szavával, aki még nem tett különbséget a két tevékenység között „fényképiró úr”.

Az első fényképezőgépet apám kezében láttam. Egy dobozos, harmonikaszerűen kinyitható, háromlábú állványra szerelhető Voigtländer készülék volt. Az ősi camera obscurára emlékeztetett, de exponálásakor kezelőjének már nem kellett fekete kendő mögé bújni. Apám a gépet nem nagyon bízta rám. Arra azért megtanított, hogy a fényképezéskor három dolgot kell figyelembe venni: a fényképezendő tárgy távolságát, a lencsenyílás nagyságát, valamint az exponálási idő tartamát, vagyis a gépbe szűrődő fény mennyiségét. Ezek szabályozására, a készülék „beállítására” a szükséges eszközök ezen a gépen megtalálhatók voltak. Apám halála után a fényképezőgépet a bátyám örökölte, nekem apám Omega gyártmányú zsebórója jutott. Nem is volt más vagyona, amit ránk hagyhatott volna.

Az egyetem elvégzése után, amikor az első keresémet kézhez kaptam, egy kétsávos rádiót és egy fényképezőgépet vásároltam. Megházasodtam, tizenegy évig társbérletben laktunk (van, aki még ismeri ezt a „műfajt”? - a konyha, a kamra, a vécé, a fürdőszoba egy öttagú családdal közös használatú, csak a két szoba a miénk), elég hamar megszületett két gyermekünk, önálló lakásunk nincs, de van egy magyar gyártmányú Orion rádió és egy keletnémet, Werra típusú fényképezőgépünk. Nem művészi cél, nem is a családi emlék vonzott a fényképezéshez. Elsősorban azért fűztem újabb és újabb filmtekercseket a készülékbe, hogy két növekvő, testben és lélekben gyarapodó gyermekünk életéneit, tekintetük és mozdulataik változását megörökíthessem, s a képeket majd egyszer a kezükbe adjam. Ezt a családi, „vasárnapi” fotózást némileg olcsóbbá tette, hogy csak a filmet és az előhívást kellett megfizetnem, a nagyítást munkahelyemen, egy pécsi gimnázium laboratóriumában elvégezhettem.

Megvolt a fényképezőgép, sűrűn cserélődött a film a készülékben.

1959-ben az egy esztendővel korábban indult pécsi irodalmi és művészeti folyóirat, a Jelenkor szerkesztője lettem. A szerkesztés nemcsak a kéziratok szerzését, elbírálását, gondozását, nyomdai előkészítését jelentette, hanem alkalmat adott a munkatársak megismerésére, a

személyes találkozásokra, barátságok születésére is. S ha már ott volt a kezem ügyében a fényképezőgép, arra gondoltam, miért ne örökíthetnek meg ezek a pillanatok? Ilyen körülmények között és ilyen céllal születtek az itt látható képek. A fényképezőgép néha más kezében volt, így kerülhettem rá magam is néhány képre. Egy-egy megismételhetetlen és visszahozhatatlan pillanatra emléket, az idő lenyomatát őrzik ezek a képek: egy beszédes mozdulatot, egy szemvillanást, egy testhelyzetet. A legtöbb esetben olyanok arcát, jeles személyiségek, írók, a század kiváló alkotóinak a vonásait, akikről fénykép többé már nem készülhet.

Ehelyen nem szakmai értelemben vett irodalomtörténetet írok, nem irodalmi forrásokat közlök, nem a tudományos kutatást szaporítom. Akikről ezt megtehettem, Kodolányiról, Illyésről, Pilinszkyról, Rónay Györgyről, Csorba Győzőről, Fülep Lajosról, Takáts Gyuláról, Nagy Lászlóról, Fodor Andrásról, azokról gondolataimat a róluk szóló könyveim őrzik. Itt személyes emlékeket (nem pletykákat!) idézek föl, az itt látható képek megszületésének a körülményeit beszélem el, egy-egy kép „történetéhez” fűzök jegyzeteket. Céлом az, hogy az itt látható alkotók kerüljenek közelebb az olvasóhoz, illetve a könyv segítse az olvasót a művek és az alkotók mélyebb és személyesebb megismerésében.

Ahogy romosodunk, ahogy szaporodnak az évek, és az arcon mélyülnek a ráncok, úgy válik a gyerekkor, a diákkor városa az ember számára egyre fontosabbá. Nő a térbeli távolság, és zsugorodik össze az idő. Ami tegnap történt velünk, azt elfelejtjük, de az ötven-hatvan éve megesezt dolgok egyre fontosabbá válnak, egyre gyakrabban jutnak az eszünkbe.

Nekem a diákkor annyi, mint Nagykanizsa. Mindent ettől a várostól kaptam. Első tanítómat, aki olvasni és írni megtanított, és akit temetésekor második elemistaként iskolatársaim nevében én búcsúztattam. Az őszi esőben szörcsögő, a nyári porban billegő téglajárdákat. A csúszkálást a Práter befagyott tócsáin. A vasútállomás mellett álló Nagyház, ahonnan apám az állomásra járt szolgálatba. A háború rettenetét, az égen fehér kondenzcsíkot húzó Liberátorok zúgását, a szőnyegbombázás géppuskaropogásra emlékeztető robbanásait. A kiszolgáltatottak iránti részvétet, az örök ki-sebbséggel való rokonszenvet, a meggyalázott emberrel

* Részlet a szerző *Az exponált idő* című könyvéből.

Íróvendégek a nagykanizsai városi könyvtárban 1982-ben, a könyvhéten. Balról jobbra Szokolczay Lajos, Nagy Gáspár és T. T., a könyvtár vezetőjével, Harkány Lászlóval és egyik munkatársával.

az együttélést: a deportáltak látványát, a szögesdróttal befont ablakú, leplombált vagonok képét, a kivégzőosztag elé állított magyar katonaszökevény arcát. A piarista gimnázium légkörét: a tanáraitól kapott föladatokat, a bizalmat, a kutatásra, a kísérletezésre, a napi leckéken túlnyúló gondolkodásra való ösztönzést. A Kanizsa környéki falvakba a kirándulásokat: a népdalgyűjtést, a táborúgyűjtést, a főszakácskodást a nyári cserkész táborban. Tanárom adta kezembe az első magyar irodalmi folyóiratot, a Diáriumot, tőle hallottam először Várkonyi Nándor nevét, itt hallottam először élő magyar költőt, Mécs Lászlót verset mondani és élő magyar író, Rónay Györgyöt (akiről aztán könyvet írtam) Zrínyiről beszélni. Itt kérdezte tőlem az érettségi alkalmával az elnök, hogy ismerem-e Weöres Sándor nevét. Kanizsa nekem a Principális-csatorna, ahol halat fogtunk zsebkendővel, a Vasútpart, ahová az első szerelmes séták vezettek, egy trianoni emlékszóbor, amit 1948 után ledöntöttek, és víztároló betonmedencébe temettek.

Az érettségi után elkerültem a városból. Az egyetem Pesten végeztem, aztán Dombóvárra helyeztek, majd Pécsre kerültem. Legfőljobb szüleim látogatására utaztam néha Kanizsára. Évek teltek el, már a folyóirat-szerkesztésnek is búcsút mondtam, már könyveim jelentek meg, talán már irodalmi vigaszdíjak babérlevele is hullott a levesembe, amikor diákkorom városa visszaszeretett. Nem tudom, más hogyan éli meg ezt az élményt, a szülőföldtől, a diákkor színhelyétől, a fölnevelő tájtól való elszakadás és a visszatérés, a hazatalálás, az ajtón - gyakran a tékozló fiú lehajlott fejével történő - kopogtatás érzését.

Nekem ezt az élményt hajdani iskolatársam, Harkány László adta meg. Hadd nevezsem itt is úgy, ahogy az életben szólítom: Laci. Két osztállyal járt alattam. Iskola-

társaink közül mindig jobban emlékezünk a fölöttünk járókra, mint azokra, akik alattunk lévő osztályok tanulói. Talán ezért is ő írt először levelet nekem, az övé volt a kezdeményezés. Érettségi után ő is tanári diplomát szerzett, de visszatért tanítani Kanizsára, visszatért hajdani, akkorra már államosított iskolájába. A tanári munka mellett az egyik kanizsai művelődési ház - a MAORT utódeként működő olajipari gépgyár által fenntartott Erkel Ferenc Művelődési Ház - művészeti vezetését is elvállalta. Ő hívott meg a költő Zrínyi Miklósról írott könyvem megjelenése után - a könyv és Zrínyi írásai alapján - rendezett vetélkedő zsűrijébe. (Ahol a szocialista brigádmozgalomnak olyan „vadhajtása” is született, hogy az egyik brigád tagjai új hársfasuhángot ültettek el a kanizsai Zsigárdi-erdőben a kipusztult, villámsújtotta Zrínyi-fa helyére!) Ő látott vendégül rendhagyó irodalomórákon a Baththyány Lajos Gimnázium könyvtárában. Ő rendezett szerzői estét ötvenedik születésnapomon. Mindemellett diákjait budapesti operaelőadásra vitte, iskolájában színjátszó csoportot szervezett (innét indult például Balázssovits Lajos és Zala Márk), s az Erkel Ferenc Művelődési Házban a fél magyar irodalom, Czine Mihálytól Sütő Andrásig és Csoóri Sándortól Jókai Annáig vendégeskedett. Volt idő, amikor a városi könyvtár igazgatását is rábízták. Irodalomszervező munkája, értékközvetítő szerepe ekkor még nagyobb kisértéket kapott. Az egyik könyvhét alkalmával a Kanizsáról elszármazott kritikussal, Szokolczay Lajossal és a diákévek vakációit kanizsai rokonainál töltő Nagy Gáspárral jártam nála. Ma is jóval túl a tanári nyugdíjaskoron - az ő szavára mozdul meg a város közönsége egy-egy irodalmi estre. - Harkány Laci lesz a házigazda? Akkor ott leszünk - mondják a kanizsaiak.

Bertha Bulcsu

Első találkozásunkkor - másfél évvel a forradalom után - gyanakodva méregettük egymást. Szögletes mozdulata, kemény kézfogása, az útkaparó munkások ruházatára emlékeztető köpenye mögött a szocialista munka hőjét gyanítottam. Sztálinvárosból érkezett, a vaskohóban nehéz szívlapátot emelgetett, tehervagonokból szemet lapátolt. Ő viszont barna bőrkabátomat szimatolta körül, amit első tanári fizetésemből vásároltam; szerinte azok hordtak ilyen ruhadarabot akkor, akiket az ÁVÓ-tól bocsátottak el.

Aztán megbarátkoztunk. Fény derült rá, hogy diákkorom városában született, ötéves koráig ott élt, s ma is rokonai vannak Kanizsán. Közös szerelmünk, a Balaton is összekötött. Én a Tihanyi-félszigettel szemben, Szántódon születtem. Ő viszont Győrökről járt vonattal a keszthelyi gimnáziumba.

Ami leginkább melléje állított, az a tehetsége. Legelső írásaiból, amelyeket a helyi újságban olvastam, a *Fuvarosok* meg a *Jégnovella*, azonnal elárulták, hogy kivételes írói képessége van. Novelláiból sütött a stílus eredetisége, a hangulatot, légkört teremtő ereje, a szemlélet önállósága és bátorsága. Az is meglátszott, hogy a legjobbaktól, a modern amerikai prózától, Hemingwaytól, Faulknerrel tanult a legtöbbet. Írásait már a Dunán túl szerkesztői is olvasták, de nem közölték. Amikor a Jelenkor megindult, a helyi dilettánsokat és akarnokokat azzal haragítottam magamra, hogy a folyóirat minden második számában egy Bertha-novellát hoztunk. Csakhamar a lap szerkesztésébe is bevontam, széles körű baráti kapcsolatai révén számos fiatal, Pesten élő prózáiról jelentkezett a lapnál.

Tehetségére másutt is fölfigyeltek. Novelláit az Új Írás

kezdté közölni. A Szépirodalmi Kiadó, ahol Illés Endre volt az igazgató, már 1962-ben megjelentette első kötetét.

Bertha Bulcsu bátor, magabiztos hősokeket, kemény, fegyelmezett alakokat ábrázolt. Amilyen ő is szeretett volna lenni. Amilyenek maga is látszani akart. Egy irodalmi est után, fön, a Jelenkor szerkesztőségében, ahol mások, színésznők is voltak, itallal a fejében, kezébe fogott egy poharat teli borral, fölállt a fotelból, és megkérdezte: - Na, mit gondoltok, hogyan mulatott valamikor egy magyar úr? - és a döbrent csendben a teli borospoharat a falhoz vágta. Az üvegcserépek szikrázva hullottak a szőnyegre. Kívülről határozottnak, keménynek látszott. Belül érzékeny, sérülékeny, kiszolgáltatott volt, szeretetre vágyott.

Felesége, Kató, győri lány volt. Bulcsu úgy szoktette meg. Aztán homokszem került a kapcsolatukba. Már megszületett a gyerekük, Vazul, de Bulcsu válni akart. A Perczel utca elején egy földszintes, fürdőszoba nélküli, szoba-konyhás lakásban laktak, a vécé miatt az udvarra kellett járni. A lakásba egyetlen ajtó nyílt. Bulcsu farostlemezből a konyhában falat húzott, egy másfélszer kétméteres sarkot az ablak előtt elkerített, odaállította az ágyát, az lett a szobája, ott lakott hónapokig. Kató elbizonytalanodott, a nőtanácsba, a pártba futkosott (Bulcsu a helyi lap munkatársa volt), idegességében csak olajat öntött a tűzre.

Bertha Bulcsunak hatalmas képzelete volt, különös megérzései támadtak. Ami vele és körülötte történt, a tudatában azonnal átbillent egy másik dimenzióba, önálló életre kelt, fölnagyított, szürrealista képzeté terebélyesedett.

Az egyik nyáron egy hónapot a megyei tanács jóvoltából és „a valóság jobb megismerése céljából” egy-egy

Az 1961-es balatongyőri találkozó résztvevői: balról jobbra Szakonyi Károly, Bertha Bulcsu, Kertész Ákos, Kiss Dénes.

baranyai faluban töltöttünk. Én Kémesen laktam, Bulcsu a szomszédos Szaporcán. Az ösztöndíjból én egy terjedelmes szociográfiai írást hoztam, ő új regényéhez, a *Füstkutyákhoz* gyűjtött anyagot. Bulcsu a falu szélén, egy faragópásztor házában lakott. Az egyik reggel szállásadója pálinkával kínálta meg. A konyhakredencből elővett egy pálinkás poharat, és az asztalra tette. Mielőtt az italt kitöltötte volna, Bulcsu belenézett a pohárba, és észrevette, hogy a kupica fenekén egy hátra fordított rajzszeg fénylik. Emlékezem, nálunk is így volt. Ha a konyhakredencben a polcot szegélyező, hímzett vitrázsból kihullott egy rajzszeg, azt nem volt szabad eldobni, a házban minden értéket meg kellett őrizni, és anyám a rajszeget egy pohárba tette...

Mi lett a jelenetből Bertha Bulcsu képzeletében? Mi olvasható a *Füstkutyák* lapjain?

A regény hőse, Krizek János a városból megérkezik a faluba, Okorcára, és megszáll az egyik háznál. Idegenül, ellenséges érzéssel fogadják az emberek. Az egyik reggel, amíg borotválkozik, a gazdaasszony pálinkával kínálja. Krizek az üvegpoharat a szájához emeli, de meglátja, hogy a kupica fenekén egy rajzszeg lapul. Azt hiszi, meg akarják ölni. „Borzongott a háta. Szorongást érzett, s még valamit, ami Okorcán az első pillanatban a társa lett. Mint egy lomha tengeralattjáró, a mélyből lassan közeledett feléje a bizonyosság. Krizek menekült előle.”

A háború után a Balaton a magyar írók fővárosa lett. Badacsonyan, a hegy oldalán, a kő orgonasípok alatt turistaházat vezetett Tatay Sándor. A tihanyi fellegvárba húzódott vissza Illyés. Sajkádton élt certosai magányában Németh László. Az egész esztendőt Akarattyán töltötte, és télen is, a hidegben egy nyári lakban fagyoskodott Kodolányi János. A füredi szívkórház vendége volt Szabó Lőrinc... Hiába éltek viszonylag egymás közelében, őket a kor külön-külön cellába, a magány börtönébe zárta.

Másfél évtized múlva nemzedékünkől is többeket magához vonzott a tó. Bulcsu édesanyja Győrön élt, innét hozta feleségét is. Mi Fenyvesen vásároltunk telket, és építettünk rá nyaralót. Később Pákolitz István is Fenyveshez kötődött. Fodor András Fonyódon - felesége családjának a villájában - töltötte a nyári hónapokat.

1960 júliusának a derekán Balatonfüreden zajlik a dunántúli írók tanácskozása. Alighanem itt határoztuk el néhányan: a Balaton ne csak nyaralóhely legyen a számunkra, eszmetársakként is kössön össze bennünket. Rendezzük meg mi is a magunk balatoni találkozóját!

A következő év nyarán Bertha Bulcsu anyósának győri házában vendégeskedünk. Bulcsu és Kató ekkor még együtt élnek. Ott van még Kertész Ákos, Kiss Dénes, Szakonyi Károly. Mindenki hozza magával akkori feleségét. Az asszonyok külön üldögélnek, mi egy másik asztal körül beszélgetünk, falatozunk, iszogatunk. Kiss

Dénest még Egerszegről ismeri Bulcsu, a pécsi tanárképző főiskolán együtt felvételiztek. Bulcsut eltanácsolják, mert szóvá teszi: miért függ Horger Antal arcképe a szoba falán? Kiss Dénest fölveszik, de ötvenhatban egy verséért lecsukják, és az ország minden egyeteméről kizárják. Nemrég szabadult az internálótáborból. Merész fiú. Diákkorában ejtőernyős volt, repülőgépekből ugrált. Most éles, acélpengéjű tört dobál az akácfa törzsébe. Kertész és Szakonyi első írásait a Jelenkor közli, Bulcsu szerezte a kéziratokat. A házigazda rosszkedvű. Az Élet és Irodalom a napokban adta vissza írását. (Ki gondolta akkor, hogy évek múlva majd a lap vezető munkatársa lesz? Aztán a vezető munkatárs útja egyszer még is elválik a laptól. Illetve a lap szellemisége az ő igényétől.) Elballag az udvar végében álló, világosan fölismerhető rendeltetésű faépítmény felé. Használatra magával viszi az irodalmi hetilap legfrissebb példányát. Menet is, jövet is megmutatja a fényképezőgép lencséjének, hogy mit tart a kezében.

Bulcsu a hatvanas években magas, karcsú, dús hajú fiatalember volt. Széles, szétvetett hajósléptekkel járt. Hosszú, csontos karját lóbálta. Aztán évek teltek el. Újra megnősült, Pestre költözött, meghízott, lánya született, rendre-sorra megjelentek a könyvei. Néha levelet váltottunk. A dedikált köteteket hozta és vitte a posta. A győri írótalálkozó az egyetlen maradt, nem lett folytatása. A hajdani társak útjai elváltak, a régi barátok külön-külön építették a művüket.

Bertha Bulcsut a Balaton visszahívta. Szepezden telket vásárolt, házat épített, szőlőt telepített. Itt is jártam nála. Boldogan mutatta keze munkájának az eredményét: a köves, feltört talajt, a gondozott, nemes tőkéket, és kóstoltatta jó ízű borát.

Aztán hírek jöttek: beteg, ritkán jár a tóra, nem ül vitorlás hajóra, nem halászik. Az irodalom csarnokában is új szelek fújtak. Az eredeti, modern hangú, atmosférateregető, kritikus szemléletű íróból némelyek szemében konzervatív, tradicionális novellista, „rendszerhű” író lett. Nem az ő műveit fordították idegen nyelvekre. Sírjánál volt kollégája is inkább a publicistát, és nem a kiváló szépíró méltatta.

Úgy látszik, el kell telni némi időnek még ahhoz, hogy a kiadók újra fölfedezzék nevét és műveit.

Párhuzamos történelem

Az 1989-es temesvári felkelés, az ellopott bukaresti forradalom, a Ceausescu-házaspár egyenesben közvetített kivégzése kellett ahhoz, hogy magánemberként eljussak Temesvárra és Mehádiára. Erdélyben korábban többször jártam, de mindig turista-autóbuszszal vagy írószövetségi delegáció tagjaként, és az út mindig arra vezetett, amerre a program kialakítói megszabták. 1991-ben egy keszthelyi tanácskozáson talál-

koztam a temesvári Bodó Barnával, ő ígérte meg, hogy várni fog a pályaudvaron. A temesváriak kézzől kézzel adtak. A várost az idős és fáradhatatlan Anavi Ádám mutatta meg. Végül kikötöttem Mandics Györgynél (akit minden ismerőse Gyuszinak nevez), a temesvári Új Szó munkatársánál, a kitűnő írónál. Ő vállalta, hogy egy kétnapos kirándulás keretében Daciájával levisz délre, a Cserna völgyébe, egészen Orsováig, az Al-Dunáig.

Mehádia és Herkulesfürdő úgy élt apám első világháborús elbeszéléseiben (meg az én gyermeki képzeletemben), mint valami távoli, talán valóságos, talán valószerűtlen, csak a mesékben létező, elérhetetlen táj, országhatárral elválasztott, megközelíthetetlen világ, elsüllyedt emlék.

Mit jelent a valódi helyismeret! Mekkora különbség lehet a hallomásból szerzett ismeretek alapján elképzelt kép és a helyszínen nyert, valódi ismeret között!

A decemberi temesvári eseményekkel kapcsolatban sok szó esik Tökés László református templomáról és a paplakról. Aki csak olyan templomot látott, amelyik egy tér közepén, parkkal körülvéve áll, tornya van, ahol harangoznak, nehezen tudja elképzelni a temesvári református istenházát. Ez ugyanis egy többemeletes bérház első emeletén található. A bérházat négy oldalról utcák határolják. A bérház négy szárnya udvart zár körül. Itt nincs torony, nincs harangozás. A függőfolyosóról lakások nyílnak. Az első emeleten az egyik ajtóra az van írva: református lelkészlak, a másik ajtó a gyülekezeti terembe nyílik, a harmadikon a templomba lehet bejutni,

A mikor apám meghalt, a hagyatékában egy naplót találtam. Tizennyolc éves korban besorozták, és az első világháború kirobbanásakor elvitték katonának. A háború mindegyik frontját végigharcolta, többször megsebesült. A naplót a román betörés idején, 1916. augusztus 9-től 1917. január 1-éig vezette, de csak töredéke maradt meg, az október 2-ig terjedő rész. Amikor a háborúból a kis ezüst vítérségi éremmel kitüntetve szerencsés hazatért, a vasúthoz került, előbb Szántódon, majd Kanizsán szolgált. A naplót legépelte, és elfeledte. Csak akkor került a kezembe, amikor apám már nem élt.

Hosszú évekig csak a térképet nézegettem, a vasúti menetrendet böngésztem: hogyan lehet Mehádiára eljutni? A '89-es romániai forradalmi események után gondoltam először arra, hogy a naplóval a kezemben fölkeresem és bejárrom azokat a helyeket, ahol apám húszéves korában megfordult.

Mandics Gyuszi autóján Temesvárról indultunk. Előbb a Temes, majd a Bela folyó völgyében haladtunk. Az országúttal párhuzamosan vezetett a vasútvonal. Ha kinéztem az autó ablakán, ugyanazokat a vasúti síneket láttam, amelyeken több mint hetvenöt évvel ezelőtt az a katonavonat haladt, amely apámat vitte a frontra.

Délben érkezünk Mehádiára. A falu szélén megállunk. Az út egyik oldalán fekszik a katolikus, a másik oldalán az ortodox temető.

Apám 1916. szeptember 16-án, Mehádián a következőket jegyezte föl naplójában:

„Tegnap egész éjjel csend volt. Ennek rovására most lónek. [...]

Nagy az én szerencsém, vagy a jó Isten nagyon szeret, nem tudom, de biztos, hogy az életem csak a véletlennek köszönhető.

11 óraker egy gránát bevágott az én Unterstandomba. Lehetett vagy 15 centiméteres. Hatan voltunk bent. Éppen ettem. Egyszerre nem látok semmit, nem hallok, minden a nyakamba szakadt. Azt hittem, hogy rögtön meghalok. Egy pillanat, és minden sötét körülöttem. Az első percben azt hittem, hogy elnyelt a föld, és az is lehet, hogy nem tudtam tovább gondolkodni.

A föld és minden még rajtam volt, amikor magamhoz tértem. Kiabáltam segítségért, de nem jött senki, mert mindenki félt egy újabb szerencsétlenségétől. Rettenetes.

Felállok, keresem a többi katonát. Nincs egy sem. Az az mind megvan, de egy sem él. Egyiknek keze, másiknak lába, a harmadiknak egész teste roncs. Nem is ember. Nem lehet megismerni, ki az. Istenem, hatan voltunk, és én most csak magam élek.”

Belépünk a katolikus temető vasrácsos kapuján. A sírok között járkálunk. A temető egyik félreeső, gazzal fölvert részén egy magas keresztet találunk. Alapját termésköböl rakták. A kereszt első világháborús közös katonasírt jelöl. Rajta német nyelvű márványtábla. A felirat szerint a császári és királyi közös hadseregnek azok a katonái nyugszanak a közös sírban, akik a román betörés idején a mehádiai fronton elestek.

Este Herkulesfürdőn egy villa udvarán, a nagy kanadai juharfa alatt ülünk. A házban Mandics román íróbarátjának, Ion Florian Pandurunak a családja él. Vendéglátónk vizespohárból issza a cujkát.

A házat a század elején Kovács Pál, Zenta város országgyűlési képviselője építtette. Halála után a kúria három lányára maradt. A lányok sosem mentek férjhez. Hogy a három vénkisasszony valamiből megéljen, az épületben cukrászdát nyitott. A cukrászdanak nyáron jégre volt szükség, a jéget szekérrel szállították egy távoli jégveremből. A bakon Panduru apja ült. Amikor a legutolsó Kovács lány is meghalt, a házat a derék parádés kocsisra hagyta.

Úgy néztem, Panduru velem nagyjában azonos életkorú férfi. Amikor megértette, hogy miért jöttem ide Magyarországról, azt mondta: - Az én apám is katona volt a háborúban. De az innenső oldalon szolgált, a román hadseregben. A mehádiai lövészárkokban talán farkasszemet néztek egymással.

Vendéglátóink vacsorához készülődtek. A táskámba nyúltam. Ha külföldre utazom, mindig viszek magam-

mal valamit, amit ilyenkor elő lehet venni. Egy pár gyulai kolbász volt nálam, ezüst színű fóliába csomagolva. - Ezt is szeleteljék föl, és tegyék az asztalra - mondtam.

Panduru bevitte a csomagot a házba. Kis idő múlva visszatért. A kezében ezüst színű fóliába burkolt csomagot tartott. Meghökkenem. Miért adja vissza az ajándékot? Mivel sértettem meg? Amikor meglátta döbrent arcomat, megszólalt: - Bontsd ki. Nézd csak meg. Ebben a csomagban az a kolbász van, amit én adok neked. Vidd haza, ízleld meg, és amikor fogyasztod, gondoldj arra, hogy amikor apád itt járt, ilyen kolbászt evett.

1991-es bánáti utazásomról, apám naplója után háromnegyed századdal, én is naplót írtam. A két napló szövegét aztán különféle dokumentumokkal, fotókkal, idézetekkel, térképekkel, kottákkal kiegészítve *Párhuzamos történelem* címmel 1992-ben könyv alakban kiadtam.

Vannak az embernek kedvesebb és kevésbé kedves könyvei. Ez azok közé tartozik, amelyre a legszívesebben emlékezem. Talán sikerült vele törleszteni valamit abból az adósságból, amellyel apámnak tartozom, akivel, amíg élt, folytonos harcban álltam, viaskodtam.

A könyv megjelenése után még egyszer visszatértem

Mehádiára és Herkulesfürdőre. A mehádiai pályaudvaron, amely Herkulesfürdő vasútállomása, a nemzetközi gyorsvonatok is megállnak. Herkulesfürdő a lexikonokban úgy szerepel, mint világhírű fürdőhely, világhírességek gyógyították itt magukat. Herkulesfürdő a térképeken természeti szépségekben gazdag kirándulóhely. A hazai hírességek közül járt itt Rippl-Rónai József és Bubits Mihály. A tájról a legszebb, a legérzékletesebb leírást magyar nyelven Hunfalvy János adta *Magyarország és Erdély eredeti képekben* című, 1863-ban megjelent háromkötetes könyvében.

Életem legemlékezetesebb író-olvasó találkozója, könyvbemutatója Herkulesfürdőn, Ion Florian Panduru házában volt. A *Párhuzamos történelem* egyik példányát átadtam a román írónak. Amit a könyvből fölolvastam, tolmács fordította. Az író-olvasó találkozóknak anynyi részvevője volt, ahányan Panduru szobájában elfértek. Úgy emlékezem, heten vagy nyolcan ültük körül az asztalt. A falakon bekeretezett, megsárgult, a század elején készült fényképek. A hajdani Kovács család tagjai néztek ránk. A ház mai lakói közül már senki sem ismeri őket. Miért őrzik?

A herkulesfürdői kanadai juharfa alatt. Balról jobbra Nagy Anna, T. T., F. Nagy Klára, Ion Florian Panduru.

Szabó Ferenc

PÁRBESZÉD TÜSKÉS TIBORRAL

Pilinszky János misztikájáról

Rómában írom e sorokat Pék Pál kérésére, hogy csatlakozzam a 70 éves Tüskés Tibort köszöntők sorához. Könyvtáram otthon van, köztük a baráti dedikálással adott vagy küldött Tüskés-könyvek. Itt csak egyre akadtam: *Pilinszky János* (Arcok és vallomások, 1986). Szerencsére ezt most olvashatom: Tüskés egyik legérettebb portrékötetének tartom. Néhány széljegyzetet fűznék hozzá, párbeszédet folytatva íróbarátommal kedves költőnkről. Pilinszkyt én is ismertem, személyesen. 1967 nyarán ismerkedtünk meg itt, Rómában. Kérésemre három előadást tartott a Vatikánban (az egyiket kedvencéről, Simone Weilről). Akkor hosszan beszélgettünk. Műveit sokat olvastam, írtam róla pár tanulmányt. Egyik olaszul a kétnyelvű, olasz-magyar versválogatás bevezetőjéül is megjelent. Egy másik (1993-ban az *Orpheus* a folyóiratban) Pilinszky és S. Weil szellemi kapcsolatáról szól. Akkor még nem olvashattam Tüskés esszéjét. Örülök, hogy nézőpontjaink, értelmezéseink lényegében megegyeznek. Néhány ponton azonban kiegészítem Tüskést.

A könyv első oldalain a szerző módszertani megjegyzéseket tesz. Pilinszkyt alkotásai és vallomásai tükrében mutatja be. Megállapítja: „Költészetét általában nem az életrajzi adatok értelmezik és magyarázzák, hanem gyakran azokat is a műve felől lehet megérteni.” Tüskés hangsúlyozza, hogy Pilinszkyénél nagy a távolság a mű és az élet között, a műben tükröződő „önéletrajzi” adatok hiányosak és szegényesek. Majd még később hozzáfűzi: „Kevés olyan költőnk van, akinél annyira elhanyagolható a személyes háttér, mint Pilinszkyénél. Ha a kutatásnak sikerül is fölárni egy-egy költemény biográfiai indítékát, vagy ha a költő kommentálja is egy-egy munkáját, ez alig visz közelebb a megértéshez.” (7. és 8. old.)

Kicsit paradox állítások, amelyekre maga a könyv is rációfol. Mert igaz ugyan, hogy Pilinszky költészetében kevesebb az „önéletrajzi” vonatkozás, mint mondjuk a *Tücsökzene* költőjénél. De éppen Tüskés számos életrajzi adatot gyűjtött össze, és ezek háttérében értelmez sok költeményt. Mintha önmagát igazítaná helyre a 9. oldalon: „De tudjuk, hogy életrajz és mű nem szétválasztható, a mű megértése nem nélkülözheti az alkotó személyiségének ismeretét, élet és mű kölcsönhatásának vizsgálatát, még akkor sem, ha ez a viszony nála áttételesebb, s ennek elemzése itt nehezebb, mint általában.”

Ezt a nehéz feladatot elvégezte Tüskés Tibor. Talán többet meríthetett volna Pilinszky kis prózaírójaiból, naplójegyzeteiből, recenzióiból, amelyek részben az *Új Ember* katolikus hetilapban jelentek meg. Ezekből sokkal határozottabban kitűnik katolikus hite, mint verseiből. Persze, ha valaki közzéteszi verseit, írásait, azok már szinte önálló életet élnek: azok ki vannak szolgáltatva az értelmezők véleményének. Jó példa erre Paul Valéry esete. Ő maga mondja el, hogy egy alkalommal benézett a Sorbonne-ra, ahol egyik professzor *A tengerparti temető* c. nagy költeményének „filozófiáját” magyarázta. Nem szólít semmit, de magában megjegyezte, hogy ő nem gondolt ilyesmikre, amikor költeményét írta. A jó szövegelemző, „exegéta” igyekszik a szerző gondolatát kifejteni és nem félremagyarázni a verset, vagy ideológiát belemagyarázni, ahogy ezt a marxista irodalomkritika tette. (Gondoljunk csak pl. Király István Ady-monográfiájára, aki Ady istenes, a maga módján misztikus verseit félremagyarázta.) Kétségtelen, hogy az életrajzi háttér, a költő lelki-világnézeti fejlődésének és egész életművének ismerete segíti a helyes értelmezést. Ehhez járul még mestereinek vagy kedvenc szerzőinek szemlélete, hite. Így Pilinszkyénél kétségtelen Dosztojevszkij és Simone Weil,

vagy akár Kierkegaard, Gabriel Marcel és Pierre Emmanuel hatása. Ez saját vallomásaiból, hivatkozásából világos.

Tüskés helyesen mutat rá Pilinszky korai isten keresésére (75-76), keresztény ihletésű költészetének, hitének lényegét (165-166, 274-275) jól megfogalmazza. Itt most a Pilinszky keresztény misztikájáról szóló lapokhoz (162-163) fűzök néhány kiegészítő megjegyzést.

A költő keresztény hitéhez nem fér kétség, még ha hit és lázadás, keresés és találás egymást keresztezi is, feszültséget okozva. Karamazov Iván és Aljosa hitetlensége, ill. hite egyaránt jelen van e küzdelmes hitben. Nem csoda, hiszen Pilinszky átélte korunk rettenetét, a világháború és a koncentrációs táborok, az ártatlanok szenvedése lázadásra és együttérzésre sarkallták. A Szeretet-Isten hogyan tűrhette mindezt? Választ egyedül Krisztus keresztje és feltámadása adhat a hívőknek.

De Pilinszky misztikájában, éppen Simone Weil befolyására, vannak egyoldalúságok: túlságosan sötét világot fest, „sötét mennyország” égboltja alatt bontakozik ki a kései költészet, még ha a szerelem bizonyos békét és derűt hoz is időnként. Simone Weil, mint mondtam, egyik mestere volt. Sokat olvasta, fordította is. Ismeretes, hogy az 1943-ban végelgyengülésben fiatalon (34 évesen) elhunyt zsidó filozófus, aki a katolicizmus kapujához érkezett, de nem lépett be az egyházba (pedig Edith Steinhez hasonlóan szentként tisztelhetnénk), a görög filozófia, a gnoszticizmus meg a kabala hatására meglehetősen negatív értelmezést adott a teremtésről („de-creation”-ról beszél), és Krisztus misztériumának is csak a negatív oldalát látta, azt a kenőzist, önküresítést, amelyről Szent Pál ír a Filippi-levél 2. fejezetének Krisztus-himnuszában. Weil nem jut el a húsvéti misztérium másik mozzanatához, a feltámadáshoz. „S. Weil ama ritka és száműzött lények közül való, akiknek a kereszt elég”, írja róla a francia jezsuita, F. Tilliette, aki szerint a filozófusnő egy bizonyos „dolorista misztikát” alakított ki. Ez a szemlélet és életérzés hatott Pilinszky misztikájára is, bár a magyar költő nem annyira negatív, ismeri az örömet is, ami a feltámadás-hitből fakad. Az igaz, hogy a szenvedőkkel való együttérzés és a modern világ abszurditása Pilinszkyt is a kereszt-misztika felé hajlítja, ahol az ember elnémul és a hit sötétjében várja a végítéletkor elérkező virradatot. E sötétséget a szentek is átérték, így a Pilinszky által kedvelt Lisieux-i Kis Teréz, aki élete végén rettenetes sötétséget (hitellenes kísértéseket) élt meg, és aki a bűnösök asztalához ült, mint maga írta naplójában.

1969 nagycsütörtökén Pilinszky az utolsó vacsoráról elmélkedik, és felidézi S. Weil „gyönyörű gondolatát” Jézus kettős szimbólumáról: ő a Pásztor és ő a Bárány egyszerre. Weil számára Krisztus az izajási szenvedő szolga, a fájdalmak embere, aki - valami különleges predestináció révén - gyógyíthatatlanul és véglegesen „szerencsétlenségnek” szánta őt, Simone-t, ami kizár minden érezhető örömet. Erre a S. Weilre, ill. Krisztus kettős szimbólumára hivatkozva írja Pilinszky (Szög és olaj, 235-236): „Jézus egyszerre vállalva két szimbólumot, örökre föloldja a két isteni jelképben rejlő ellentmondást. 'Ki nagyobb: aki asztalnál ül, vagy aki föl szolgál? Ugye, az asztalnál ülő? Én mégis úgy vagyok köztetek, mint a szolga.' Mint első és utolsó. Mint a Pásztor és mint a Bárány. Mert ennek az isteni szeretetnek, didergő és szomjazó, elfogadásért könyörgő isteni szeretetnek a kohójában végre értelmet nyer és tiszta szeretetté válik minden, a világot megosztó ellentmondás. Öröm és szenvedés, halál és föltámadás. Az utolsó vacsora az isteni 'sűrítés' csodája. 'Ez az én testem, amelyet értetek adok.' Az isteni szeretet, s ugyanakkor az ember 'testi történetének' kielemezhetetlen mélységű és gazdagságú szavai ezek. Bennük egyszerre szólal meg az, aki éhes, és az, aki enni ad. Aki búcsúzik, és aki örökre velünk marad ezentúl. Az, aki meghalt, és az, aki legyőzte a halált.”

Bár Pilinszky rokonszenvezett Simone Weil misztikájával, nem állt meg a keresztnél, mert hitte, hogy Krisztus feltámadott. „Harmadnapra legyőzte a halált. *Et resurrexit tertia die.*”

Róma, 2000. márciusában

MIRIAM VAN HEE VERSEI

Lackfi János fordításai

A VONATON

a vonaton akadtunk össze
 az asszony megkérdezte Karácsony este
 eljövök-e én haboztam
 és kinéztem az ablakon
 esteledett és mielőtt valami
 mentséget kitaláltam volna
 ő megtette: megvárja még
 mit mond a doktor aki
 tengerparti kúrát emlegetett

nem így történt
 azt mondtam nem jövök
 satöbbi segítettem neki
 a pályaudvar lépcsőjén
 lemenni aztán elváltunk
 egymástól nagy nehezen

így békítem össze a versben
 azt ami kibékíthetetlen
 amint mások Istent hiszik
 mert vétkeztek de senki sem
 senki sem mondja meg nekünk
 hogy éljünk holnap hogy legyen

a buszból látom őket amint
 várnak a járdaszélen

Miriam van Hee flamand nyelvű belga költőnő 1952-ben született, egyéni hangvételét a kietlen valósággal, annak leghétköznapibb mozzanataival is megalkuvás nélkül szembenéző alkatának, valamint gyengéd, diszkrét lírai látásmódjának kettőssége adja. Szlavista lévén lengyel és orosz nyelvet tanít egy antwerpeni tolmácsképző intézetben, Mandelstam és Ahmatova verseit fordította.

a férfi még liheg de mindjárt
 nekidurálja magát a nő tekintete
 kerül valamit s közben a hó
 hullni kezd egyszerre csak
 mindenre mindenek közé

mikor az autóbusz hirtelen
 elkanyarodik valamibe
 meg kell kapaszkodnom
 mert ahova nézek
 a látvány szétesik
 mindennek vége ennek is
 miért kezdődött minden el
 akárcsak ez a hóesés

MEGINT EZ AZ

megint ez az ideges
 eső, ez a tavasz,
 melyben minden esetleges
 de közben kinn az ablak mögött
 minden járja a maga útját

hátszámok buszjáratok
 összeadások fokok és napok
 számjegyei közé
 férkőző nyugtalanság

ott mennek esernyő alatt,
 kik szeretnének lenni valaki
 megvan mindenük
 ház cipő kocsi
 gyerek

ó, későn nyíló tavasz,
 eső, amelyben ázva
 kiveszed szabadságodat,
 lekésed a vonatot
 körben forogsz, állva eszel,
 széthulltan, szabadultan

LE TRÉPORT

várj, mondja ő
várj még, ne menj
sose láttalak így
kikötővel hátad mögött
sirályokkal homlokod körül

így hát értelmetlenül
a parton maradtunk tovább
a sirályok kerestek valamit
talán egy távolba vesző
hajót ez az idő
mely eltűnik valahol
létünket magával viszi

éreztek már nem
bírnak majd soká
lett egyre hidegebb
ennivalót kerestünk s hogy
hol töltjük az éjszakát

éreztek nem bírnak
már soká a hideg
leszállt kerestünk
enni aludni helyet
pont mint ez a csapat sirály
holnap új nap de ez
sem biztos még egyáltalán

IN MEMORIAM JOHAN S.

a vizet sose feledd
sem azt ahogy felelget
a szélnek amelyben
benne állunk de kívüle
ha nem vagyunk halak
nem vagyunk madarak

örkődj hát szüntelen
a gyermekeknek mondd nekik
ez itt az idő és a hajók
nesze és a vízen
a villogás ez itt

ne ess el és ne is
fordulj vissza apád
kezét szorítsd ha az
ingó deszkán szaladsz
ne feledd a víz az időn
kívül él holnapja nincs

Eszik Alajos • Himbaman + Himbanő

EUGENIO BUENO VERSEI

Sólyom Sándor fordításai

DÉLUTÁNI JEGYZET, KIBÚVÓKKAL

Az élet emelkedettségében,
 amikor a szél, mi letépdesi a fákról a levelet,
 megmozgatja a függönyt és bekopogtat,
 így fájlalván a lélek áthatolhatatlan magányát,
 az ember, aki maradtam, hideget érez.
 Az eső belép a terembe és a nevek,
 az oly kedves dolgoké, melyeket a víz
 meghagyott, a leírhatatlanok avulttá lesznek.
 Por halmozódik fel az emlékeken,
 elrejtí a tisztaságot, megfakítja a csillogást,
 csordultig tölti a poharat, úgy mint a keserűség
 hímpora a falak tapétáját, a díványt
 árnyékokkal borítja be, pecsétet kap az üresség.
 Csak az óra, ahogyan jár, fecsérli el a jelentéktelen
 pillanatokot és győzi le azokat. És a szemek,
 amelyek innen oda járva keresik a tűzforró szeget,
 hogy kapaszkodót leljenek, most éppen a spirálisban
 keringenek, végtelen csüggedéssel.
 Ennek ellenére valaki felnevet. A gyerekeid
 gyerekei, akik a fotón tollakkal
 játszadoznak - mint mélyben a tenger -.
 A fény festi meg a testeket és az órákat,
 amiket érzéksz és oly édesek, ahogy vibrálnak.
 Azért, hogy a szomorúságról a port letisztogasd,
 te legyőzöd a karmok sírását, a mellek
 homályát, a ház nyugtalanságát,
 amely oly nagy és te oly szomorú vagy.
 Mennyi gyerek a rozsdában, a homályban.
 Te felbukkansz az öröm kertjében
 - egy esőcsepptől még nincs itt az ősz -,
 és látod elvonulni a délutánt. Tova tűnik a felhők közt.

Eugenio Bueno A PILLANATOK ALBUMA c. verskötete - inkább versfüzetecskeje - 1991-ben jelent meg a „PER/VERSIONES POÉTICAS” sorozat 6. kiadványaként. (A sorozatcím szójáték, magyarra csak a szavak latinos alakját használva lehet lefordítani: „KÖLTŐI PER/VERZIÓK”.) A kiadvány 7 verset tartalmaz, valamint a költő élet-rajzi adatait, a megjelent kötetek címét.

A költő Galistóban (Cáceres-ben) született 1942-ben, és jelenleg Aviles-ben él.

AZ ESŐ ÓRÁI

Árnyékával a csend megérkezett
 a lélek ama zugába, ahol lakom.
 Benne a repülés megfáradt szavai
 fészket raktak; szagot áraszt a szél,
 a saját nyomorúságáét, a társtalan emberét,
 és a vágyak görcse már a vér.
 Szemeim néznek, s engem látnak,
 figyelem a magamnak álmodottat,
 mulatok a négy szomorú versen, s az időnek
 kezét adok, hogy az utcára magával vigyen.

Unalomé ez, és kiuttalan a pillanat,
 mely az esőben hatványozódik és megriaszt.

VÁRATLAN ESEMÉNY

Soha nem létezett.
 Senki nem volt benne kijavítva.
 Hangyák, csak hangyák
 és madarak, csak madarak.
 Ember és homok, csúszkálnak.
 Mennek. Esik. Most. Mikor?
 Az idő kerekén
 ment fürgén a legény.
 Honnan jött, a szokatlan percekkel,
 maga sem tudja,
 s ment az ellenáramlatban
 a szemaforok vére.
 A halál biciklikormányát
 az aszfalt gömb felett,
 egy pillanat alatt őrizetbe vettem.
 Ez egy váratlan pillanat volt. Csak figyeld.

Szakolczay Lajos

ZÖLD ARANY

Eszik Alajos művészetéről

A cím - *Zöld Arany* - Eszik Alajos grafikáinak szín- és érzésvilágára éppúgy utal, mint nemesen ózamatú *kortalanságára*. Ez a „kortalanság” azonban - ne örüljünk előre - nem olyan mindenre választ adó fogódzó, amely a grafikusművészt úgy ülteti az időhintába, hogy közben megtudhatjuk műveinek összes titkát. Még csak sejteni is alig lehet, hogy ezek a reneszánsz életörömét s zöld-arany (sárga) csillámlását közvetítő lapok - mindezt elsősorban az akvarellekre értem - mitől olyannyira modernnek, mitől annyira izgatóak. Alighanem *értékjelölő* voltukban leledzik a „kortalanságuk”, hiszen a beléjük rejtett (?) reneszánsz és posztmodern kor a vízfestmények szerkezetét tekintve csupán járulékos elem. Ami fontosabb: a nagy belső energiákról tanúskodó, különféle mozgásfázisokat reprezentáló figurák expresszív indulata, a folthatást meg-megszakító, egy-két esetben a részeket bekerítő vonalhaló eredetisége.

Hogy ez a rejtélyes, „rajzos” jellemét és törekénységét, szakadozottságát bújtató vonalhaló (úgy is mint kontúr) miként adja át *energiáját* a jobbára alak-testrészeket, ám nemegyszer a háttérrel is meghatározó, villogzóan színes, de legtöbbször a *boldogságtudat* fájdalmát sötétebb színekbe öltöztető *foltnak*- ennek a megfejtésében van Eszik Alajos akvarelljeinek titka. A kék-zöld-barna-bordó - gyakran sárgával érezett - színvilág, a papír kevésbé bevillanó fehérje (jóllehet némelykor háttér-kiegészítőként is hat), a fókuszba állított, mozgásra kész, tehát energikus férfi- vagy nőalak, a robbanásig feszült helyzet és a - főképp tárgyokban, motívumokban elélt tárt - libikókahatás s nemkülönben az egyensúlyát vesztő vagy azzal kacérkodó (ember) figura bizonytalanságérzete - mind-mind lényeges, alakító tényezői eme kozmosznak. Együtthatásuk okozza, hogy szabadulni is alig tudunk az első látásra talán könnyűnek vélt, de az olasz reneszánsz „zenéje” mellett a huszadik századi „üstdobok” (Bartók) agresszív muzsikáját, a modern kor (és ember) kakofóniával jellemzett bizonytalanságérzetét s némi féltelmét *harmóniátlan harmóniában* megszólaltató grafikai világtól.

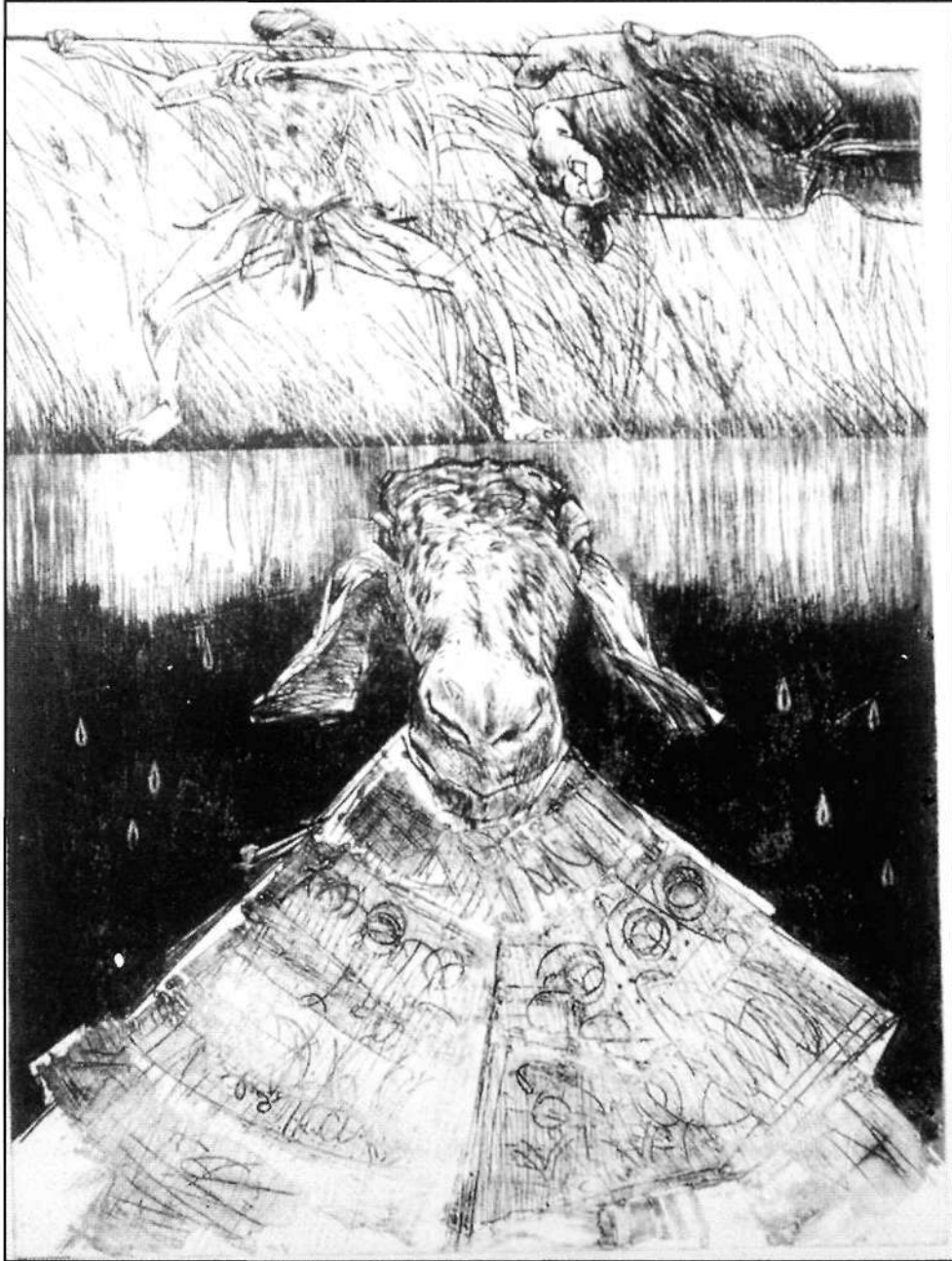
Sem a Vadakat nem kell idehozni, sem a német Brücke-csoport festőinek grafikusainak a testet lemeztelenítő expresszivitását, de ugyancsak főlegesen emlékeztetni Schiele kiszolgáltatottságukban is fenséges nőalakjaira (ez utóbbiaknál az élet-halál iszonyata, a gyermektestű kurtizánt fenyegető

öregedés a hölgyet igazán meggyalázó *behatolás*). A táncmozgás, az artistikus lépés, a testrészen megfuttatott szín, az imádkozó-átkozódó-felhőtlenül örülő férfi és nő égre kitért karja és lendülete persze a klasszikus elődökhöz is köthető - pontosabban háttérként ott van a klasszikum értékvonulata -, ám Eszik Alajos egyszerre lírai és drámai ihletésű akvarellje mindentől függetlenül unikum.

Elsősorban avval, hogy a festő-grafikusművész vállalni meri - ma ez nem kis bátorságról vall - a nála központi szerepet játszó figuralitást. Ám a megfeszített testhelyzetű alakok - úgy is mint a világ működésére utaló mozgásimitáció - szinte kikövetelik a feszítőerőként is funkcionáló képszerkezetet. Példaértékű vízfestmények tanúsítják, hogy nem elég a képszerző lelemény - mondjuk az *Órtorony* (1996) egymás hátán gubbasztó embereinek egyszerre groteszk és fölemelő vertikális rendezettsége -, ha nincs mellette láttató erő, a szín-értéket *létezés-értékké avató* festői koncentráltóság. Ezek együtthatásában lesz drámaian megejtő a *Vitustánc holdfényben* (1997) és ennek egyik variációjaként is fölfogható *Mókuserék* (1997) bizonytalanul guggoló, teste izmát megfeszítve is „táncos” két férfialakja, fölrázó erejű a szinte a kép terébe - fölülről - beeső „világkikiáltó” *Doboló* (1998) s nemkülönben az *Alarm!* (1997) nőaktjának gyermekvédő riadalma. De a szakralitással érintkező *Égi lapdázó* (1997) is az Eszik Alajos-i világot *átszellemitő* gesztustól nyeri el igazi helyét a színvilágukban is jobbára sötét tónusú akvarellek táborában. Reneszánsz életöröm? Inkább annak tudatosítása, hogy ép lélekkel és önismeretre valló, s az innen-onnan jövő támadások ellenére is kikezdhetetlen boldogságtudattal, főképp, ha a grafikusművész komolyan veszi hivatását, meddig lehet jutni.

AZemlényi Attila *Piros Arany* című kötetéhez készült lavírozott tusrajzok is azt mutatják, hogy messzire. Tánc, doboló fájdalom, a - szerelem által is gyakran - megfeszítésre ítéltetett női test *táncos riadalma*, a világot harangjával (csengőjével) ébreszteni igyekvő férfi lázas örülete - megannyi olyan grafikai lap, amelyen jól észlelhetni a fekete-fehér világban is otthonos grafikus kifejezőkészségét, elemi erejű közlésvágát.

A fekete-fehér kontrasztjánál fogva talán ideköthető az *alukarcok* (részlemez helyett alumíniumlemez a maratható felület) artistikus lendülete, bibliára (*Kain*; 1997) és mitológiára utaló világa [*Zeusz és Európa*; 1997; *Európa és Zeusz*; 1997]. Ezek közül is a *Nő bagollyal* (1997) és a *Vihart doboló* nő (1997) avval emelkedik ki, hogy Eszik Alajos ezzel a visszafogott színvilágú kifejezésmóddal is el tudta hitetni: a felület drámáját nem csupán a téma, hanem a szerkezeti igényesség is adja. (Az utóbbi alukarcot a horizontálisan az alak mögött futó-hullámzó sötét, folthatású drapéria teszi fedhetetlenné.)

Passio

Diana

Víz alatti tánc

A császár és a halál

Németh István Péter

„...amit én mondanék neked, az mind kép lenne”

TŰNŐDÉS A KÖLTŐ EGRY JÓZSEFRŐL

„Amit a magyar víziós festői irány mestereiről általánosságban megállapítottak, hogy nem epikus, hanem lírai költők, Egryre a legfokozottabb mértékben igaz.”
(Farkas Zoltán)

Kállai Ernő nem tudott külön dicsérő jelzőt mondani Egryre, mint azt, hogy Ady mellett ő a mi lírikusunk. Ám nem csak a színekkel bánt mesterien. A szavakkal is. Mivel a helyesírás volt a legfőbb gondja, olyan tisztelettel bánt az anyanyelvével, hogy ne vétsen ellene, mintha élő anyagot kellene alakítania. Ezt a törvényt csupán a legjellemesebb s legkiválóbb írástudók ismerik már csak, ám Egry tudta még jól, ösztönösen. Írásai erre valának. Pilinszky vitte tökélyre a szószegény lírát, nála a hi-telesség eszköze volt a tömörség, addig Egry József egyszerűen ebből a vele született készletéből építkezhetett. Ha Pilinszky a költészet Szent Ferencé volt, mivel verseinek gazdag eszköztárát egyszer csak szétszórta, hogy igazab-ból szólhasson, addig Egry mindvégig az igazi szegénység (amit tudjuk, megvásárolni sem lehet) szófukarságává élt, beszélt, s írásaira pillantva kimondhatjuk: alkotott általa is, nem csak a rajzolt és festett képeivel.

A Keresztury Dezső kérésére az unalmas téli estén Badacsonyan megfogalmazott önéletrajzának inicialitása rögvest olyan írói teljesítmény, olyan bravúros hasonlat, amit a szavak műhelyében dolgozók máris megir-gyelhetnek:

„Március 15-én zászlók rengetegében nézem az ünneplő-vonuló tömeget. Valami furcsa érzés fog el ebben a kimagasló ünnepi hangulatban, ha rá gondolok, hogy valamikor én is e napon láttam meg - mint Styx ölében kelt kis cinege - az első napvilágot.”

A tárgyias ábrázolástól a látomásig jutott el a szavakkal bánva is; első mondatainak szárnypróbálgatásakor Egry József. A nemzeti ünnepünkkel egybeeső születésnapja alkalmával megpillantja a hömpölygő tömeget. A jelző, amit az ünnepi hangulatra akaszt, még suta mozdulat és választás eredménye. „Kimagasló ünnepi hangulat...” Mint első reptű madárka, megbocsátható neki. Hiszen könnyen lehet, hogy erre a vertikális képzetet fölkelő jelzőre épülhetett (alkotáslelektani magyarázat szerint) a tömeg mint folyó (Styx) ölében álló egyén mint cinegemadár allegória. A megfeleltetések egyértelműek, mégis olyannyira távoli pólusok egymástól, hogy a szimbólumok izgalmaival tudjuk csak befogadni őket. A lét és nemlét határán hömpölygő Styx s a fölötte lélek-szimbólumú kismadár képe danteien eksztatikus.

A konkrét, valóságos ábrázolásoknak is olyan szuggesztív erejük van Egry füzetében, hogy azokról nem

kevesebbet állít Fodor András, mint hogy a nála „földidézett gyermekkori proletáryomor döbbenetes-pontos realizmusának nincs párja a magyar próza lapjain”. Déry Tibor és Kassák után (bár költők is voltak ők!) már ez sem volna kevés túlzásnak, de hát egyrészt nem az, másrészt Egry lapszélről lapszélre rótt sorai ennél is tovább mutatnak.

Biztosan nem olvasta Proust többkötetes regényfolyamának emlékképsorozatát, ám ahogy a gyerekkorból őrzött „életeseteit” őrzi, az egészen ilyen modernfűzér, vagy mintha egy XX. századi szürrealista-expresszionista film álomszerűen, de gyorsan pörgetett részlete volna, sőt, akár litániaszerűen is tördelhető, hogy ismét a líra nyelvén szóljak felőle:

„... emlékszem az akkori világunkra.

Különböző vándorlásainkra
(apám nyakába kapaszkodva),
nagy havazásokra - vizekre -
idegen falukra - templomokra -
szentképekre.

Uradalmi bérlakásokra, bivalyokra,
vályogvetőkre, füstös odúkra,
bűdös trágyadombokra.

Ordítózásokra, sírásokra, veszekedésekre.
(Elhagyott macskánkra, kis fekete kutyánkra - rókánkra)
Ereszről lecsüngő jégcsapokra,
miket szopogattunk. Búcsúra, édes márcra,
bábokra, húsvéti hímes tojásokra.
Szarvasbogarakra, madarakra.”

A gyerekkorban rögzült képeknek vagy a valóság elemeinek ilyen leltárszerű számbavételét elvágzik majd az Egry után jövő költők, az Európa-szerte híresek, például Danilo Kis sem tett mást *Szeméttelap* című versében, mint hogy Jób szemétdombjának elkészítette a tárgyankénti leírását, hogy az elszórt rekvizitumok, civilizátorikus kelleink pusztulásának pontos ábrázolása valihasson a XX. századról. (Zalában volt kiskisolas a szerb költő! Kerkabarabáson. Kiss Dániel névre kiállított vasúti igazolványt is kapott 1943-ban.) A Zalaújlakon született Egry pedig a saját életét, sorsát nem kicsit meghatározó benyomásairól. A kamaszkort még megelőző pesti évekről a zsolnárok paralelizmusát utánozva szinte dalformában ír:

„**Emlékszem** a környéki üzletekre
az Andrásy út-Izabella utca sarki fűrésztelep sipító
hangjára.

A különböző szagokra,
melyek nekem szokatlanok, újak voltak.

Emlékszem az emberekre, gyerekekre,
akik accinek neveztek, mert az „add ide”-t zalaiasan
acce-nek mondtam.

Emlékszem a Hunyadi téri piacra,
ahol téli reggeleken befagyott, jeges tejet ittam.

Emlékszem a sarki kofára, akinek a taknya állandóan
csöpögött a tökre, amit sütött.

Emlékszem a suszterre, akinek oroszlanra nyírt fekete
kutyája nyakában kosárral járt a piacra.

Emlékszem az Aradi utca környéki mély, üres telekre,
pocsolyákra,
ahová mindenféle szemetet, döglött állatokat hoztak,
ahol turkáltunk.

Emlékszem a sípládás szakállas emberre, mellén
letyegő érmekkel és a
batus handlékra, éneklő hangjukra.

A vastag kardú, lószőrös kalpagú rendőrökre, akiktől
igen féltünk, meg a papagájos planétásra,
szájában valami madárfüttyöt utánzóval.”

Feltűnő, de semmi csodálkoznivaló nincs e tényen,
mennyire élesen van jelen minden emlék. A kis Egryt leg-
jobban maga a kép érdekelte: nemcsak múzeumi fest-
mény, de képeslap és cégérábra is! S lám, nyelvezetében
is a kép az uralkodó. Az anyagatlan festmény mint hipo-
tézis, azaz költői feltevés is már akár, ott van Kassák La-
jos (aki szintén képzőművész és költő) Egryvel készített in-
terjújában is:

„Hirtelen közbevágom [Kassák]:

- No, no, várjunk egy pillanatra. És mi történe veled,
ha börtönbe zárnának; és semmiféle eszközhöz nem tud-
nál hozzáfutni, amivel festhetnél vagy rajzolhatnál?

[Egry] Egy gyerek boldogságával elneveti magát.

- Hiába zárnának be minden eszköz nélkül, én akkor
is festenék. Nem vászonra festenék, és nem foglalnám ke-
retbe, de magamban mindig festenék. Ezt semmiféle börtön-
rendelet nem tilthatja meg nekem. Amíg élek, addig
mindig folytonosan festek. S ha egyszer bejőnnél hozzám
a börtönbe, és beszélgetnénk kicsit egymással, s aztán,
ha elmennél, akkor az lenne az érzésed, hogy milyen
szép új képeket láttál Egrynél. Mert amit én mondanék ne-
ked, az mind kép lenne, azok a képek, amiket ott az üres,
sötét négy fal között magamban festettem.”

Bizonylappal képpel kezdődik a költészet is, a felidézettel,
Damin már csak ráadás cicoma a ritmus és a rím...
Amelyekből szintén találunk ösztönösen és így mértéktartóan,
nem büvészkedve alkalmazott eszközöket a festő lírai
prózájában. Aszerint is tördeltem, emeltem ki ezeket a fo-
gásokat: ismétléseket, szabályos időközönként, az elbesz-

lő lélegzésének ritmusát követő azonos toldalékok vissza-
köszönését a sorvégekre helyezve. (Az amerikai hip-
piköltők számára ez a verséptési mód már általánosan el-
fogadott, például Ginsberg így írja a világhírű *Üvöltés*-ét.
Nyilvánvaló, hogy az amerikai szerző is valami ősbibb for-
mához nyúl, amikor megújítja a modern hangzást.)

A képsorokat, mert bizonyos, hogy szinte zuhogtak
rá, filmes szakszóval élve, úgy „vágta meg”, ahogy
a vizualitással foglalkozó, legkiválóbb szakemberek - le-
gyenek festők, vagy filmrendezők -, s mely tevékenység
már ismét a festőkre oly jellemző képesség, adottság.

A vallomásos Egry füzetéből még jó néhány oldalt
idézhetnénk, amely hasonlóan értékes, és a legkényesebb
szépirodai és költői követelményeknek is megfelel.

Íme csupán mutatóba, hogy nem egyszeri, véletlensze-
rű írói megvilanásról beszélünk:

Kevés bútorunk van, de azok se szépek.

Kicsi könyvtárunk van, de az se valami értékes.

*A lakásunk elég átlagos, de azért jól érezzük magun-
kat benne.*

*Műtárgyunk sajnos igen kevés, de annál több az elér-
hetetlen vágyunk.*

*Néha az az érzésem, mintha értékeink egy részét igé-
nyünkkel együtt*

zálogházba tettük volna.

*Egy ecset - egy toll - egy üres felület mennyi mindent
eszünkbe tud juttatni.*

A műgy, természetesen, nem egyenletes ez a költői
szakaszokkal dúsított széppróza, mert meg-megszaki-
ják olyan részek, amelyekben nem az úgynevezett ihlet s
nem az augustinusi értelemben vett forró-őszinte, de míves
sorok az uralkodók, hanem az egyszerűbb curriculum
vitae-k és visszagondolások, szándékosan nem visszaem-
lékezést mondok, ami líraibb hangot idéz föl, s pontosan
annak felel meg a festő, akinek kezébe Keresztury adta az
írószerszámot egy önéletrajz erejére, nem pedig múzsa,
hogy mondja el a mondhatatlant is. Az elemi helyesírási hi-
bák, az alany-állítmány egyeztetésének elhibázásai mind-
mind azt mutatják, hogy Egry nem a hatásosságért, nem a
tetszeni vágyásért küszködött a nyelvi anyaggal, hanem a
jellemes igazmondásért és pontosságért. Gyönyörű rá-
adás, szinte kegyelemszerű, műzsai állapot meghaladása
ez a hideg, téli, badacsonyi házban, hogy mégis olyan
szakaszok kerültek ki keze alól, amiket csak Pascal,
Wittgenstein, Simone Weil passzusaihoz, irkalapjaihoz,
cettíjeihez, axiómáihoz, gnómáihoz lehet hasonlítani.

[Vö.: „... a filozófus is akkor igazi, ha már-már költői
szárnyalású” Illyés Gyula!]

Eredetiek, összetéveszthetetlenek, kinyilatkoztatásze-
rűek.

Közöttük olyan páratlan tömörségű „lekoppanások”
vannak, melyek a legtökéletesebb egysoros versekhez
foghatóak, vagyis: azok. Pilinszky és Weöres Sándor
költeményeivel egybevetethetők a következő lapidáris
fóliatok:

*Az igazi művész könnye letörölhetetlen.
Egy művésztől minél többet vesznek át,
annál többje marad.
Egy rövid művészi élmény több egy átlag életnél.
Soha nem kiejtem el,
hogya a táj,
ami előttem van,
mögöttem folytatódik.
A Balatonnak nincs hétköznapja.
A Balatonon még a tehénbőgés is megzenésül.
A Balaton pálmája a fűzfa.
A Balaton a természet örömkönyve.
A Balatont a szegény emberek avatták szentté.*

Azt, hogy Egy József költő is volt, azt hiszem, lehetne bizonyítani azzal a jól hangzó paradoxonnal, hogy versek írása nélkül is az lehet valaki. (Hamvas Béla ír ilyen műzsai állapotokról, amikor az abban lévő joggal szólhat így: *I am musing.*)

De Egy Józseftől költemény is maradt fenn. Áthúzta a noteszában, de ettől még megőrződött, így nemcsak legenda, hanem érinthető valóság a verse:

Hajón

*A horizontba sárga lilák kapaszkodnak
A közeledés párába hagyja a távolodást
A kikötő ágaskodik. A tülk ijesztőt bődül
A békaretyegés jelzi a partot
Élmény-pakkom összefogom
Kiszálllok.
(Fonyód, 1947)*

Igazi költemény: leltárral. [Vö. Kosztolányi *Boldog-szomorú* dalával!] Valamennyi sora határozott névelővel kezdődik, utalva a látottak és az élményé vált jelenségek elvégzett számadására.

A hatsoros költemény nem is oly távoli rokona a távoli Kelet költőinek szemlélődve épített verseinek. Egy nem egyetlen hajóutat rögzített itt ebben az opuszban. Az útról is beszél, tanít, ama tao-ról. Amikor egy konkrét utat jelentett meg, bár ott is eszébe jutott egy másik, akkor elengedő volt a naplószerű elbeszélés:

„A fonyódi hegyek mint tompa piramisok tükröződnek szagatatlan a párás vízben. A hajó túlulása visszaemlékeztet egy pillanatra szicíliai utunkra. Fonyódon esti madarak. Takáts Gyula vár - látom a kikötő végén horgászfelszereléssel, kínaias bajszával.”

A leheletfinom szöveg olyan, mint egy kevéske vízfestékkel készült japán kép. Az ellentétes dolgok, érzetek szerepelnek egymás mellett, ahogy a *jing* és a *jang* szerint létezhet ez a világ. Nincs külön boldogság és szomorúság. Közeledés és távolodás olvad egymásba, ijesztő nagy hang (tülk) bődül, de a halk békazenét is meghallani. Mi van birtokában a versben-képben szereplő embernek? Egyszerre a fogható és a foghatatlan. Az élmény elvont, észlelt és érzett fogalma, valamint a pakk konkrétsága. S egyetlen szóösszetétel testében: „élmény-pakk”. Amivel kiszáll az út végén. A hajóút mint életút (*via vitae*) áll már előttünk. Ahogy a tengerészsipkás költő, Illyés Gyula is láttatta a vízi utakat, Kháron ladikján vagy csak a Balaton két partja között:

*Ez volt. Velem is. Így esett.
Jött hajó, fölvev, útirány
szerint haladunk!... Tiszteleg
hidján a kapitány.*

A festő Egy József szájában is obulus volt a költői tiszta szó.

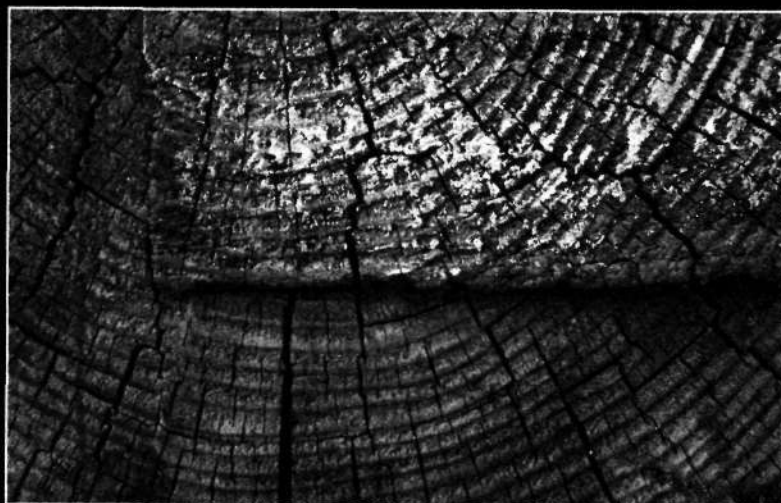
Balatonboglár-Tapolca, 1999. május

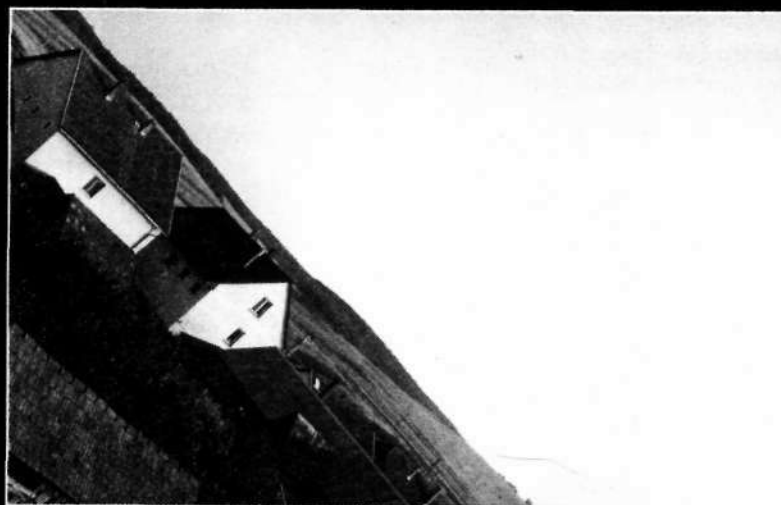
Eszik Alajos • Kövér kussdóbos

Györfy Anna

Sánta Balázs

Tihanyi Attila

Miltényi Tibor
TÜKRÖZŐDÉSEK

Győrffy Anna, Sánta Balázs és Tihanyi Attila fotói

Vannak emberek, akik azért foglalkoznak azzal, amivel foglalkoznak, mert éppen nem értenek máshoz, mert valamit muszáj csinálni, mert unatkoznának, vagy mert valamit muszáj csinálni, mert unatkoznának, vagy mert valamiből élni is kell. Vannak azután olyanok, akik egyszerűen nem tehetnek másként; misztikus belső kényszernek kiszolgáltatottak. Szeretem ezeket az embereket, csak sajnós kevés ilyet ismerek, ami annál szomorúbb, mivel művészeti főiskolán tanítok, ahol elvileg mindenkit meg kellett hogy érintsen valamikor az Isten ujjá. Ennek azonban kevés nyomát találok, s ha teljesen őszinte akarok lenni, bizony lényegesen több érdeklődést, lelkesedést és szenvedélyt tapasztalok olyan fiatalokban, akik nem leendő „főállású” művészek.

Győrffy Anna követhetetlen tükröződések által elvarázsolt városi tájképein - mint valami víz alatti tükörteremben - elillan, szétfolyik s zavaros emlékké alakul a valóság. A megfeythetetlenül zsúfolt látványvilág karakteres elemei az óriásplakátok valószínűtlen figurái és reklámfeliratok töredékei. A hétköznapok ezen harsány vizuális káosza Anna képein csendes, melankolikus vízióként tárgyasul, mintha ítélet helyett csak szomorúságát akarná kifejezni az értelmetlen, buta és zavaros „valósággal” szemben, amiben az emberből mindössze fogyasztói célcsoport lett.

Tihanyi Attila tájképein már csak az ember nyomai fedezhetők fel egy-egy épület, reklámtábla vagy céltalan ösvény képében. Határozott esztétikai akarat avagy stiláris szándék hatja át nála a valóság minden motívumát. Képein a szigorú geometriai szerkezet, a dekoratív-ornamentális formafelfogás és a nyers, tiszta színek dominálnak. Az elvont képszerűség esztétikai szempontja a fontos, nem pedig a téma vagy a szubjektív kifejezés. Az optikai valóságból szinte teljesen absztrakt, nonfiguratív hatású konstruktív képeket hoz létre. E geometrikus képvilág ugyanakkor számos apró poetikus mozzanatot tartalmaz, főleg a felhők, illetve az egek hatnak az érzelmekre.

Sánta Balázs anyagszerű, színes felületeket ábrázoló fotóin még kifejezettebb a festészeti analógia. Az absztrakt-expresszionizmus minden karakteres jegyét felmutatják ezek a képek. Aztán elkezdünk gondolkodni, hogy mit is látunk valójában, s kiderül, hogy itt is a rendezetlen valóságból lopott részletekről van szó: egy tengerparti hajófestőüzem relikviái láthatók. Ekkor kezd el működni a befogadásban egy következő dimenzió: tudniillik a töredezett faktúrákban rögzült fájdalmas idő, a kézzelfogható múlt üzen.

Mindhárman nagyon elvont fotókat hoznak létre - ahol a természetes látványelemek szinte teljesen áldozatul esnek az elvont stiláris koncepciónak -, mégis éppen az a feszültség a legérdekesebb, ami a valóság és képi mása között van. Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy egyikük sem használ semmilyen utólagos manipulációt: a varázslat kizárólag az optikai valóság és a speciális fotós formanyelvi elemek ütköztetéséből jön létre!

Az elején azt mondtam: szeretem azt, aki azért csinál valamit, mert nem tehet másként. Valószínűleg ez a fajta intelligens cselekedet, amellyel egyedül elérhető, hogy jelentéssel bírjon az életünk, s ez az egyetlen kétségbeesett esély, hogy legyőzzük a halált!

Nagy Csaba

FELÁLDOZOTT NEMZEDÉK

Visszaemlékezések a leventemozgalom történetére

Ezerkilencszáznegyvennégy decemberében történt. Egy zömmel 16-17 éves fiúkból álló, civil ruhás, rosszul felfegyverzett csapat bolyongott Somogy megyében, az előretörő szovjet hadsereg alakulatainak közvetlen közelében. Nagykanizsai leventék voltak, a Vécsey iskolában összegyűjtött, felületesen kiképzett, tapasztalatlan gyerekek, akiket a háború végi fejvesztettség és nyilasörület lökött védtelenül a frontra. 1945 első napjaiban fogságba estek. Többségük soha nem tért haza. A szovjet hadsereg katonai törvénytörése ítélték felettük: néhányukat golyó általi halálra, többségüket sokévi kényszermunkára ítélte. Hazatérésükre a GULAG lágereiből csak Sztálin halálát követően volt lehetőség. Pedig ártatlanok voltak: a hazatérés, diverzánstevékenység, kémkedés vádjával 8-10 évre ítélt fiatalok a vádat sem értették, mely az életüket forgatta fel.

Szovjet emberek milliói mellett legalább száz ezer, Magyarországról elhurcolt fogoly is raboskodott a GULAG lágereiben, háborús bűnösökként súlyos kényszermunkára ítéelve. Tízből kilenc elpusztult az embertelen körülmények között. Az 1960-as évektől kezdve egyéni kérelmezésre túlnyomó többségüket a Szovjetunió Legfelsőbb Bíróságának Katonai Kollégiuma, bűncselekmény hiányában, rehabilitálta.

✱

Az első világháború elvesztése után hamar nyilvánvalóvá vált, hogy az országban csak kis létszámú hadsereg maradhat. Az országon belül ugyanakkor nem volt válasz arra a kérdésre, hogy mi legyen a feleslegessé vált tisztí és altisztí karral, s vajon hogyan lehetne megteremteni a későbbi hadsereg utánpótlásának lehetőségét? Egyetlen megoldásként az mutatkozott, hogy a katonai előképzést is biztosító testnevelésre kötelezzék az ország teljes ifjúságát. Így létrejött egy új intézmény, melynek tagjai, a 12-21 éves fiúk sportoltak, erősödtek, miközben oktatóik a hagyományos erkölcsi értékrendet, az erőt, az egészséget, a vitézség kultuszát

növesztették bennük. Megszületett a leventemozgalom. Ekkor még senki sem készült egy második világháborúra.

Berentés Tamás: Édesapám egy kis faluban volt körorvos, és ott, abban a faluban találkoztam először leventékkel, igazi leventékkel. Meztelbások voltak, a vállukon fapuska volt. És lelkesen énekelték: „Csínom Palkó, csínom Jankó...” Megdobbant a kis gyermekszívem, hogy bárcsak én is köztük lehetnék! Pedig az én lábamon cipő volt, meg harisnya is volt, és hát jóllakott voltam, azok közül meg bizony nem mindegyik volt az. De kipirult arcocskájukon láttam, hogy milyen büszkén viselik a fejükön a leventesapkát. Mert leventesapkája és jelvénye mindegyiknek volt. Ha nem volt rá pénze, akkor megkaphatta ingyen.

Rózsás János: Amikor harmadik polgáristák lettünk, tehát elmúltunk 12 évesek, akkor a nagykanizsai polgári iskolában minden kedden csak két órát tanultunk, a másik négy óra leventefoglalkozás volt. Télidőben tantermi foglalkozásra mentünk, akkor térképolvasás, hazafias felolvasások meghallgatása volt a feladat. Nevelő célzatú könyvekből hallgattunk részleteket, lelkesítő dolgokat. Meg aztán a trianoni eseményekről, az elszakított országrészekről tartottak nekünk előadásokat. Hazafiasságra meg emberi tartásra neveltek bennünket.

Hársfalvi Ferenc: Megmondom őszintén, én nem sokat jártam a leventébe, mert én a leventezenekarban voltam basszeinkürtös. Nálunk minden vasárnap a leventéknek gyülekező volt, mentünk misére. Leventébe kötelező volt mindenkinek menni, minden héten volt foglalkozás. Aki nem ment el egyszer vagy kétszer, azt berendelték. Nagy következménye persze nem volt, be volt zárva két órára vagy két és fél órára, utána kiengedték.

Nagy István: Falun volt nagy szükség erre az intézményre, hogy ne engedjék elkallódnia a fiatalokat. Foglalkoztak velünk abban a hat-hét-

nyolc évben, amíg katonakötelesek lettünk. Soha nem felejttem el, volt leventeszertár, ott voltak bokszesztyűk, kard, sokszor nekiálltunk egymással bokszolni. Ilyen lehetőség talán sokkal több volt, biztos, hogy több, mint most. Fegyveremre oktatták akkor a fiatalokat.

*

A leventék képzése korosztályonként elkülönült. Az alapfok, 12-16 éves kor között, a sportot és az erkölcsi nevelést helyezte előtérbe, a vitéz katona alakját rögzítette a kisdíjakban. 16 éves kortól megkezdődtek a katonai képzések, elsősorban az alak és az alapfokú harci képzés. 19 éves korukban a leventék már harcászati gyakorlatokban is részt vettek, tanultak a mentésről, a tűzoltásról, a tűzből mentésről, diverzánssok elfogásáról, őrséget adtak és menetgyakorlatokat végeztek. A 21 éves fiatal pedig már hadköteles volt.

Az 1920-as évek végére a leventéképzés célja megváltozott, lassan, szinte észrevétlenül. A katonaság fizikai és szellemi terhelését, a fiatalok felnőtte válását segítő testi-erkölcsi felkészítés helyett egyre nyíltabban vállalt cél lett a tényleges katonai szolgálatot előkészítő koncepció. Az egységes és tömeges katonai előképzésre az áttérés 1927-ben történt. Az új alapelv az lett, hogy a nehézkes, földműves népet, a leendő katonát, önálló, fűrge, rugalmas, küzdőképes egyénné fejlesszék.

Berentés Tamás: Aki nem vált be katonának, az úgy szégyellte magát, hogy elbujdosott a faluból. A katonaság nemcsak arra volt jó, hogy legyen hadra kész férfi, hanem arra is, hogy a fiatalemberből férfit neveljen. A három év alatt a falusi legény, aki leszerelt, már megházasodhatott, mert férfi lett belőle. Csak néztek rá a lányok, de a többi férfiak is! Aki nem volt katonaviselt, azt lenézték.

Szabó Zsigmond: Nagyon sok menetgyakorlat volt, nagyon sokat kellett futni. A gyalogos katonánál elvárás volt, hogy napi harminc kilométert meg tudjon tenni. Ehhez aztán rengeteget sétáltattak, meneteltettek bennünket. A tanárok általában mind tartalékos tiszték voltak, akiknek nagy része megjárta az első világháborút. Meg hát közben voltak bent fegyvergyakorlaton, hiszen a tartalékosokat mindig be-be-

szipkálták. Úgyhogy azt hiszem, az a 14-15 éves ifjú, aki levente volt, elsajátította azokat a dolgokat, amit egy katonának, egy újoncnak tudnia kellett.

Fenyvesi József: Nemes dolognak tartottuk azt, hogy vasárnap is elmentünk kiképzésekre. Az nem egy léha foglalkozás volt, összetartott bennünket. Olyan volt, mint egy osztály, ahogy az az iskolában szokásban volt. Kialakult a testvériség, kialakult az, hogy a leventében egymást megbecsültük.

*

*A mozgalom katonai irányítása a 30-as években folyamatosan erősödött. Végül 1938 márciusában Magyarország elnyerte a fegyverkezési egyenjogúságot, innentől kezdve a leventéképzés is tisztán katonai jellegű lett. Vállal célja, hogy a bevonulás után már ne kelljen az időt egy másodrendű feladatra - az alapkiképzésre - fordítani. Így a menetgyakorlatok, a jelentés, tisztelgés, katonai rendfokozatok ismerete és egyéb, alapvető fegyvelmezési szabályok már a leventékre is kiterjedtek. A foglalkozásokról való távolmaradást szigorúan büntették. 1940 márciusában országos lapjuk, a **Szebb jövő!** is hírül adta egy nagykanizsai fiú egy hónapos börtönbüntetését, melyet rendszeres mulasztásai miatt szabtak ki rá. Bevezették a leventepróbát, ahol az általános magatartást is értékelték, s számot kellett adni a katonai ismeretek elsajátításából. A felső irányítást fokozatosan a hadügy vette át.*

A honvédség közvetlen tartalékeként a leventéből évente körülbelül 100 ezer fiatal került ki. Ám vették-e ténylegesen hasznukat? 1942-ig ugyanis a magyar csapatok nem vettek részt nagyobb hadműveletekben, így hiányosság az utánpótlásban sem mutatkozott. A leventék mozgósítására tervek azonban már az 1940-es évek elejétől születtek, bár az eredeti elképzelések szerint csupán a haditermelésbe vonták volna be őket. A tervek szerint 1944-re már valamennyi, legalább 18 éves leventének meghatározott ideig dolgoznia kellett volna a hadiipar valamely szektorában. Totális mozgósításukra azonban csak a nyilas hatalomátvétel után került sor.

Egyéb katonai intézkedései mellett Szálasi 1944 októberétől - leszállítva a hadkötelezett-

ség alsó korhatárát - a 14 és 20 év közötti leventéket is bevonultatta katonai, sőt, frontszolgálatra. Egy részüket Németországba szállították, speciális kiképzésre. Céljuk szerint ottani utóvédharcokban, repülőterek, rejtett objektumok védelmében akarták bevetni az alig képzett, civil ruhás fiatalokat.

Az első önkéntes magyar SS-alakulat a Hunyadi Páncélgránátos Hadosztály volt. Ide már a 17-20 éves fiatalokat toborozták, de szülői engedéllyel - melytől sok esetben eltekintettek - a 17 év alatti gyerekeket is fogadták.

Rózsás János: Amikor 1944 októberében Szálasi átvette a hatalmat a már megszállt Magyarországon, mint volt vezérkari tiszt nagyon jól tudta, hogy a magyar ifjúság értékes katonai előképzésben részesült. Az utolsó erő megfeszítésével mozgósította is a még meg nem szállt magyar területeken a leventéket. Voltak, akiket Németországba szállítottak további kiképzésre, másokat pedig, főleg az idősebb korosztályt, a frontra dobták. Nahát, ez egy kalandor vállalkozás volt. Mert akkor, a háború vége felé a rend már mindenütt oszlóban volt, sem a harcok készsége, sem a fegyverzettség, egyáltalán semmi feltétel nem volt meg ahhoz, hogy ténylegesen, hatékonyan az ifjúságot a harcokban be lehessen vetni. Ezt az ifjúságot egyszerűen feláldozták a háború oltárán.

Nagy István: Sose felejttem el, mielőtt elmentünk Tapolcára, munkatáborba, orvosi vizsgán estünk keresztül. Beváltam katonának. Nem számított akkor már a kor, hiszen voltak 17-18 éves leventék is, akiket a frontra kidobtak. Jött a hír, hogy kivisznek mindenkit Németországba, vagy pedig belépnek valamilyen akkor létrejött alakulatba, mint a Szent László Hadosztály, vagy a Hunyadi-páncélosok. Valahova mindenkinek tartoznia kellett.

Szertics László: A biciklimre ültem, bejöttem Kanizsára, és akkor utolért egy másik biciklista. Visszanézett, leugrott a bicikliről: - Szepi, talán csak nem a sorozásra jöttél? - Mondom: miféle sorozás? Én nem tudtam róla a világon semmit sem. Mondta, hogy most a Hunyadi-ba soroznak. - Azért ugye, csak nem fogsz kiszakadni az izéből, az osztályközösségből? - Hát, nagyon jó viszonyban voltunk mi egymással. Osztálytársam volt, nem tudtam, mit csináljak.

Higgye el, tudtam, hogy rosszat teszek, Isten bizony tudtam. Mégis - azt mondta - csak nem fogsz kilógni a sorból? Elmentem vele a gimnáziumba, ott volt a sorozóbizottság. Fél óra alatt hunyadista lettem. Otthon alig mertem megmondani, de muszáj volt, mert meglátták a pófámon, hogy milyen hülyeséget csináltam. Azt mondta az apám: ne is ránts rá! Addigra, mire ti bevonultok, itt már nem lesz Magyarország! November 12-én aztán mégis be kellett vonulni. Ez volt a leventeség vége...

Nagy István: ... Hát aztán így lettünk mi ilyen 17-18-19 éves fejjel önként bevonulók... Volt egy katonai parancsnokság itt Pacsán, ott dolgozott egy nálam öt-hat évvel idősebb fiú. Akkor már zászlósi rangban volt, azt hiszem Lalinak hívták. Kidobolták, hogy a leventéknek hol kell gyülekezniük háromnapos hideg élelemmel, ruhával. Akkor megkeresett bennünket ez a Lali, és azt mondta, hogy ha nem akarunk kimenni Németországba, akkor ők el tudják intézni, hogy itthon maradhassunk, csak később majd be kell vonulnunk. Hát egy hónap, vagy négy-öt hét múlva megkaptuk a behívót, és akkor aztán bevonultunk Nagykanizsára.

Rózsás János: Tudtuk azt, hogy közeledik a front Magyarország felé. Tudtuk, hogy már a Kárpátokban vannak. Ereztük, hogy közeledik felénk a szovjet megszállás, amitől, ugye, az 1919-es véres kommün óta rettegett a magyar nép. De az, hogy bevonultatnak bennünket és a frontra dobnak, erről nem is álmodtunk, nem is gondoltuk. Ez egy lázalom volt, amit velünk csináltak. Az engedelmségre lettünk nevelve, ezért nem is lehetett volna ezt így megtagadni, mert abban a pillanatban az ember törvényen kívüli állapotba helyezte volna magát. Másrészt a falragaszok bizony úgy fogalmaztak, hogy „felkoncoltatom, helyben agyonlövöm...” - és leventéket, nem is egyet lőttek agyon szökevényként. Nem volt üres szó a fenyegetés. Tudtuk nagyon jól, hogy az életünkkel játszunk.

Nagy István: Sose felejttem el, kint várakoztunk az úttesten. Kijött egy nyilas karszalagos, mondja ránk mutatva, hogy most mit csináljon itt ezekkel, tegnap ment ki egy szerelvény Németországba... Ezt hallottuk. Végül áttettek a magyar hadsereghez, leadtak bennünket. Ott volt egy hadnagy. Azt mondta: „Fiúk, holnap

adok maguknak egy nyílt parancsot, aztán irány a front." Így kerültünk ki Somogyba. Somogy-liszó, Bolhás környékére vittek, meg volt meredve ott az arcvonal. Velünk szemben a bolgárok voltak, innen magyarok, de mind fiatalok.

Nagykanizsán a Gábor Áron laktanya lett a leventék fő gyűjtőhelye. A kiképzőközpontok közül legismertebb talán a Vécsey iskola, az úgynevezett Vécsey-alakulat felkészítőhelye. Itt különleges feladatra, azonnali bevetésre, diverzán feladatokra két csoportot próbáltak kiállítani. Megismertették őket a fegyverekkel, bemutatták a robbanószerek használatát, működését - de csak szóban, éles lőszer és tényleges gyakorlat nélkül. Az így kiképzett leventék egy csoportját 1944. december végén a somogyi front-ra vezényelték, ahol 1945 első napjaiban szovjet fogságba estek. A szovjet haditörvényszék a szakaszparancsnokokat halálra, a leventéket kényszermunkára ítélte Pécsen, 1945. január végén. A kanizsai laktanyában maradt leventéket 1945 március elején, a szovjet front közelével szélnek eresztették. Sorsuk mégis ugyanaz lett, mint fogságba esett társaiké: le tartóztatták, otthonukból hurcolták el őket. A megszálló Vörös Hadsereg katonái minden esetben hozzájutottak a különböző, leventékből verbuválódott magyar csapatok névsorához, és a szovjet hadbíróóság front mögött működő szervei futószalagon ítélték el őket 10-25 év kényszermunkára mint terrorista, diverzáns háborús bűnösöket.

Rózsás János: Engem SAS-behívóval hívtak be. Páncélöklő-kiképzést kaptunk, de már csak szóban. Olyan fegyverhiány volt, hogy azt nem engedhették meg maguknak, hogy akár a szemünk láttára is elsüssenek egy Panzerfaustot, egy páncélöklőt, hanem táblán lerajzolták, hogy hogyan néz ki, hogyan kell a gyutacsot beletenni, hogyan kell vállra tenni, és hogyan kell úgy kilőni, hogy a sugár le ne perzseljen bennünket... Ilyen szóbeli kiképzést kaptunk, és azzal az egyetlen páncélöklővel, mellyel felszerelték bennünket, azzal kellett volna a Mecsekben egy tankot kilőnünk.

Nagy István: A Vécsey utcában volt egy iskola, oda vonultunk be. Lehetünk 180-200-

an. Aztán mentünk menetgyakorlatra. Megmutatták, hogy a gyújtózsínórral hogyan kell robbantani. Letették elénk a tányéraknát, le kellett feküdnünk a földre, aztán felrobbantották. Így szoktatták az embert az ilyen furcsa dolgokhoz. Talán három hetet lehettem ott, egyszer aztán elvittek bennünket Bocskába. Ott már német katonák is voltak, egyenruhás SS-esek. Jött a hír, hogy hamarosan beöltöztetnek minket német egyenruhába. Akkor tizenegyen összebeszélünk és jelentkeztünk kihallgatásra. Kértük, hogy engedjenek át bennünket a magyar hadseregbe, mert ki akarunk menni a frontra. Ott, Bocskában találkoztam fiatal gyerekekkel, akik már vonatokról szökdöstek vissza, amikor szállították ki a nyilasok őket Németországba. Tudta ott már mindenki, hogy ezt a háborút a németek elvesztették.

Hársfalvi Ferenc: A tizenhetedik évemben voltam akkor. Huszonnyolc januárjában születtem, és ez volt 1944. december 25-én. Fiatal, büszke srácok voltunk, volt bennünk élet. Amikor vége volt a kiképzésnek, a front már itt állt Marcalinál, ott tettek át bennünket. Ez már kapkodás volt a németek részéről is: szervezték a front megállítását, mi meg, fiatal fejjel, nem tudtuk felfogni, hogy mekkora erő áll velünk szemben.

Rózsás János: Megmutatták a német állásokat: ha visszafordulunk, ha nem kelünk át a fronton, akkor azok a géppuskák fognak bennünket lekaszálni. A németek ilyen szeretettel és barátságosan eresztettek minket útnak. És az a tragédia, hogy sikerült is az éjszakai átkelés a fronton, de a csömendi erdőben, Marcalin túl, kettészakadt a csapat. A parancsnokaink, a németek, a rádiósok valamerre elmentek, mi pedig leszakadtunk tőlük, és az erdőben bolyongva, megvirradtunk. Akkor láttuk, amikor kivilágosodott, hogy magunkban vagyunk. (Hogy ötvennyolcan voltunk, azt már később az oroszok számolták meg.) Magunkban vagyunk, egy csapat fiú, sehol egy parancsnok, senki. Erre mi - nagyon fáradtak voltunk, mert már napok óta hajszoltak bennünket - lefeküdtünk. Azt mondtuk, alszunk egyet, ha felébredünk, akkor majd megbeszéljük, hogy mit csináljunk. Oroszok jártak az erdőben, elindultak nyulászni, közben ránk bukkantak... Igen, hát ezt a kedélyes találkozást bizony kemény fogadtatás követte, mert a tiszt-

tek, az elhárítás, a GPU már nagyon komolyan vette a dolgot. Ok már háborús bűnösként, fasisztaként, partizánként fogadtak bennünket. Arról volt szó, hogy azonnal ki is végeznek.

Hársfalvi Ferenc: Vittek, hajtottak bennünket. Útközben láttuk, hogy valami árkot, talán lövészárkot ásnak az út mentén. Na, elbúcsúztunk egymástól, itt lesz a bukfenc! Na gyerekek, van még öt perc, négy perc, három perc... Aztán hajtottak tovább bennünket. Akkor úgy éreztük, hogy ma végünk. Könnyek nélkül. És mentünk tovább, vittek tovább bennünket. Tizenhat évesen.

Fogságba esés után megvoltak a nagy vallatások, adatgyűjtések. Sorolták, hogy mit követtünk el, milyen diverziót meg egyéb ilyesmit. Pedig nem csináltunk az égvilágon semmit sem. Az orosz nyelvet egyáltalán nem is értettük. Tolmácsok ugyan voltak, olyan ruszinszerű emberek lehettek, akiket hoztak magukkal. Alig értették meg, hogy mit is akarnak mondani, mert egy se tudott rendesen magyarul.

Rózsás János: Jogi védelem vagy ilyesmi, semmi nem volt. Nem is értettük, hogy miről van szó. Én 16 oldalas jegyzőkönyvet írtam alá, s a mai napig sincs fogalmam, hogy abban a 16 oldalban mit írtak össze a háromszori kihallgatás során. Én mondtam egy mondatot, a lengyel tolmácsolta a másikat, s közben a tiszt, a szovjet őrnagy írt egy fél oldalt. Az aztán az ő fantáziájára volt bízva, hogy mivel terhel meg engem abban a jegyzőkönyvben. Fogalmunk sem volt, hogy miről van szó. A mai napig sem tudom, hogy voltaképpen mi volt az a vétség, amivel én kiéraemeltem a tíz esztendő. Kilencet halálra ítélték közülünk, négyet 15 évre, a többi pedig tíz évet kapott. Tizenöt és húsz év közöttiek voltunk...

Hársfalvi Ferenc: Pécssett volt egy iskola, ott volt az ítélethirdetés. Kinevettük a bírót, amikor felolvasták, hogy ki mennyit kapott. Mi nem tudtuk, hogy az a paragrafus mit jelent, pedig a legszigorúbbakat hozták ki nekünk. Hazaáru-lással vádoltak minket. De hát milyen hazaáru-lást követhettünk el mi, amikor nem voltunk orosz állampolgárok? Egy idegen állampolgárra hogyan lehet olyan paragrafusokat kihozni, hogy hazaárulás? Az 58-as paragrafusban minden benne van. Én tizenöt évet kaptam.

Berentés Tamás: Kiadták az NKVD szerveinek, hogy hány személyt kell összeszedniük. Tudták ők jól, hogy Magyarországon kötelező volt a leventemozgalomban részt venni. Ki mondták, hogy az, aki levante volt, az a Szovjetunió ellen tört, még hozzá a legaljasabb módszerrel. Azok csak arra vártak, hogy valahol hátulról, sötétben ledöfjék a felszabadító hadsereg tagjait, tekintet nélkül arra, hogy a háború már esetleg be is fejeződött. A leventék egy fitkos mozgalom tagjai. Aki felesküdt mint levante, annak kötelessége is úgy viselkedni, mint a valamikori szovjet partizánoknak meg az Ifjú Gárdának. Aki levante, az a Szovjetunió ellensége, más nem is lehetett. Elég volt ez ahhoz, hogy elítéljenek 8-10 évre.

Nagy István: Azt mondták, hogy ők nagyon jól tudják, hogy mi nem csináltunk semmit, de feltételezik azt, hogy ha lett volna időnk, akkor ártottunk volna a szovjet hadseregnek. És akkor kihirdették az ítéletet. Felsorolták a tisztet, még az őrmestereket is - ezeket mind halálra ítélték. Mi voltunk tizenegyen, akik önként kimentünk a frontra, akik otthagytuk ezt az alakulatot, mi 8 évet kaptunk. Voltak páran, akik 15 évet kaptak, akiknek a nevét pedig addig nem olvasták, azok mind 10 évet kaptak.

Rózsás János: 1945. február 6-án elítéltek bennünket. Amikor egy szerelvényre való ember összejött, február 10-én bevagoníroztak minket. Kivitték Odesszába. Az odesszai börtönben hat hétig voltam, egészségügyi zárlatban. Ez az idő elég volt ahhoz, hogy az oda bezsúfolt rabok közül különböző rabszállítmányokat állítsanak össze. Én egy olyan szállítmányba kerültem, amelyiket Nyikolajev városába vittek, 120 kilométernyire Odesszától. Első munkánk, amit még 1945 áprilisában meg is kezdtünk, romeltakarítás volt. Egy hatalmas, a németek által lebombázott hajógyár romjait kellett eltakarítani. Így kezdődött az én lágeri életem, így kezdtem törleszteni a tíz esztendő, amiből kereken kilencet le is töltöttem, 1953 decemberéig.

✱

Az ország területén még folytak a harcok, amikor megjelent az 529-es számú miniszterelnöki rendelet a fasiszta katonai és politikai

szervezetek felosztatásáról. Ennek értelmében szűnt meg a leventeegyesület is. A leventékkel szembeni megtorlás gyors és látványos volt. Az első per Debrecenben zajlott, ahol a bírák egy 18 éves volt levente tetteit mérlegelték. Ugyanitt, Debrecenben raboskodott ekkor már Bélydy-Bruckner Alajos vezérezredes, országos levente-főparancsnok is, akit július közepén halálra ítélték, majd az ítéletet életfogytiglan kényszermunkára változtatták. Néhány hét múlva a Népszava már minden testnevelő tanár és leventeoktató szigorú felelősségre vonását követelte. Azzal a javaslattal álltak elő, hogy a testnevelő tanárt a jövőben inkább sportoktatónak nevezzék, mert annak nincs olyan merev, fegyelmező, rossz emléké a népszerű. A leventeegyesületek vagyonát a pártok osztották fel. A vezetőket kényszermunkatáborba, börtönbe vagy akasztófára küldték. Arról, hogy a határokon túl legalább százezer magyar, köztük ártatlan, frontra hajszolt leventék raboskodnak, már senki sem beszélt.

Nagy István: 13-án vittek el hazulról, de az ítélethirdetéstől, 1945. április 20-ától kezdődött az én büntetésem. 1953. április 20-áig bent voltam lágerben. 21-én reggel már kiengettek, de akkor megmondták, hogy engem haza nem eresztenek. Egyetlen, 58-as paragrafussal elítélt személyt se engedtek haza, még az oroszokat sem. Mehetünk ki Szibériába, örökös száműzetésre. Mondtam nekik, hogy én magyar állampolgár vagyok, nyolc évre ítélték el engem 1945-ben, lám lejárt a nyolc évem, kitöltöttem - most miért nem engednek haza? Hát, azt mondja - nem lehet. Ez Moszkvának a parancsa. Sztálin halála után aztán a légerekből a magyarokat hazahozták. De mi már kint voltunk a száműzetésben, ott kellett a munkaerő! Három évet húztam még rá. Pontosan két hónap híján tizenegy évet töltöttem kint.

Rózsás János: Az embernek a háta borsózik, ha arra gondol, hogy micsoda sorsnak tettek ki bennünket, és micsoda szerencse, hogy a véletlen mindenütt nekünk kedvezett! Mert nem került sor igazán a bevetésre, a fogságba esés-kor nem lőttek agyon bennünket az oroszok, hanem csak elítéltek tíz évre, és némelyikünk - nem mindenki - túlélte a tizből a kilencet.

Nagy István: 1951-ben Karagandában dolgoztam. Két évet húztam ott le a szénbányában. Voltunk ott valami hatan, heten vagy talán nyolcan is magyarok. Minden negyedévben bejöttek a foglyokhoz ezek a piros nadrágos vezérkari tisztek. Odamentünk hozzá, magyarok, hogy: „Kérem, grazsdanyin nacsalnyik, mondja azt meg nekünk, hogy minket - miután már a hadifoglyokat hazaengedték, mert már azt megtudtuk, mert a ruszkiak olvasták az újságban -, hát minket miért nem engednek haza?” Azt mondta az a tiszt, hogy mi már magukat is hazaengedtük volna, de a maguk prezidentje azt mondta, hogy magukra otthon nincsen szükség. Szó szerint ezt mondta, oroszul. Hát most képzelje el, már hatodik éve vagyunk kint, dolgozunk, 48-50 kilós emberek dolgoznak a szénbányában, rézbányában, és amikor hazahoztak volna bennünket, Rákosi azt mondta, hogy miránk itthon nincs szükség!

Berentés Tamás: Nyolc év után tértem haza. Itthon aztán, eléggé finoman mondva, másodrendű állampolgárként éltem. De aztán rehabilitáltak, és magyar hazámtól is megkaptam az elismerést. Nem panaszkodhatom. A honvédelmi miniszter úr soron kívül előléptetett őrnaggyá, az államelnök úr kitüntetett... Nem panaszkodhatom.

●
Üzenet jött messze-messze földről,
Halványzöld-szín tábori levél.
Aki írta a szívével írta,
Minden sora őszintén beszél:
Sokkal jobban szeretlek, mint máskor,
Minden percben rád gondolok százszor,
Valahol Oroszországban...

Muszkaföldre lassan jár a posta,
Alig várják már a válaszom.
Meggérem a rádiótól szépen,
Közvetítse kívánság-dalom:
Sokkal jobban szeretlek, mint máskor,
Minden percben rád gondolok százszor,
Valahol Magyarországon,
Valahol Magyarországon.
(Karády Katalin: Valahol Oroszországban)

●
Az összeállítás a Zala rádióban 1999. december 26-án elhangzott műsor szerkesztett változata.

Losonci Miklós

RÓZSÁS JÁNOS EMELKEDÉSE*

I. rész

Poklokból föltámadás, ez az élete. Sors. Történelem. Példa. Mérték. Átélője, szenvedő alanya egy olyan korszaknak, mely nem angyali, nem emberi, hanem ördögi arculatával támadt rá. Fájdalmak, kínok között ebből a keserves szakadékból menekedett meg, s miután följegyezte a megpróbáltatások özönét, ezért és így ír. A *Keserű ifjúság* dokumentum. Elsődlegesen az, mert idézi a homo sapiens végveszélyét. Két világháború, GULAG Auschwitz, több száz helyi gyilkolás, legalább százmillió fölösleges halott, a nyomában kerekedő erkölcsi mocsár elveszejtheti magát az embert, aki állatnál, vadállatnál is mélyebbre süllyedt, ördögi létben vergődik, pusztít. Rózsás János, aki ebből a kárhozatból érkezett, azt érzékelteti, akadtak emberek is. Ő az iszony GULAG-bugyrában küzdött reményét soha föl nem adva a szabadulásért, könyve mindvégig az összkép teljességére törekszik, hangneme józan, visszafogott és tárgyilagos.

Pilinszky János öt évvel, Semprun három esztendővel idősebb Rózsás Jánosnál, aki 1926-ban született, s mindössze tizenhét éves volt, amikor elfogták, amikor elhurcolták. Szolzsenyicin 1918-ban, Lengyel József 1896-ban látta meg a napvilágot, a Rózsás Jánost megelőző korosztályhoz tartoztak. Tanúsítják, hogy a gyalázat Nyugaton, Keleten ugyanaz, megegyező faszizmus ez, mely Semprunt százhusz, Rózsás Jánost kilencven társával szorítja egy vagonba. Rózsás a legfiatalabb közöttük, szinte gyerek még.

Malaparte és Graham Greene a szolidaritás magaslatán ábrázolták e kataklizmát, de ők mégis kivülállók voltak. Írók ők a hivatás, a küldetés szintjén - Rózsás Jánost belülről rázta meg a tábori lét sivataga, a krónikás kötelességével vált művésszé nem az értékrendet, hanem a célt tekintve, szinte mellékesen. Ebben az állapotban és helyzetben az ő íróbajtársa Pilinszky és Semprun, még közelebről Szolzsenyicin, akivel egy ideig a GULAG-on voltak, ahol találkoztak, klasszikus orosz művekről beszélgettek. Külső nyomorúság, belső öröm, ez lett az osztályrésze. A kint, a napi sanyargatást ráparancsolták, lassan ez irányította az egyetlen lehetőségére, hogy belül éljen, s egy különös alakú felhő, gyomok között bűvő virág, végre-végre hozzá súrlódó mosoly lett a boldogsága. Morzsákból épített magának mennyországot a gyehenna tornácán, jelleme tisztult, acélosodott, s amiről nem is tudott, a keservek megörökítésének tiszta szándéka révén kötelezően íróvá teremtődésének alapjává kristályosodott. Nemcsak jelképes, valóságosan is az, hogy Duszja nővér átnyújtott a maga adagjából egy szelet kenyeret, s az karácsonyává magasztosult.

Rózsás János minden gyötörtetésében is lelkileg egészséges marad. De fogoly, akit szögesdróttal, árammal, kutyákkal őriznek, de az „Apokrif”-et író Pilinszky megroggyan; nem csak a láger, a lét is kötözi. Kívül, belül rab. Mindez különböző állapotot tükröz, nem értéket. A tények fogalmaznak: GULAG, Majdanek azonos ördögi tákolmány, milliók, ártatlanok pusztulására ítélt, nincs különbség a bolsevizmus és a faszizmus között. Semprun-Pilinszky a náci téboly, Szolzsenyicin-Rózsás a sztálini önkény mocsaras éjszakáját tárja föl. Lengyel Józsefnél a láger szörnyűségének kínja azzal is fokozódik, hogy e tévútra dőlt eszmében ő, az egyik áldozat, hitt. Szolzsenyicin egy napba sűríti a rettenetet, Rózsás János krónikás pedantériával végigjárja a mélysége-

* Részletek egy hosszabb tanulmányból.

ket a szabadulásig, mely soha nem oldhatja föl teljesen a fogságot. Ő ragaszkodik az első személy lírai hűségéhez, Szolzsenyicin Iván Gyenyiszovicsa hiába önéletírás, harmadik személyben íródott. Mesteri Rózsás János hősies tárgyilagossága, hiszen a könyv második része elfakul, de ez nem a stílus fáradtsága, hanem a fásultság, mely úrrá lett a szenvedőkön. Kamasz volt, amikor rátörtek egy dunántúli erdőben, ahol valaha Berzsenyi Dániel járt. Bűnöket aggattak a büntelenre. Belehalhatott volna. Százezer magyar belehalt. Ő nem! Ő él és hírt adott minden áldozatról. „Pokokra kell annak menni, /Aki dudás akar lenni” - írta József Attila.

Rózsás János nem akart dudás lenni, de poklra kellett mennie. Átélt a poklot, melyet ki se bír, ha előre tudja, mi vár rá. Így történt, hogy annyi kínlódás, hánykolódás után Lermontovval a szívében érkezett haza. Fölemelkedett, föltámadt a kín fekete tüzében.

Borzalomban született szépség

A Keserű ifjúság-nak ez a fő írói értéke. Száraz, kopogós a stílusa, Szolzsenyicin mégis azért becsülte elsősorban, mert szíve mélyén jól nevelt, és mindig mindenre az a rezonanciája, hogy „bocsánatkérőleg mosolyog”. Duszja nővér ápolta, etette a kórházban, és a végelgyengülő föléledt. Duszja nővér, lélekben Tolsztoj Maszlovájának utóda, igaz ember volt mindvégig, s bár Rózsás János kilenc esztendő t raboskodott, Duszja nővérért szerette meg Oroszországot. Felejthetetlenül idézi alakját, mert felejthetetlen volt. Duszja nővér Albert Schweitzer, Gandhi, Teréz anya szívjóságát hordozta, s hogy nem maradt századunk névtelen géniusza, azt Rózsás János könyvének köszönhetjük, varázslatát, hogy köztörvényes elítéltként kicsit mindenki édesanyja, szerelme, reménye lett a kétségbeesésben. Kordában tartotta az egész társaságot, fáradhatatlanul járta a kórtermeket, minden aszpirinhoz egy mosolyt, biztatást csatolt, százszorozva a gyógyszer hatását. Így emlékezik róla, méltóan, Rózsás János: *„Az én drága jó, második édesanyám¹. ... Úgy hasonlítottak egymásra, szinte csodálatos... Azzal vigasztaltam magam, ha az idők során el is felejtem édesanyám igazi arcát, felidézem magamban Duszja képét, s rajta keresztül az édesanyámat is láthatom. Lénye tíz, száz kórházként hatott, hisz törekeny alakja erős intézményként működött, maga a jóság testesült Benne.”*

Rózsást leventeként fogták el. Valahol Csömend környékén. E fejezet palettája tele szürkével, feketével, fehérrel, pókkal és pincebogárral; mindvégig a sivár valóság koreografálja színvilágát. Ezer gonoszság között mindig akadt valami csekélység a jóból; Rózsás János erre figyelt, ennek jegyében élt. Mások gondját is érzékeli: „kityergett a torkuk a cigarettáért”, ritka szó kincsére bukkannak vagy éppen alkot. Másutt a „vergőldödni” alakot használja, a teherautót „a borzalmak örült járgányának” nevezi. Még tizenennyolc éves, még alig férfi, s már író, pedig ilyen szándék soha nem lendítette, csak rossz sorsa, melybe belecsöppent a niklai erdőszélen. Minden fáj, az, hogy összelődözött pléhkrisztus tárja elé a kivetkőzött embert és a tetű, mely kilenc évig fokozza a rab-ság nyomorát. Ellenpontoz. Megörökít egy bakancsába vizelő szerb férfit és „a borzó hó” csillogását. Imádkozik. Fő gyógyszere. Más időben, más környezetben ő is a sempruni „nagy utazás” egyik alanya a közép-kelet-európai nemzetközi társaságban. Szünetese poklának stációi: Marcali, Nikla, Paks, Dunaföldvár, Mőzs - és a főszó, melyet a történelem szüntelenül rájuk kiált: davaj! Lírai dokumentumregénye merő dráma, szüntelen küzdelem a fölemelkedésért a tragédiában. Akadt ragyás képű szadista törzsörmeister, de előfordult, hogy egy orosz katona kenyeret dobott nekik a „ponyvával bélelt platóról”. Bátaszék, Baja az újabb állomás, amerre vonzóldott a „fogylok sóhajtozó-jajgató menete”. Poklok. Az úton megőrül „János bácsi, egy öreg bajai korcs-

máros", s hirtelen nyugalmat kelt egy szőke orosz kapitány éneke és később a „medve formájú nagyon jóindulatú szakács”. Jó és rossz teljes palettája tárulkozik föl: közömbös lengyel tolmács, barátságos hadnagy, „fakószőke” ítélőbíró: Pilátus. Közben Gulyás bácsi haldoklik, de „a halottak is enyhítettek a szőkösségen”. Szörnyű halálmenet ez, nem kímél németet, magyart, orosz, román, miközben Rózsás fantasztikus képzettársításokkal vigasztalódik: *„Egyszer csak valami vadállat hörgéséhez hasonló mély hangot hallottam. Mint amikor az őskeresztényeket az arénában az oroszlánok elé hajszolták. Az orosz mozdony sípolása volt ez, mely a szomszédos, széles vágányú sínen közeledett.”* Író írta e képet, a látomásos látványt érzéki bőséggel, Szolzsenyicin, Semprun, Pilinszky méltó társa: Rózsás János.

Gonoszság gonoszságot követ, komizság komizságot, ő mégis Radnóti „Hetedik eclogá”-jának szellemében az „otthoni tájra” összpontosít: *„Összebújtunk, és az álmok szárnyán hazarepültünk. Jólaktunk sült hússal, rétessel és talán még bort is ittunk rá!”* Azt érezte, hogy az élet elhatározás kérdése, s aki nem adja föl, túlélheti a poklot, ezért kiáltott föl magában többször is: „Nem, nem, azért sem fogok megdöglenni!” E szigorú elhatározásnak is köszönheti, hogy megmaradt. Ő és az élet, ő és a történelem együtt írta regényét. Így jutott el a bölcsesség magaslatáig, miközben egy „piros képű matróz” rugdosta, rugdoshatta: *„Nekem már olyan mindegy volt, hogy szinte nem is volt az enyém hitvány testem, csak a lélek öntudata pislákol még bennem.”* Külön sebet jelentett, hogy összekülönbözött barátjával, Kádár Imrével. Külön örömet, hogy Herzonban magyar zászlót látott, hazatérő magyar hadifoglyokkal.

Angyal is érkezett hozzá. A nővér betakarta, és halkán megkérdezte: „Jól vagy? Van valamire szükséged?” Ő is azt hirdeti csöndben, Rózsás János, amit Luttenberger Irma mondott a „Vasárnapi Ujság”-ban: „az orosz ember jó, az egyszerű orosz ember”. Mindez ötvöződött valami érthetetlen ragaszkodással, mert úgy igazi, hogy Kátya, akit gyötört az önkény, élt-halt Oroszországért. Ezt a túlzást, mely a szláv magatartás lényege, Rózsás János nem értette, nem érthette meg. Az éj vigasztaló álmai is enyhítették vergődését, még szerelem is támadt benne. Kátyától búcsúzott: *„Egy darab kenyérral tért vissza, a kezembe nyomta útravalóul. Könnyű ült a szemében, amikor megölelt, megcsókolt. Hálásan csókoltam meg a kezét, a meleg, száraz kis kezét, és egy szót sem tudtam szólani. A sírás szorongatta a torkomat.”* Poklok pokla volt, amikor Repin „Kürszki körmenete” ismétlődött a borzalom szürreális fokozásával: *„Káromkodó tiszték tartották vissza az utánunk nyomuló feleségeket, édesanyákat, mezítlábas gyermekeket.*

Ahogy lopva visszapillantottam, arcra borult asszonyokat láttam zokogni az út porában, a láger mellett, ahogy a lábunk nyomát csókolgatták. Mások a két karjukat tárták az ég felé, s kibontott hajjal zokogták fájdalmukat a világba, mint a halottak koporsója mellett szokás Oroszországban. Szörnyű, szörnyű érzés volt.”

Ime egy életkép a lágerből. Természetesnek tűnik, de iszonyatot kelt: *„Éjszakáról éjszakára lészántalpakra szerelt nagy ládában fuvarozta ki egy sovány gebe a halottakat a láger területéről, a morg-nak nevezett kórházbarakk alatti halottasveremből. ...A farkasok rászoktak a temetkezési helyre. Kikaparták és szétmarcangolták a frissen kivitt hullákat.”* Szinte természettudományos pontosságú a következő meghatározás is: *„Éhség? Az már nem éhség volt, az állapotra emberi szó nincsen. Az lebegés volt a lét és nemlét között.”*

Fogytak a tartalékok. Írva minden szebb, mint a valóságban. Ő is felsóhajt: *„Nem ember voltam már, hanem élő halott.”* Roncsolódott az idegzet: *„Ködös víziók, kusza gondolatfoszlányok, égő sóhajok, könnyörgő fohászok az Ég felé. És a megsemmisülés állati félelme...”* Madách Imre Évájával kiált föl: *„Úgy szeretnék még élni, ha szenvedek is, de mégis élni, élni!”*

Mint mindenütt, itt is akad jó, rossz, esendő, barbár, finom, kegyetlen ember; Rózsás János íróként is rájuk talál. Akár Dosztojevszkijnél - Rogozsin, Filipovna Naszταςzja, Grusenyka, Grisa, Karamazov Iván - Rózsás János névadásai is jellemet jelölnek: Borisz Busujev, Bazil Fityiszlamov krími tanár, Ruga Feri, Agu. Garmadával gyűlt tudatában megannyi titok, rejtély, különös történet: egy volt NKVD-őrnagy, akit azért ítéltek el, mert a magyar hadifoglyok ételét dézsmálta; Alajosa sorsa, egykori Dosztojevszkij-regényhős, akinek történetét az élet módosítva folytatja a Goncsarov brigádban, akinek névrokona a XIX. században ismert orosz író volt. Egyáltalán, hogy jegyezte meg Rózsás János ezt a rengeteg nevet? Megjegyezte. Hazaérkezve azonnal leírta, a történetek meg özönöltek. Kiváló a memóriája, rendkívüli, és még külön is erre összpontosított. Még szerencse, hogy amikor moszkvai parancsra nálunk betiltották Szolzsenyicin könyveit, nem is sejtették, hogy Rózsás is hasonló erejű GULAG-dokumentumot őriz magában és írja, írja. Megrendítő Rózsás János dokumentumregénye, mert az átélt szenvedésében milliók kegyetlen sorsát tárja fel tanulságul mindannyiunknak, utódainknak. Maga a név (Rózsás) a rózsaszín aurájának operettes felhőtlenységét árasztja, de a sötét sors elorozta tőle ifjúságát. Iklódbördőcei parasztbáccsival beszélgetett a tajgán és Zsukov festőművésszel, aki névrokonsága révén sokat mesélt Zsukov marsallról. Rátalál Kerekesre, aki színorosz, de egy 1848-as magyar emigráns leszármazottja. Egy szót sem tudott magyarul. A pokolban mégis találkozott a világ. Jelene, múltja.

Aláger karaktere, hogy a kín rendre újabb kínokat teremt. Ott vergődött Hajgató László batatonfüredi korcsmáros, Széli János apátfalvai hajóács, de Rózsás János testvérének érez két fiatal nyírfát is: *„Megakadt a szemem a túlsó domboldalon, az erdőszélen két karcsú fehér törzsű nyírfán, amint ott egymás mellett árválkodtak a sötétzöld fenyőfák közé szorulva. Hogyan is kerülhettek oda, magányosan, társtalanul? Szinte lelki rokonságot éreztem velük én, az idegenbe szakadt, társtalan, hontalan magyar.”*

Ekibasztuzba, ahol immár rabságának második esztendejét töltötte, augusztus elején egy szállítmánnyal megérkezett Alekszandr Iszajevics Szolzsenyicin is. *„Nagyon szeretem a magyarokat”* ez volt az első szava, mire Rózsás Lermontovot és Tolsztoj Leót nevezte meg kedvelt olvasmányainak. Szolzsenyicin az ósláv nyelv „érdekes fordulatait” magyarázta, orosz és ukrán írók műveit ajánlotta. Rózsás mindent megtett, hogy átkerüljön a brigádba, melynek Szolzsenyicin volt a vezetője. Ha ez nem is sikerült, ő adta Rózsásnak olvasásra Csehov elbeszéléskötetét. De Szolzsenyicin súlyosan megbetegedett, kórházba került. *„Hasdaganattal operálták és nagyon le volt gyengülve.”* Felépülése után a „vasöntödében állt munkába”. Erős maradt a szolidaritás, munkatársai „megkímélték a túlzott erőfeszítéstől”. Szolzsenyicin Vladimir Dalj nagy, fekete táblás „értelmező szótárát böngészte”, s az érdekelte, hogy Rózsásnak mi jelenti az orosz irodalmat. Olvasott volna Tolsztojt, Dosztojevszkijt, de ők hiányoztak a láger könyvtárából, minden bizonynyal nem véletlenül. Így maradt számára a másik ajándék, hogy esténként rendszeresen látogatta „Szolzsenyicin baráti körét”. Sokszor beszélt vele, kapott tőle könyvet, újságokat. Sokszor ült a fal melletti padon, s bár zárkózott maradt, nem szólt életéről; „lebilincselő előadásban” beszélt Novgorodról, Szergej Jeszenyinről. *„Több versét leírta emlékezetből a számomra és el is szavalta. Jeszenyinen kívül Alekszandr Blok volt az, akit nagy elismeréssel méltatott, és szintén emlékezetből szavalta a verseit.”* Amikor Szolzsenyicin szabadult, búcsúzott Rózsás Jánostól. Ahogy írja: *„Barátságunk emlékére nekem ajándékozta az alig 3-4 kötetes kis könyvtárából Gribojedov Az ész bajjal jár című drámájának kötetét.”*

(Befejezése a következő számban. - A szerk.)

Bohár András

„...A MASZK MÖGÖTT OTT AZ ÚJABB”

Géczi János: Versek

Géczi János életműsorozatának¹ harmadik darabjaként látott napvilágot a **VERSEK** gyűjteménye. Többféle módon kapcsolódik az **ESSZÉK** és **KÉPVERSEK** könyveihez. Elsősorban a tematizációs horizont állandósága, a megformáltság és nyelvi kivetülés köti egymáshoz a szövegeket s képi világukat. Természetszerűleg, mint minden gyűjteménynek, előzményei is voltak: a *már megjelent verseskötetek*. S ha az ember egy válogatást kezébe vesz, ráadásul, ami egy másik poeta cselekményéhez köthető, akkor izgatja az is, hogy vajon ő maga - mármint a recenzens, befogadó stb. - miképpen vitte volna véghez ugyanezen aktust.

Figyeljünk elsőként az előzményekre, majd így a tanulságok birtokában már többet mondhatunk a válogatás koncepciójáról.

Itt van mindjárt az első *Vadnarancsok* (Veszprém, FMS, 1982) „verseskötete”, amelyre csak emlékezhetek 1983-ból (akkor kaptam kölcsön egy időre). Az 1400 verssort tartalmazó plakát sorszámozott versei, képversei, amelyeket a szerző Hegyeshalmi László grafikussal közösen készített, egyfajta túlfűtött hangulatról, életérzésről adtak számot; ezek szöveges változatban is megjelentek az *Elemek* első könyveként, s a 800. vers így „szólt”:

Önkéntes Ég. Önkényes Föld.
Csatornák a plusz/mínusz mentén.
A megközelítés - érzéki megjelenítés és
érvelés - egyes szám első személy
!SZEMÉLY A MÉLYBEN!

S folytatódik a személyes azonosságkeresés a *Léghajó és nehezeke* kötetében is, mivel az én csak, mint a fosztóképzők hordaléka sodródik: „Mert ha a szó szétfoszlott zászló / maguk a versek vesztőhelyek” és az egyértelmű helyzetek negatív lenyomataként jelenhetnek csak meg a közösségi lét és céltételezés emlékképei: „...És sem 48 sem Világos”. Már ez a kis könyv is a többfelől érkező világértelmezések dokumentumaként kívánt jelen lenni a szótárcikk értelmező formalitásától (léghajó, nehezek) a pontos valóság-leírások és fikciók keverékén át (Leírás az önképzőköréről, megjegyzésekkel) a sajátos logomandaláig, konkrét képversig ívelnek a műfaji határok.

A könyvben megjelenő mű-egész első variánsa után következett az *Elemek* valóban korszerű összegzése. Nemcsak formátumával érzékeltette össze nem tévesztetőségét a hasonló kísérletek között (Zalán Tibor: *Opus N3: Koga* 1984 *Magvető Könyvkiadó*, 1984, *Petőcz András: Önéletrajzi kísérletek*, *Magvető Könyvkiadó*, 1984), de radikális eklekticizmusával is. Nem pusztán azt említhetjük, hogy a tipográfiai törekvések és a könyv

megjelenési formája elütött az előzőektől, hanem a műfajok váltakozása és az asszociációk lehetséges megszorozódása ma is azt mutatja, hogy ennek a munkának kitüntetett helye van a nyolcvanas évek avantgárd törekvései között.²

„És jól tudom a papírig elértem” - olvashatjuk az *Elemek* második könyvének kezdő sorát. S ez valóban igaz, mert a papírra vetülés többféle fortélyát próbálja az elkövetkező időkben Géczi János makacs következetességgel. A *Gyónás* könyvében az élettörténet-mondás hagyományos textusai (ki ez aki ott áll / s néha a versből kihajol / csöndet szív az itatásba / és néha részegen meghajol) és a konkrét betűapplikációkból kibontakozó megmutatások („A titkos értelmű rózsa”) azt a két pólust jelenítik meg markáns formában, amely Géczi János későbbi könyveiben is minduntalan felbukkan. A legrögzítei akaró kényszer és a halott metaforák helyébe álló képi-nyelvi szimbolikák, ebben a könyvben az élettörténet-rekonstrukciótól eloldó absztrakció gesztusaikéntvannak jelen. Az *Elemek* radikális eklekticizmusához tér „vissza” a *Látkép a valóságról gepárddal* könyve. Azzal az eltéréssel, hogy a kötet 1400. kezdősora, „visszaszámláló szonettje” a félúton eljut a 0. sorhoz, majd növekedésbe fog, és a végén az 1115. sornál félbeszakad a panoráma bemutatása, amit felfoghatunk akképpen is, hogy annak a bizonyos szonettnek a lebontása, a kulturális rekonstrukció megtörténhet, de az újraépítés már nem folytatható végig, hisz „csonka marad” a második „szonett”.

A *concrete* (Magyar Műhely, Párizs-Bécs-Budapest, 1991) kötet a műhelyesek 70-es 80-as évek vizuális hagyományaihoz kötődő munka. A fénymásoló gép bebiztosításai, a kollázsképek érzéki topográfia idézetei, valamint a számítógépes konkrét költemények azt a vizuálisan is megjeleníthető jelhalmoz-értékelést teszik láthatóvá, amely a mozgóképek, s a mi mozgásunk visszajához közelíthető meditációs igényeinket nyithatják meg.³

A Magánkönyv jelen válogatásból kimaradt (38 fekete oszloptuja) ciklusa a különböző személyiségek (Szabados György, Zsolnai László, Géczi János) azonossági pontjait, alkotói beállítódásait illeszti egymás mellé. S ezek az egymásra hangolódások az azonosság tematizációs problémáit is egyedi módon emelik ki, mivel itt konkretizált formában látatja Géczi, hogy melyek azok a lehetséges impulzusok, amelyekből startolnak gördülő szövegei (6.):

Kifényesednek
a kések a halak a szemek
(EGYET JOBBRA EGYET BALRA)
mint az alfa
mondd melyik évszázad
táncrendjében élünk

Alapvető jellegzetessége Géczi írásmódjának, akár csak Szabados grafikáinak, hogy lehetőleg finom tollrajzai, a könnyű felületekre rótt figurák és egymásba fonódó-

saik halálpontosan érzékeltetik azt a bizonyos végességet és ennek reflexivitásaként megnyilvánuló tragikumot. Miként azt is, hogy korszituációkkal történő szembesülés, pontosabban ennek tudatosítása nem lehet egyetlen tudományos diszciplína előjoga, feladata, kötelezettsége. Jól példázzák ezt Zsolnai László közgazdász könyveinek filozófiai-ökológiai megalapozottságra épülő problémafelvetései, amelyek találkoznak azokkal a poétikai szándékokkal, amelyeket Géczy is magáénak vall (38.):

akkor kezdődött
a temető-történet
mikor csókat löttem
s a templom tornyáról
angyal esett le

A Balaton, Tihany és a mediterránium motívumait egybefogó Mágnesmezők könyvéből csak az utóbbit érzékeltető (selyemhernyó-sziget) került be a válogatásba, ezzel is mintegy erősítve a 21 Rovinj túlfűtött logikájának meghatározó szerepét, de ennek lehetséges ellenpontjáról a későbbiekben még szólok.

A Fonalvers, figurával radikális eklekticizmusa a szöveg közé megszakításként beékelődő képi-grafikai világ figyelemfelhívásai a mindent magába szívó és azt azonnal kilökö poétikai vállalkozás dokumentuma. Azonban az egyes szekvenciák elválasztásaként is fölfőlbukkanó verbális és képi alatraktívumok, a szerzőtől és barátaitól, inkább egyfajta halmozó s örömműnnepen megmutató, a költői szerkesztettség funkcionalitását sokszor nélkülöző vágatlan dokumentumanyaghoz hasonlítható, s nem jellemző a Géczy talán egyik fő jellegzetességeként számba vehető tudatos és szoros komponáltságra. Ebben az esetben a Versek gyűjteménye, amely az 1-49. tartó számozott verseket tartalmazza a képi-nyelviapplikációk nélkül sokkal inkább textusorientálttá teszi a szöveget, és az olvasat magára a műre irányulhat.

A „fonal” végül is a mediterránium pillanatreakonstruktív felé vezette a válogatót. A 21 Rovinj könyvességze is „áldozatul esik”, hiszen az Esszék kötetbe került át Napló a 21 Rovinjhöz és a Prózák kötetébe a rovinj 21 novellarovinjai. S még egy összekötő kapcsolatot kiemelhetünk a Képversek kötet kapcsán. Ez a Róma mediterrániumának képi-nyelvi ábrázolására koncentrálnó képvess ciklussor, s a Tiltott ábrázolások könyve 2. naplóregénye, azt a kontextust érzékelteti, abba a környezetbe tanulhatunk bele történetekről, dolgokról, jelenségekről elő relációkról olvasva, amelyek elvezethetnek a 21 rovinj műfajit is megjelenítő poétikai fikciójáig.

S még mielőtt Delefognánk a részletes elemzésbe, tekintsük át, hogy a sorjázó verseskönyvekből mi szerepel a reprezentatív válogatásban. A Versek gyűjteménye nem szerepelt az első három könyvből semmilyen textust vagy képet, ennek valószínűsíthető oka lehet, hogy azok a könyvek valóban egészként jelentik poétikai értéküket a válogató számára is. A Concrete kötet, ha a

nyelviség áttételes vizuális megjelenési módjaként fogjuk fel, elkülönül a textusok hordozta kivételésektől.

De most már tényleg tegyük ki azt a bizonyos fenomenológiai zárójelet, s figyeljünk a versek textusaira és környezetére, hogy maja ezt követően az írás végén megnyissuk ugyanezt a zárójelet, átadva helyét ismét magunknak a szövegeknek vagy újabb olvasatoknak.

(asszociációs horizontok) Már az első zárójelezett vers címe is a test és formameghatározottság szerves egybetartozását dokumentálja (*a mellkasból a hosszú éles jelző*). Ezt felfoghatjuk a megjelenés és töredékesség egyre erősödő jelzésekként; hogy egy élettani-mentális hasonlaltal éljünk, olyan ez az egész folyamat, mint amikor az embernek korával s fizikai teljesítőképességének csökkenésével (tüdőtérfoogat-változás, szívdobogás stb.) együtt járnak a különböző zajok, de mégis egyre nagyobb intenzitással lát feladatai teljesítéséhez: szerencsés esetben a zajok, zörejek mögül kihallható és megjelenik az eredeti mozdulat és kiérlelt mű. Erről a rejtetten végighúzódo, de sokszor tematizációs motívumként is jelen lévő beállítódásról a **hó a mandulaágon (1987-1991)** és a **részkar (1985-1990)** ciklusok értelmezésekor írok.

Fontos betétképsora a könyvnek a **madárház (1985)**. Ahol a fotódokumentációk nemcsak azt érzékeltetik, hogy a képi és verbális instrumentumok szervesen egymáshoz kötődnek, de funkcionálisan is megszakíthatják a textusok áramló sorait, mozgásba hozva elmúlt jelenlétek és tradíciók emlékképeit (*az elszabadult karion*), fozslányfeliratait:

a homokzengésű tengerparton
szárnyak csapódnak nollószárnyak
jeleket metsz mind az égre
felvázolódik a porcelánmázba
mártott mediterrán tájra
a régi költő sóvár messzesége

S a részlegesség attraktívumainak folyamatos feltárásai mozgásba hozzák az ontológiai, illetve egzisztenciális ihletettségu magánmitológiai kritikáját is, amelyet a **mágnesmezők (1988-1991)** és a **magánkönyv (1991-1992)** elemzései nyomán láthatunk. Az előképre itt is találunk példát - mint ahogy a már jelzett Vadnarancsok (1982) és a Léghajó nehezekei könyvekben —, s ez azt is jelzi, hogy a részlegesség megszüntetésére tett állandó kísérletezés különféle formákban, de mindig jelen van szerzőnkél. A *(kontinentális kedd)* 355—361. sora következőképpen szól a poétikai-objektíváció és céltételezések mikéntjéről:

! gondold meg
mi lesz ha beköltözöl egy tárgyba
)előbb-utóbb ez lesz
így gyanítom(

? ki lesz a dolgok lázadása
amelyben magadra rálátsz
mint egy tervben

Az ontológiai és egzisztenciális verstematizációt a **fák könyve (1991-1992)** és a **fonalvers, figurával (1992-1993)** ciklusok rekonstrukciói kapcsán bontjuk ki, mintegy jelezve a lét teljességére törekvő reflexivitás eredményeit, valamint annak a bomlási folyamatnak a mindig kitüremkedő jellegzetességeit, amelyet a *(tök ász megközelítése)* is érzékeltet. A végtelen és az évszakok váltakozásának kártya-piktogramjai, valamint a megszakás és kizökkenés szövegkonstrukcióinak felbukkanásai mintegy előkészítik annak a jövőben is létező azonosság-igénynek a megmutatását (? de leszek aki vagyok / és a fontos geoid másik), amelyet koncentráltan pontosít a lefelé mutató fekete nyíl, s a hozzá kapcsolódó prófécia (a mindenség színén és fonákján a dupla sors /az látszik). S végül az antropomorfizáció is magába fogó fekete négyzetben között „beléndek-prófécia” zárja a reflexív visszaemlékező-megidézés első hullámát:

Majd
beléndek te álmos beléndek
téged emésztenek el titkon a kertek ölében
- így szól ki míg rádoboizolodnak az érvek
a kertenélküli ének
abból aki nem személyes névmás
de bölcsőringású egy jelentés elhagyott szegén
és harsog
és gajdol a beléndek főterén

Mert a második hullám már a tényleges önreflexivitás és ironia tárházát bontja ki (majd megszokod te is... / lehetsz ha más nem / forró transzparens üzenete a megszállt hónapokban), hogy végül ismét nyitottá tegye az egzisztencia bomlási folyamatát és a költői lehetőség-szféra sokféleségét:

? megnézted arcát egyszer is tombolón
mikor ha vállon megragad és mikor
a görcsbe két-három-öt kézfej
volt anapsztusig összekötve

? s tudod-e mi történik ott
hol üresen marad a papír

A kérdés gesztusaival kezdődő versmondatok s az írásjelek elhagyása azt is ismételten aláhúzza, hogy a végletes folyamatszerűség grammatikai formái is mindig hangsúlyos szerepbe kerülnek Géczinél. Miként azt is mutatja a *(látkép a valóságról gepárddal)* kompozíciója, hogy a valóság-leírások csak egyfajta nyitott viszonyrendszerbe ágyazva tölthetik be funkciójukat (a gepárd aki néz a rácson át / látja bennem rácson túli önmagát / megszólít mert úgy néz / akárha szólna / világít a ketrecben valamennyi foltja). Ez a tulajdonképpen fenomenológiai ihletettséggű tudatállapotleírás azt a mindenkori

feszültséget is érzékelteti, amely történetek, a látás leírásai és az értelmezés pillanatonként változó mozzanatai között fel-felvillannak (gepárdszavak gepárdszavak / bennetek a kihalt kontinens szunnyad / a tenni és nem tenni kócsagai / mintólomüvegben a ropogós hajnalok / fehéren kigyúlnak / és a szemhéj alatt fehér lángban áll / a ketrec és szemhatár). Ám a leírás végpontjaként itt is megjelenik annak a nyelvben és történetiségben gyökeredző látásmódnak a programatikussá modellje, ami másfelé nyitja lehetőségszféráink továbbgondolását:

de azért mindenki megtanul
forradalmul és magyarul

Az, hogy a könyv első ciklusának struktúrája ekképpen is olvasható, az azt is jelezheti, hogy a 21 rovinj utolsó ciklusa, a mediterrán kapcsolódásokra irányított olvasói figyelem, saját különös biológiai-történeti helyzetünket is centrumba állíthatja.

(részleges-töredékes) Már a **hó a mandula-ágon** ciklus első darabjának címe is jelzi (igen) azt a bizonytalansági kódot, amely hozzásegíthet a szövegek egzisztenciameghatározottságainak kibontásához. Ez a bizonytalansági kód egyfelől érzékelteti az önazonossági igény igényének jelenlétét, másrészt a másik, a *nem* mindenkori meglétének és a kettő egybeolvadásának megjeleníthetőségét. A „hát megjöttél kedves” dialógusteremtő visszatérő motívuma, majd a „szólítalak oly áttetsző vagy / én édes uram / és hála nehéz / fehéredik hozzám arcomban az eldöntetlen / a méz” sorai nemcsak a mindenkori viszonyoknak, a másikhoz való kapcsolódásnak a jellegzetességeit tárják fel, de a meghatározhatatlanságot, valamint a személyes viszonyok hiánytermeszetét, transzcendens létezési módokra való orientáltságát is. És ennek fényében az olyan sorok is más megvilágításba kerülhetnek, amelyek a részlegesség-töredékesség kérdését mindig az egó fókuszából szemlélük:

a maszk mögött ott az újabb
s mögötte a másik arc
ha érted jön az áruulás
mássá válik az életed
zárkózás lesz és társulás

(érted jönnek a lépcsőházban)

Az én-keresés motívumaihoz szorosan kapcsolódik a másik megszólításának esélye (a történet-éghajlat), ahol a történetmondás és hallgatás közössége is megkérdőjeleződik (de az istenbe! ismét ülünk a történet /mellett és kapkodjuk egymás lélegzetét / felcsap karmol a láng a nyurga igekötők / összefossák a város ragyogását), azonban jelezve a közvetlenség mindenkori igényét történeti, szociális és egzisztenciális horizontokat megjelenítve, mintegy előkészítve annak a bizonyos közöttségnek a megfogalmazását. „Az ember találkozás - írja Lévinas Buber értelmező tanulmányában. - Az, aki távolságot teremt - és már a világ és a dolgok névtelen lé-

tezése, túlélve azt, hogy felhasználjuk, ebben a távolságoteremtésben nyer megerősítést. Ugyanakkor az ember viszonyteremtés e más és távoli világgal.⁴ Végül is ennek a viszonynak, a közöttiségnek sokfelé mutató tematizáltságára figyelmeztetnek az olyan sorok, mint a „nos a közöttből kihüppögg / a fatermelő erdők félelmetes lénye” (hó a mandulaágon) vagy az olyan prófécia-előérzetek mint azt (a szemtanú) sorából kiolvashatjuk:

lehet valami dolga a rendnek vagy éppen mindez a rend dolga
kölcönsorokban tollászkodik ceruzásodik
megrajzolja a szépség szívét (annyi
a szív hogy nehányat maga is elfecseghet
az egyik eltanulja az aviatikát
a másik tolulásos cserszömörccének készül

Ha arra figyelünk, hogy ezek a mindenkori személyes viszonyokhoz kapcsolódó találkozások magukra a dolgokra is kiterjeszthetők, miként azt Buber perszonalifilozófiája is sugallja, akkor a japán metszet fikciójának életre keltése s a tárgyakhoz kötődő reflexív és interaktív költői textus-szövedék a személyesség és töredékesség újabb értékmozzanataira hívja föl figyelmünket. S ez nem más, mint a mindenkori etikai mozzanat hangsúlyossá tételének szükségessége, amely nemcsak a saját végesség horizontjába illeszti a másikkal vagy a transzcendenssel való találkozás szükségességét, de az elő és „holt” tárgyak fiktív dialógusainak életre hívásával meg is formálja azokat,

A **madárház** fotódokumentációja vizuálisan is emlékeinkbe idézheti az előzőekben érintett fikcionális játék mulandóságát, egyszeri könnyűségét. Hisz a képversekől hajtogatott madár-lények, vers-repülők, s rácsodálkozásaik a falakon található vizuális költeményekre, azt a játéklehetőséget is asszociációink tárgyává tehetik: hogy mi lenne, na a versek gyűjteményének lapjai papírmadarakként, kézhajtásos repülőkként száguldanának egy különleges poétikai performansz ünnepén.

S ezt a játékos mulékonyságra figyelmeztető aktusort a **részkar** ciklusa is továbbértelmezi, mivel itt kiemelt helyzetbe kerülnek azok a metonimikus megszólítási formák, amelyek konkrét nyelvi játék lehetőségeit tárgyják (szedermondát néz bokortáviratból, gyümölcsmeleg), s a természeti szükségszerűséggel szembesített saját végességet megidéző vallomások alakjában tűnnek föl (rizlingdémon):

! csattognak a hátamon a mondatok
rizlingdémon ring a zafirnyi könnyben
a könnykopogásban bármit mondhatok
hallhatok vallhatok
halhatok és vallhatatok

csattogjatok mondatok csattogjatok

Az egész ciklus romantikára és látomásos szürrealizmusra emlékeztető gondolatfutamai (akárjáték, rész-

karc, versszag) azt is érzékeltetik, hogy a Bakony és Balaton organikus metaforáinak életre keltése és az európai modernizmus tradícióira való rájátszások mindenkör kiváló alkalommal szolgálnak Géczi számára, hogy szembesítse saját művészet- és világértelmezését a táj és kultúra diktálta kényszerek természetével. Így nem véletlen, hogy ez az erős tájékozódási radikalizmus nemcsak a pontos poétikai és fikcionális odafordulásokat metszi ki, de a szándéktalan részlegesség és töredékesség motívumait is felszínre hozza.

(**a középpontban: mitológiák után**) Bár a **mágnesmezők** és a **magánkönyv** szövegei is megközelíthetők lehetnének az asszociációs lehetőségek egyre fokozódó kiteljesíthetőségi kísérletei vagy a részleges egzisztencialitás motívumai felől, mégis sokkal jellemzőbb nyitódási pontokat kínálhatunk, ha azt a ketős pozíciót jelezzük, amelyek a „hosszú versek” és „versszilánkok” között húzódnak. A világ tervszerű megélésére tett kísérlet és a pillanatok változékonyságára való rámutatás, a racionalitás és az érzelmi elemek egymásra vonatkoztatása adja a mű egész kimunkálhatóságához köthető megmutatkozás lényegét.

A **mágnesmezők** darabjai a lét jelentésperspektíváit hozzák látóterünkbe. A nyelv ősi funkciói, a tanúsítás, a közlés és a tudtuladás egymást kiegészítve, feltételezve tűnnek föl. A „befúródott repeszek”, a szemgolyóból kiálló szilánkok egy hajdani ősrobbanás képeit is idézhetik. De mindezt olyan különös formában, archaikus és utópikus dimenziók felelevenítésével, hogy nem tudhatjuk, az Isten előtti világ semmit magába fogó idejében vagyunk-e, avagy már túl Isten létezésébe vetett hitünk megtalálásának lehetőségén, a kaosz utáni felismerhetetlenségben.

Ezt a feloldhatatlan és értelmezhetetlen paradoxitást azonban mégis mondani, közelelni kell: szavak alkotásával *új tradíciók alkotásába kezdeni*. A nyelv kiüresedett jelentéstartományainak feltöltése, érzékivé tétele az egyetlen poétikai esély, amely Géczi számára mindig újraértelmezendő problémaként formálódik. A szavak egymásra vonatkoztatása, eddig nem használt szóösszetételek kimunkálása az *egyik út* - postásgyorsak, körtelevélpöttyös lügkő és kékkő között -, hogy csak néhány példát említek az igen gazdag tárházból.

Ennek hozadéka lehet az aferisztikus hitvallás kinyilatkoztatása: „adassék egy verstelen túlvilág”. Lehet ez a mondat kulcs is a „bosszú-vers”-ek műfaji megjelölésének megoldásához. A kilátástalanság, a lehetetlen mindinkább elhatalmasodó érzése, az *apokaliptikus-melan-kolikus* hangütés azonban nem a beletörődés sorstalan-ságát jelzi Géczinél. Sokkal inkább annak a szisztematikus *léttematizációnak* a megélését kényszeríti ki, ahol ugyan „ez a főeny is csal / csupán saját létében változatlan...”, de „nyitja magát és bezárja a viaszrözsza / tempó és hullám zöldül a vas / közétek lép holmi összefüggés / árválkodik kicsit majd megnöveszt” (a jázminil-atdoboz).

S végül mindez *játékká* válik, felszabadult boldog érzéssé „megnevezhető-e vagy feledhető az utazás / az

égtájak peremvidékein / szappanillatú hibás vagy hibátlan / a kérdés lelke tudtán kívül / szét- és visszatranszirozható cselekmény vagy nem tud több lenni a kivilágított vannál" (selyemhernyósziget).

Az ezt követő **magánkönyv** az *öntematizáció* lehetőségeit bontja ki. Itt is, akár a Mágnesmezők könyvciklusában, az állandóan ismétlődő dinamikus reflexiók adják az összetartó erőt a szisztematikus létérzékelés tragikumától a játékos feloldás derűjéig. De míg a **mágnesmezők** szövegei az egyetemes léttörténeti horizont összefüggérendszerébe ágyazódnak, ennek függvényében értelmezik az emberi kiszolgáltatottságot, a lehetséges boldogság forrásvidékét, addig a **magánkönyv**, mintegy fordított pozícióból: a személyes rezdülések rögzítéséből bontja ki a továbbértelmezést.

(Az *encián előszobája*) ciklus a poézisben megfogalmazható töredékességet vonja ismét fókuszába. Csak ebben az esetben nem az élettörténetekhez kötődő narrativitás pillanatai kerülnek előtérbe, mint a **hó a mandulaágon** és a **részkarcs** textusaiban, sokkal inkább a nagy mitológiák utáni (ideológiai, társadalmi-politikai, transzcendens), kicsit a romantika felhangjait idéző részlegességben megsejthető egésze függesztett létérzékelés válik hangsúlyossá:

török a járdát
nagy lapokra
mint a síkúveget

egymásra fekszenek a léptek

ki sétál helyben járva
jut mégis feljebb

aszfaltcafatókat
aszfaltcafatókat
távcső nélkül látok
a púdres égig
(*ezt most beírom
a bitumen könyvébe*)

Azzal, hogy a mindennapi jelenséget vízióvá növeszti, nemcsak a rész-egész mindenkori megidézhetőségét veszi célba, de a zárójeles kitekintéssel (*bitumen könyv*) az alkotás folyamatára és a távolságtartás mitológia utáni magától értetődőségére is felhívja a figyelmet. Amely ugyan közelít egy kicsit a magánmitológiák magánszótárait előtérbe helyező késő-modern perspektívához, azonban itt inkább műfaji-poétikai megjelöléssel van dolgunk, mint a világtematizáció egyedi érzékelésének manifesztumáról. Ezzel a problémával majd a **fonalvers, figurával** szövegei nyomán még lesz alkalmunk szembesülni.

S hogy mennyire nyitott és dinamikus az a perspektíva, amit megrajzol Géczi, azt jól példázza a ciklus utolsó, 63. darabja:

újra kell kezdeni
ezt a trópustalanított egészet

mintha nem történt volna semmi
mintha minden megtörtént volna
elegáncs
és Képtelen trappolnak a bakkancsos igék
kis kék hátizsák mindegyiken
(tégglával tele)
trappolnak libasorban a papír karsztján

A (szabad kis zsendárversek) az előző identitáskeresés és nyelvi-poétikai hitvalláshoz kötődően vetnek számot a reflexivitás szükségességével: „a legrosszabb versekben találok újabban / azt amit a vers lényegének mondanak / a vadállati üvöltést / az ablakokra nyíló ablakokat / a mindenféle magánszentháromságokat”. S ehhez kötődik az a szüntelen, ám sohasem beteljesíthető törekvés:

átolvasom az értelenített könyvet
a lapjai között homoki ágasliomok
mindig szerettem a ritka élőlényeket
a kertem tele is ágasliomokkal
július közepén holdtöltekor
ennyire egyszerű minden
áttetsző vízjelek mögé nyúlok
minden lapozáskor

Az is a lehetséges olvasatok közé tartozhat, hogy az a bizonyos vízjel megpillantása, amelyre az „értelenített könyv” sorai íródtak, felidézzi magánbeszédeink útvesztőit, s az „ösvények” megtalálásának reményét, annak a bizonyos ideális kommunikációs közösségnek a megalkotási igényét. Ezt példázza metonímiává stilizálva a 95. vers is: „gézirat”. Ezzel nemcsak azt a versalkotási, poétikai szándékát deklarálja Géczi, amely a gyűjteményben egyre erősebben érvényt szerez magának, hogy a metaforikus szerkezeteknek a hiányát láthatóan demonstrálni szükséges „halott metaforák” elfelejtésével vagy új dinamikus jelentéstartalmat felszínre hozásával (Ricoeur), Szembetűnő példája a Ricoeur által „ontológiai vehemenciaként” aposztrofált kifejezésmódnak a „gézirat” szókapcsolata. Mivel itt is a szemantikai szándék eloldja az eredeti ontológiai jelentéstartalmat a géz és az írat eredeti kontextusától. Ez az eloldás rendkívül tág asszociációs bázist mozgósíthat a tragikus létszemlélet piedesztálra emelésétől a betegség melankolikus világértelmezést rejtő fenoménjéig. (Hogy mennyire telitalálat a „gézirat” szókapcsolata, azt érzékelteti az a rokon poétikai forma is, amelyet Slavko Matkovic szerb költő valósított meg egy 1991-es performansz produkciójában. Gézzel bekötözött csuklóján csak egy kék sáv húzódott, majd lassan egy másik helyen átvértett a kötés: így jelezve az akkori Jugoszlávia tragikumát egy önmagát megmutató akció Formájában.)

Géczi ezzel a két ciklussal végérvényesen elkötelezte magát a már jelzett mitológiautánság perspektivikus igényének. Ennek további ontológiai hozadékait a **fák könyve** és a **fonalvers, figurával** szövegei kap-

csán elemzzük, mintegy tovább lendítve rekonstrukciókat, azt a kérdést megfogalmazva, hogy mi és miként festi át azt a bizonyos gézt, azaz a létet magát, s hogyan mutatkozik meg az irat, azaz jelenik meg az egyes létezőt reprezentáló, különös létmódban közvetítő poéma.

(ontológiai kivétel; a visszairányok esélyei) A **fák könyve** a történeti és természeti ontologikum leágazásait fogja át: „ezt a fát meg kell írnom - dadogta / hogy nem érvük át hárman a törzsét / a hajdani apátság kertjében...” A jelenlét pragmatikus-tipográfiai kiemelései (**akkor, éppen, mintha**) előhívják az egyidejűség fenomenologikumának előképeit, s azt a személyes életvilág centrumába építve hozzák mozgásba:

fölrobban egy gyöngytyúk szétesik a lóca
a horizont vonata lazúros csíkká szublimál
mondom úgy élek ezzel a tölgygel
hogy egy időben látom a rügybontást a
levélhullással kóbor farontó pillangókat a
svájci sipkás makkok kopogásával (amikor
kihull a kupacsból a termés megfigyelted-e fasz-szagát)
szóval négy évszak torlódott egybe
(duplikát)

De csak az egyik jellegzetesség az előbb jelzett történeti-természeti és egzisztenciális mozzanatok egybejártása, mivel a **fák könyve** tovább építi a **mágnesmezőkben** már megkezdett műfajtipológiát. A boszszú-verseket most az organikus természeti jellegzetességeket körbejáró poématípusok bővítése célozza meg (*kocsányos tölgyvers; vadkörtevers, tölgyben; romkertvers; szomorú selyemfenyővers; fosszíliavers; mimózavers*), majd ezt követik a személyes hangulati beállítódást érzékiesítő szókapcsolatok (*költővers, vesztésvers, aritmiavers, töredék, ányosvers*). Azt is mondhatnánk, hogy a két tulajdonképpeni beállítódásforma csak a nézőpontok lehetséges és jellegzetes természetére utal. Mert láthatunk a természetes-természeti attitűdből áttűnő érzékiesítésre is példát [a kert /a kert hagyott el lassúan engem / növényként szökött át a domb másik oldalára /a kannás asszony után / nincs tavasz hogy virágba ne boruljon - (sóvár); mint ahogy azt is általunk is megfigyelhetővé teszi Gécz, hogy a növényi lét fikció-perspektívája miként vonatkozatható magunkra évente arasszal / éppen egy arasszal jutok közelebb / itt a napzúgban / az esőcsatorna és a fal részében/ a tölgycsúcs gömbjéig / és a leveleim áttelelnék - (trombitafolyondár)].

S a **fonalvers, figurával** ismét kitapinthatóvá, feltérképezhetővé teszi az ellenpontot. Ebben a 45. szöveg egységre tagolt poémában is találkozhatunk verstipológiai beszúrással (vesztésvers, dologvers), ám itt mégsem annak a pontos és asszociatív fenomenológiai-ontológiai látásmódnak a jellegzetességével szembeállíthatunk. A redukció itt ismételtelen az egzisztenciális és poétikai mozzanatok előtérbe helyezését szorgalmazza.

teljes súlyával
a vers peremére állt
mintha valakit elveszített volna

ki az aki fél
s ki akít féltének

S hogy mennyire az egzisztenciális végesség kikérdése jelenti az alaphangsúlyt ebben a ciklusban, azt az 5. szöveg is kiválóan érzékelteti.

kiszakad
szürkületkor
akár a páva

nem marad
több belőle
belül üres
négy betűnél

Ez a belül üres négy betű lehet a vége szójel is. S hogy ez a talány még további értelmezési esélyeket is kínál, azt olyan enigmatikus meghatározások is érzékeltetik, mint „az ajtó megnyílik / bár a kilincshez senki nem ér” (10.) vagy az olyan grammatikai lelemények, mint a következő (34.):

benéz a lézerezöld fénybe
ami a fenyőfák résén átzuhog
kettéhasítja a szurdokot
- vár harmincnyolc éve
így lát harmincnyolc éve
így emeli ki belőle
így helyezi vissza bele
tárgyat a gyermek
ha eljártszott vele
így így

S ez azt az értelmezést is megengedi, amelyet Barthes fogalmazott Jacques Lacan nyomán, hogy a „létmód összeomlásáról” kell beszélnünk, ami a beszéd alanyát és valóságvonatkozását érinti a szöveg szimbolikus rendjébe való beilleszkedésének pillanatában.⁵ Mert a **fonalvers, figurával** egymáshoz kapcsolódó szövegekben az újabb és újabb egymásra következő „én-fonal” meghatározások nemcsak a végpont felőli tájékozódásunkat érintik, hanem az előzőekben jelzett szimbolikus rendhez való viszonyunkat is. És ha ebben az összefüggésben figyelünk a létmód összeomlására, akkor két perspektivikus igénnyel is szükséges szembeállítnunk. Az első történeti-egzisztencialitásunk felől értelmezhető (36.):

**a megváltás sikerült
az üdvtörténet nem**

Ez nemcsak azt a sokak által jelzett történetfilozófiai meglátást emeli ki, hogy a tapasztalati tények és az

eszkatológiai elváráshorizont láthatólag nem esnek egybe, de ha a szövegösszefüggés egészében nézzük a Kímetszett meghatározást, akkor a töredékesség és folyamatszérűség másfelé is irányíthatja figyelmünket. Egyrészt az az elsődleges evidenciaként is felfogható megállapítás juthat eszünkbe, hogy ez pusztán az „én-fonal” egy pontja. Másrészt a 45. versszöveg után következő kézzel elhúzott fénymásolt vers, ami a 49., azt is megérősítheti, hogy az értelmezés végtelen folyamata hozzákapcsolódik az értelemkeresés és értelemadás gesztusához, amelynek horizontja csak érzékeltethető, fogalmi megragadása nem lehetséges.

(az új művészetfogalom felé) Közvetett úton annak a kérdésfeltevésnek a körüljárásához is hozzásegíthet Géczi János gyűjteményes verseskötete, amelynek értékelése már a romantika óta napirenden van mind az esztétikai művészetfilozófiai reflexiók, mind a művészetpszichológiai megközelítések kapcsán. Hogy mennyire adekvát és lehetőségekkel telített a két megközelítésmód egymásra vonatkoztatása, azt jól példázza *Odo Marquard* történeti és szisztematikus elemzése⁶. Ahol a hegeli filozófia, illetve a romantika művészetfilozófiájának és a freudi tudattalan elméletének összekapcsolására tett kísérletében kibontja azokat az értelmezési lehetőségeket, amelyek adaptációival rámutathatunk az egzisztenciális mozzanatok művészeti szublimációjára, valamint tudatosíthatjuk a „többé-nem-szép-művészet” mindennapi funkcionálisát egy önbeteljesítő terapikus művészetfogalom vonatkozásában.

Idézzük fel Marquard alaptézisét. A kiindulópont a hegeli esztétika jóslata, hogy a legmagasabb értelemben vett művészet immáron a múlté, s az egészséges világnak a művészetre éppenhogy nincs szüksége, ellenben ha beteg, akkor gyógyítása a művészet segítségével hiábavaló fáradozás. Ez a paradox megfogalmazás kétségkívül magában hordja a modern kor alaptendenciáit érintő igazságot, azonban a gyakorlat, a művészeti kísérletek egyre gyarapodó és torló halmaza mégis másféle értelmezést is megenged. Annyi bizonyos, hogy az ideológiai értelemben vett művészetfogalom vallások, politikai dogmák által megtámogatott lehetőségei majdhogynem kimerülni látszanak. Azonban, ha ennek a folyamatnak a visszáját tekintjük, akkor jelentőségteljes mozzanatok fedezhetünk fel az egyéni szabadság különböző változatainak megfogalmazása és a művészeti teljesítmények között. Az első ilyen szabadságmotívum: a megélt élmények rögzítéséhez, az esendőség írásban testet öltött kinyilvánításához kötődik. A történeteket csak úgy teheti Géczi belsővé, ha szisztematikusán rögzíti azokat. Huszonegy nap önmagát író narrációját követhetjük nyomon, s belépünk abba világba, ahol „bekapcsolod a magnetofont / hallgatni kezd az összjószefaltitát”, utazhatunk „584 km (mínusz tizenkettő)”-t és megérkezhetünk.

A romantikusokra olyannyira jellemző melankolikus világértelmezés, a világtól való eltávolodás örökös kényszere és a belső emlékezés mindenkori szükségessége azt a kettősséget nyitja ki, amelynek keretében az egyéni perspektíva fókuszális világ- és művészetértel-

mezése, valamint a folyamatos emlékidézés különössége szembesül egymással. Ez a szembesítési folyamat azonban egyfajta bomlási folyamatot is reprezentál, aminek egyik szimbolikus aktusaként is felfogható a mindenkori utazás: a cél elérésének pillanatok alatt szertefoszló semmisségével és a visszaút célt megsemmisítő negatív valóságával. S hogy Géczi mennyire felerősíti ezt a bomlási folyamatot, azt érzékletesen mutatja a ciklus két egymásnak fordított, kinyitott zárójele:)(. Ezt értelmezhetjük akképpen, hogy a tiszta tudati tartalmak fenomenológiai zárójelei, s az a tiszta tudomány, technika és modernitás eszményei, amikkel egykoron még (futurizmus, konstruktivizmus, op-art stb.) a művészet is kokettált, végképp a múlté. De azt is reprezentálhatják a zárójelek, amelyek inkább nyitójelekként funkcionálnak, hogy minden lehetséges külső és belső formatartalmat szükséges újragondolnunk, s csak magára erre a különleges aktusra érdemes koncentrálnunk. Már semmi nincs, amit érdemes lenne zárójelezni, megóvni, rögzíteni, mert ennek lehetősége megszűnt, senkinek nem áll hatalmában ez, mert minden lényegiséget, titkot és felfedettséget éppen a két egymással majdnem érintkező zárójel Között találunk. S ezt követhetjük a romantika által megfogalmazott „tudattalan elméletéhez”, ami azt a kérdésfeltevést hozza mozgásba, hogy miképpen képes a természet jelen lenni, ha a történelmi ember egyszer már azt maga mögött tudja? Jellegzetes az a motívumtöredék, ami a természet és ember jelenlétét egybekapcsolja Géczinél:

júliusi holdtöltekor igazgyöngy
a horizont fölött is kétujjnyi gyöngyház
együtt ragyognak ahogy visszafogad
megnyílik s csukódik neked a kapu
tudják jöttödet

A természeti különössel szembehelyezkedő egyén titkos megszólíttatottsága a természet tudattalan jelenlétét bontja ki, azaz azt foglalja szövegbe Géczi, amely már nem adatott. A természeti, természetes létezés már eredeti formájában nem létezik, csakis tudattalanul a beleérzés jelenvalóságában ölthet testet. Ám a schellingi művészetfilozófiai tézisek és a zsenielmélet összekapcsolódása a jelen textusszövedékben már másképp ölt alakot. Mivel a műalkotás megjelenítése nem pusztán a meglévő visszaadásához kötődik, hanem az organikus formák életre hívásában, a dolgok belsejében, alakjában működő forma felszínre hozásában realizálódik, így kapcsolódási pontokat kínál a természeti valóságot megjelenítő én külső és belső világa, valamint a másik titokvilága között. A saját önreflexió első negatív pontja a mindennapokat átfutó végességgel való szembesülés:

kétségtelen környezetem
megkíván néhanap kis szívvariációt
szikla adriakék sötétegy bicikli
keskeny hasáb toronyból

Annak a modulációnak lehetünk tanúi, ami egyaránt feltételezi az ember pusztulását, s a vele szembehelyezkedő félig-meddig játékos iróniát. Ennek továbbnyúló értelmezését adhatja a másik végességével való számvetés és a káosz szembesítése saját véges logikánkkal:

nézd mellőlem bárki kihull
mozaikját vissza nem rakhatjuk többé
ne félj nehezebb nem lesz
csak több a gyertyaláng s a szárazvillám
tudjuk, feleslegesen

Így a freudi értelemben elgondolt elfojtás asszociációs jellegzetességei is megidéződhetnek, ahol az elfojtás rendszerint valamilyen pótképződményt teremt, s az elfojtott visszatérésének lehetünk tanúi. Csak, miként azt Marquard is érzékeltette, nagyon plasztikus fogalom-meghatározásával: ez az elfojtott lehet jó és rossz is, s mindezek mellett lehetőséget kínál, hogy elviseljük az elviselhetetlent.

Azt is megfogalmazhatjuk, hogy a **21 rovinj** formát keresett és talált arra a történésfolyamra, amelyet az utazás valóságos és szimbolikus aktusa kínált. A napokhoz kapcsolódó pontos dokumentáció (megtett kilométer, helyszínek, a leírt sorok száma) azt teszi érzékelhetővé és az első pillanatra még feltétel nélkül hihetővé. Rögzíthetővé tehető és formalizáltan tematizálhatóak élményeink. A 2. nap tengerig futó teraszát megidéző vers a nap pontos kelésének tudásáról tudósít, ám mindez fokozatosan átértékelődik, beleolvad abba a másik idődimenzióba, amelyre talán nem is elsődlegesen a mediterránium forró, átfűtött érzékiessége a jellemző, hanem az önreflexivitás megkerülhetetlensége, és ismételt formába öntése:

nem nézek bele
többé a messzeségbe
ez afféle rossz álommunka
emlékeztető etolás

Pedig a reflexiók, a folyamatos rögzítéskényszer mindinkább azt az érzést erősítheti az olvasóban, hogy az a félelem, az elmúlás-elfojtás napról napra hatalmába keríti a szerzőt. A technikai rögzítéskényszer kapcsán vonható párhuzam jelen esetben arra utalhatna, hogy a poézis megmutathatóság, s nem pedig az élmények átélése az elsődleges szándék, azaz a műalkotás mindenek felett. De ha jobban beleássuk magunkat a szövegek belső tagoltságába, akkor mindennek a viszája is kitűnhet. Mégpedig a megidézhetőség és az összehasonlítás mindenkor esélyének hangsúlyozásával:

megadja a hangot az időszámításhoz
egy kabóca
- szabó lőrinc mediterrán tücske -
majd beleolvad
a spanyolgitár a harangzúgásba

Géczi „alkalmazott költészetének” olyan sorai is felbukkannak a kényszer-kísérletek naponta sorjázó dokumentumai közül, amelyek méltán jelezhetik a mulékony-ság legyőzésére tett poétikai erőfeszítéseit:

delfinuszony hasítja fel a horizontot
nem látom
delfin az vagy üres forma
vagy egyik sem
és akkor mik ezek
a keményszilánkos fényrétegek
az élő és élettelen dolgok
áttetsző bőre alatt

S hogy mennyire átérzi Géczi a poétikai ismétlés lehetőségeit, azt jól érzékeltetik az olyan dramaturgiai jelentőségű megnyilatkozásai, mint a „nem nézek bele / többé a messzeségbe az rossz álommunka / emlékeztető etolás / minden másképpen is van / mindez másképp is mondható” (16. nap). Mivel itt már nem azok az átfogó poétikai koncepciók kimunkálása a cél, mint az előző Könyvekben, pusztán a használhatóság megmutatása (egy madár magánragyogása, gondolatok munkapadja).

A sorok között megbúvó önironikus megnyilatkozási mód sem hiányzik, amely mind az előzőekben jelzett művészeti-tematizációs horizontokat, mind a poéta ön-és természetvizsgálódási mániáját kiteszi az újraolvasások mindenkor átértékelésének (21. nap):

az ember néha rászorul
új bőrt vegyen vagy újszerűt
olcsón gyorsan s lehetőleg kíméletesen

S végül a két egymással érintkező zárójel nyitódása érzékelteti azt az egyszerre vizuális és verbális gesztust, amelynek érzékelése után ismét belefoghathatunk az olvasásba, szemlélődő meditációba.

(Orpheusz Kiadó, 1996. Vál. Tandori Dezső)

Jegyzetek

- 1 Esszék 1995. Képversek 1996. Ezekről lásd jelen sorok szerzőjének áttekintéseit.
A színéről a visszajára 1996. Forrás 7. szám, valamint A műegész alakváltozásai In. Képversek 1996 21-23. o.
- 2 Erről a problémáról, valamint a külhoni összehasonlítás lehetőségeiről részletesen szoltam Az avantgárd költészet lehetőségei az elmúlt két évtizedben című dolgozatomban. Életünk 1993. 6. szám
- 3 Bohár András: Concrete-Konkrét. Életünk 1993. 8. szám
- 4 Emmanuel Lévinas: Nyelv és közelség. Tanulmány Kiadó-Jelenkor Kiadó, Pécs 1997. 101. o.
- 5 Roland Barthes: Introduction à l'analyse structurale des récits. 1966. Paris. Lásd még Manfred Frank értelmezését Mit jelent „egy szöveget megérteni”? In: Az esztétika vége? 1995. Bp., Ikon Kiadó, 65-67. o.
- 6 Odo Marquard: A tudattalan elmélete és a „többé-nem-szép-művészet”. In: Az esztétika vége. Ikon Kiadó, 1995. Bp., 88-114. o.
- 7 Marquard i.m.: 11 1-112. o.

Koppány Zsolt

ÉLŐKRŐL, HOLTAKRÓL

Aki eljegyezte Itáliát

Kárpáti Kamii: Római toronyzene

Ö az egyetlen a mai magyar irodalomban. Meg Hubay Miklós, de ami a költészetet illeti, Kárpáti Kamii az egyetlen *költő*, aki gyűrűt húzott Itália öreg, görcsös, e mégis gyönyörű ívelésű ujjára. Most már elszakíthatatlanok. Kárpáti és Itália egyik itt a földön, és egyik lesznek a Mennyben is. Fékezhetetlen áradású líra az övé. Újabb könyve megint csodaszép. A borítón és a belvéken a múzsa, *Gi* fotói tündökölnek. Szoros harmóniában a versekkel. Jól hangolt kamarazene. Amely mégis úgy szól, mint a Toscanini által vezényelt bármelyik világnagyságú nagyzenekar. Hiszen Liszt zongorára készült Wagner-átíratok is úgy szólnak, mint a zenekar. Ez a könyv is zenél. Nemcsak a formák káprázatos variációi által. Egyszerűen a költészet, ha igazi, zenél. Túl a gondolatokon, a megfoghatatlanon. Mert a zene is kicsúszik a kezünkől. Legföljebb csak érzékeljük, mi is szól a hangszórókból, vagy az orkesztra mélyéből. Áhítat. Csodálat. Vezeklés. Az olasz táj lenyűgöző szépségei. Múlhatatlansága. Most meg az Örök Város ragyog föl kopott pompájában. S benne Kárpáti Kamii személyessége. Hetven éven is túl. És ekkora erő. Ennyi megaláztatás és félretettséget után. Börtönévek. És mégis. Ír, ír, rendületlenül. Minden a kisujjában. A kifejezés minden eszköze és eszköztelensége. Rutin? Semmi. Csak a kéz biztonsága. Az Isten által vezetett kéz szabadsága. És fegyelme. Szigorúság. Önmagával és a világgal szemben. Tanítványai már odakint. Egyik jobb, mint a másik. Nem véletlen utazott Amszterdamba Kovács István, alias Stefan Kovács, az erdélyi magyar futballedző, és nézte meg a csodát. Az Ajaxot. A gyémánt hazájában csiszolatlan gyémántoknak nevezte nagy játékosait. Cruyffot és Neeskenst. Repet és Haant, és a többi, örökké élő halhatatlant.

B riliánssá viszont csak a gyémántot lehet csiszolni. Kárpáti Kamii is ilyen „edző”. Kíméletlen és követelő. Meg is lett az eredménye. Szentmártoni János és Oravec Páter. Rózsássy Barbara és Nagy Cili. Renczes Cecília. Kulicz Gábor és Zsávolva Zoltán. Persze! Kevesen ismerik őket, mert nem a föltekent kanonizálják ezt a maroknyi gyémántot. Hanem Kárpáti és a recenzens. De nem baj. Majd fölemelkednek, ha

tetszik, ha nem. Kárpáti Kamiit a saját sorsa érdekli a legkevésbé. Fáj neki, persze. Ki ne lenne szomorú. Ha ennyi könyv után azt se mondják neki, hogy menjen arrébb. Láta az elődöt. *Rákos Sándort*. Meghalt. Élve se kellett. Most meg aztán gyorsan elfelejteni. Még a sírját is! Hát így járnak, akik „csak” dolgoznak, „faricskálnak lomhán egy dalon”, mert ez nem elég. Legálábbis ebben az országban nem. Pedig Kárpáti Kamii megjárta az inferno valamennyi bugyrot, de mégsem. Mert még a bugyrok sem azonosak. Még a bugyrok, sőt, maga az inferno is kanonizáltatik. Hát ebbe nem fér ez a nagy költő. Aki, mit tagadjuk, Istené. „Ha most pogány volnék, / mondanám, háromszög / mosdik túl a deszkán: / görögösen kéklík / benne az a hal szem. / Milyen kár, hogy senki / nem zúg orgonával. / Nekem kell majd azt is. / Ahogy bened alszom.” A *Levél egy fiatal püspökhöz* 11 részes versciklusa óhatatlanul Rilkére asszociál. Csak ott a fiatal költőhöz szólt a levél. Hőfokuk azonos. Hogy miben más, arra nem lelek magyarázatot. De más. Amennyire más Rilke és más Kárpáti. Ebben a műben a költő minden kétsége, kínja, bizonyossága megfogalmazódik. Olyan levél, amelyre nem szükséges válaszolni. Hiába az illem. Hagyni kell a lezárt fiókban. Néha meg belelapozni. A sorrendiség is mindegy. Mert bárhol fölütjük, éreznünk kell. Nemcsak a fiatal püspökhöz szól ez a levél, hanem mindannyiunkhoz. Mint minden igazi művészeti alkotás. Legyen bár tárgya valóságos személy. Mint József Attila Ódája. Ott sem a Szinpaták mentén sétáló hölgy volt az érdekes, hanem a költőben összegyűlt összes szerelem eszkalálódása! Ilyen vers hát a Kárpáti Kamié is. És maga a kötet, ki tudja már hányadszor, egyfajta összegzés. De úgy, hogy érezzük, szó sincs még a befejezésről. Ezt a költő is érzi, mert világit a soraiból. A végső elszámolás jelezni fog. Addig azonban sok víz fog lefolyni a Teverén (Tiberisen). „Püspököm, átvetem - asztali lámpaburád ahol ölti / fénykoszorúját rád - kutató szememet. Vajon érezed, / túlpárt lombos fái fölött a kabócazenében / angyalok ülnek a hold sugaron, s hogy a lábuk egükből / gépies-untan csüng lefelé. Gödör alja e hely tán? / S ők a jelet figyelik, s készülnek. Alig hiszik, nincs még. / Ásók csengenek. Én, öreg, hallani vélem a fémet / ...” Ez a részlet az utolsó fejezetből való. Csakhogy érzékeltessük: az életmű istenivé teljesedik mind horizontálisan, mind vertikálisan. Hosszú még az út. És gyötrelmes. Valódi szenvedéstörténet.

A prófécia

Parancs János: Töletek távolodóban

Parancs Jánost, aki prófétának bizonyult, e sorok írója a halálról faggatta *Szavak és szenvedélyek* című esszéketében. Akkor így vallott; nem is a halálról mint oltológiai fogalomról, nem is a transzcendenciáról és a metafizika dilemmáiról. Inkább az öregségről. „Nem az öregségtől fél az ember, hanem a megalázó helyzetektől, a kiszolgáltatottság fokozódásától, attól, hogy egyszer csak képtelenné válik önmaga legminimálisabb igényeinek kielégítésére, önmaga ellátására, és egyre inkább a többiek segítségére szorul, sőt, a többiek terhére válik. Különösen keserves lehet ez a folyamat akkor, ha szellemileg éppen kínlódja végig, a viszonylagos és átmeneti javulás minden reménye nélkül, lassú testi romlását.” A prófécia ím bekövetkezett, inkarnálódott. Az akkori beszélgetésben *Fohász* című versét idézte. Amelyben pont erről van szó. Hogy az Isten talán megkönnyörül, hogy ilyen helyzetbe ne kerüljön. De Istené-e a döntés? Ő maga közli a beszélgetés végén: „Az üdvösség biztos útját nem ismerem.” Mi sem. Csak kapiskálunk valamit, amiről azt hisszük, hogy birtokában vagyunk egy olyan tudásnak, amiről még *Aquiói Szent Tamásnak* is csak sejtései voltak. Hogy más nagy gondolkodót most ne is idézzünk. Csak és kizárólag Jézus Krisztus tudta-tudja a választ. Ő súghat valamit. Ha van rá jól behangolt antenánk, bizonyos fokig bírjuk a jelzést. De ez is inkább képzelődés, mákony, reszkető bizakodás a föltámadásban.

Még a hetvenes évek közepén, lapozgatva a Szép Versek „rácso” könyvét, megkérdeztem Hajnal Annától, ki ez a fiú? Ez a Parancs? Olyan szomorú a fényképen. - Kitűnő költő - mondta Anna. - Párizsban élt, alapítója volt a párizsi Magyar Műhelynek. Aztán hazajött. Lektor lett a Magvetőnél. - Ha valakiről Hajnal Anna azt mondta, hogy kitűnő, arra mérget lehetett venni. Ha mérget nem is, de a Parancs-köteteket sorra megvettem, mind. Mikor meg Pilinszky meghalt, azt hangoztattam, hogy ő, nemcsak azért mert János, hanem mert jelentős, szóval ő lesz az új Pilinszky. Nyilván túloztam. De hittem benne sokáig. Aztán jött a betegség híre. És a halál. Halál után a föltámadás. Az utolsó könyv, a Nap Kiadó jóvoltából. *Töletek távolodóban*. Magasfeszültség már a címben is. Ember, ahogy nyögve, kínlódva, epileptizációs rohamokban lépked a sír felé. Aki ha nem

is ismerte az üdvösség biztos útját, de biztosan üdvözült. Rák. Ez az iszonyat. Ez a legnagyobb és legfélelmetesebb ellenség. Aki párbajra hív. Akárhogy vívhatsz, lóhatsz, verekedhetsz. Alig van legyőzője. Nincs is. Parancs is küzdött. Mint egy testórhadnagy. Ilyen kínok közt olyan verseskönyv hullott ki halott kezéből, ami páratlan a kortárs költészetben. Úgy látszik, a halálos kór a nagyobbakat még megemeli. A magasság alig érzékelhető. Mert nem látjuk a tetejét. Csak elképzeljük, hogy ott van valahol a kozmoszban, világirodalmi jelentőségű híradás. Költő, aki utolsó percéig az. Mert aki erre születik, ebbe hal bele. A rák, az öngyilkosság, a tüdőbaj, az infarktus csak „rásegít”. *Haiku 1.* „öt meg hét és öt / a számok nyelvén ennyi / ilyen egyszerű.” Ilyen egyszerű? Igen. Íme a magyarázat. *Haiku 2.* „félálomban él / cikázó villámok közt / ostromlott várban”. Életérzés. Ha élet volt ez egyáltalán. Frissen gyalult, szép *Forgács*. „Úgy gondoljuk, / szabadon haladunk előre, / pedig csak pörgünk és forgunk, / korosodó portáncfigurák, / az örök törvények szerint.” Kálvint igazolja. De mit szól ehhez a szabad akaratról filozofáló Szent Ágoston? Maga a katolicizmus? Nem tud szólni. Mert ahhoz át kellene élni egy haldokló költő minden rezdülését. Azt meg ritkán teszi. Ha teszi is, följajánlja Istennek. Pedig Isten érdeke nem lehet a szenvedés. A testi. Szellemi ügyis elég akad. Egyikünk sem ússza meg! És hiába a halálos baj tudása, viselése. Akik átéltek már ilyet, mind azt mondják: más lettem. Ma már nem érdekelnek az érdektelen dolgok. De mit is ír Parancs? „Másnap is ugyanazt mondom. / Ugyanúgy és ugyanazt. / Eddig még nem okultam.” Félelmetes önvallomás. Mert megváltozni lehetetlen. Csak hisszük, hogy sikerül. *Decemberi töredékek*. „Minden pillanat csak ennyi: / most és soha többé! / Később aztán, olykor, a fájó hiánya.” Alig értelmezhető varázslat. Túlnani költészet ez már. Nem evilági. *Mondatok*. „Egyre mélyebb kútból kell ma már / az ébredéskor fölkapaszkodnom.” És egy kis tanulság az utókornak. Akik azt hiszik, hogy életben fognak maradni. „Vakegér! / Mindannyian megnyomorított / tékozlók vagyunk.” Úgy bizony. József Attila *Két hexameter*e jut az eszünkbe. És mégis. Mindennek ellenére. Minden ordító szenvedés, halál, mocsok dacára: maradjunk meg az ő szeretetében. Ahogy megmaradt Parancs János is. Krisztusban halt. Ha valami biztosnak tűnik, akkor ez az. Nagy költő távozott. Nagy költő érkezett meg. Töletek távolodóban, hozzátok pórusokig közel.

B. Juhász Erzsébet

MEZEI ANDRÁS: A VÉG KEZDETE FELŐL

Régi és új versek

A verseket elsősorban önmagukért kell olvasni, minden egyéb viszonyítás, stílusokhoz, iskolákhoz, de még rivális versváltozatokhoz is, csak ezután következhet. A vers szuverén esemény. Mint ha Mezei András A vég kezdete felől kötetel ezt is szeretné hangsúlyozni. Az életmű-válogatás során visszatér régi önmagához, legintimebb emlékeihez, bölcs higgadtsággal vizsgál minden eseményt. Többműfajú szerző, de publicistaként, esszéistaként, epikus igényű íróként és költőként ugyanazokkal a tényekkel dolgozik, s ugyanúgy vélekedik róluk. A Tüztáncosok nemzedékével indult, az Újhold hatása is megérintette, kipróbálta a szuggesztív szürrealizmust, elismerő követője lett az általa is jelentősnek tartott elődöknek és kortárs nagyságoknak. A költők hierarchiáját máig tiszteli, talán ezért is tudta szelíden fogadni a verseit olykor meg-megfricskázó kritikákat, a feltételekhez kötött dicséreteket. Később újabb verseivel ugyanazokat a kritikusokat sikerült meggyőznie. Ez az életmű-válogatás is megújult, bensőséges invitáció. Ebben az újraolvasó folyamatban átrendezi, újraserkeszti verseit, vállalja azt is, hogy a reveláció nem lehet minden régi vers esetében azonos hőfokú.

Az idegen értelmezői ízlés észlel bizonyos, egymástól elkülöníthető verstípusokat. Az egyik verscsoportegyüttes talán a rutinos játékosággal megalkotott néma változatnak tekinthető, egy másik, nagyobb csoport a beszélő, az erőteljesebb üzenet erejével megszólaló verseseménynak. Az utóbbi csoport a változatosabb, vannak köztük közérzetre utaló, feleselő, megszólító, kiáltó és összegző versek. A többértékű teljességet, akár csak egy-egy vers jelentéstartalmán belül is, természetes, hogy gyakrabban megtalálja a beszélő, spontánul megszólaló költeményeiben; és azok közül is a megszólító, kiáltó, s olykor az összegző változatokban. Ezekben a verseseményekben kerül legintimebb kapcsolatba önmagával, s enged közelebb másokat is. Ilyenkor a legkritikusabb figyelmével, érzékenységgel közvetít, s gondolatainak olyan metsző megfogalmazására talál rá, amelyet határozott szigorral vés be mások emlékezetébe. Ez a közlésforma direkt kelt feszültséget másokban, egyrészt bensőséges és érzelemdús, másrészt higgadt igazságkereső. Tárgykörébe vonja egykori szegénységét, a család paraszti és proletár múltját, zsidó eredetét, s alapja mindennek természetes, kiemelt súlyozott származástudata. Mások háború és történelem diktálta mulasztását is a sajátjaként

kezeli. Ez a felfogás ebben a kötetben több versben is tetten érhető, de kifejezi ezt egy hajdani interjú is, amelyet Kabdebó Lóránt készített vele (Kabdebó Lóránt: *Sorsfordító pillanatok*, Miskolc, 1993, Felsőmagyarországi Kiadó). Ebben a beszélgetésben Mezei András kifejti: törvényszerű, hogy az emberek lelkiismerete utólag megszólaljon. Így kerül vissza családjukba deportált nagyapja arany óralánca, s higgyék bár mások modorosságnak, Mezei András mindaddig a nyakában hordta, míg Tel-Avivban egy szállodai tolvaj meg nem fosztotta tőle. A „sorsfordító pillanatokban” mindig voltak passzív szemlélők; így volt ez a háború alatt és az ötvenes évek közepén is. S aki az első esetben megmenekült, lehet, hogy kénytelen volt tétlenül szemlélni az utóbb bekövetkező sorstragédiákat.

A versek új időrendbe kíváncsok. Mezei András annak érdekében bontja fel a hagyományos kronológiát, hogy új tartalmi összefüggéseket mutathasson meg. Fél évszázadnyi verstermésből válogatott, s szerzői ízlése, igényessége 39 évre zsugorította a kötetbe bekerült versmennyiséget. A legújabb versek adják a korábbiak keretét, az újak így a kötet elején (*Budapest naplementében*, 1994-96) és végén [*A vég kezdete felől*, 1999-) szerepelnek. A többi tíz ciklus között belső időrendi keresztutalások vannak. Így ez a huszonhat év több öt- és hároméves időtartamra is szakad, beiktat időbeli és versbeli hiátusokat, amelyeket szándékosan nem szerepeltet a válogatásában. Az összetartozó évek (így például 1960-63, 1964-66, 1966-68, 1975-1977, 1977-81) új, markánsabb versválogatást eredményeztek, s természetes, hogy egymást követő sorrendjük nyomatékos utalás. Mint az is, hogy néhány hajdani kötetcímet új versgyűjteménye belső cikluscímeként hangsúlyosan megtartott (*Adorno, És eljön, Fehér a fehéren, Múlándóság*). A ciklusokon belül nem választja el egymástól a néma versváltozatokat és a beszélő, spontánul megszólaló verseseményeket. A néma versek esetében a forma és nem a jelentés a fontos, sokszor könnyed, csacso-gó, egymással feleselő rímisorok váltják egymást.

Ezek közé a szellemes, könnyed formaversek közé illeszthető a *Szavak* című vers, amelyben minden szó önálló sor: „Kevély / koporsó / vigaszt / hajnal / csillag // Arany / szép / Babilon / ének / kő / futó / szarvas // Libánus / cédrus / palota / vesző / város // Vessző / vér / vala / rontás / béres / Jákob // Véres / Damaszkusz / intő / szó / idő / lésnen // Láng / lég / fű / lilium / Ézsaiás / Jeruzsálem.”

A gurgulázó, egymás írásképeivel és jelentésével játszadozó szavak között bújnak meg a komoly utalások: Babilon, Damaszkusz, Jeruzsálem, Jákob és Ézsaiás.

A rövid, négy soros vers is tud így viselkedni, ilyen évődő hangulatot képes teremteni az *Út* című

„Itt a szegfű a kezemben.
Engedjétek futni engem,
világos út, szép sugár -
a végén egy angyal áll.”

Ezek a könnyed formaversek sincsenek - diszk-rét, lényegtelennek feltüntetett jelentésük ellenére - elkülönítve a beszélő, spontánul megszólaló változatoktól, mintha pihentető szünetjelei lennének az utóbbiaknak. Enyhíti a beszédes, a kiáltó versek erkölcsi nyomását, tompítja azok szemrehányó életét. Az értékek relativizmusát az időrendi sorrend-játékok és a verstípusok váltakozásai nyújtják. Az így egymás mellé illesztett versek összhangja is megvan, a versminőség csaknem egyenletes, a szerkesztés az önmagában biztos és jövőjét pontosan érzékelő sokoldalú költőt igazolja.

A beszélő, kiáltó versekben vannak olyan szigorú sorok, amelyekről nem lehet szabadulni. Ezeknek a soroknak a legtöbbje az eredetversek érzékeny, egyensúlyozó gondolatrendszerében valósul meg; gyakran saját proletár-zsidó szegénységének idillversei. Ilyen *A kés nyele*, a *Slukkot*, a *Hegedű*, melynek alcíme *Apám emlékére* és az *Ún-nep előtt*. A legkitűnőbbek azok a versek, amelyekben egy-egy súlyos, látomásos gondolatot ír körül néhány eligazító, referáló sorral, hogy azt az egy lényeges gondolatot nagy erővel exponálhassa. Ilyen a *Telem* című vers:

„A hulló jégdara egyenletesen szítál,
az idő atomjával összefagy. Ló nyerít,
acél csörömpöl, s egy jégvirágos
ablaküveggel összezsindül, dermedt
mogyoróbokor üzen az időtlen csendből -
Anyám a földben. Fejem alá Ő adja
csontjait. A gyenge fehérjeélet
gömbhéja talajt fog fölötte.
Lábnymaiból a mély hóban szívárognak le
hozza a léptek.
Buda fehéren foszforeszkál a légkör
setét üvegöntete alatt - havazik.
A Halászbástya előtt ül a nyeregben,
trónján a magyar király.”

Egy dermesztő, bénító, ordítóan fájó gondolat („Anyám a földben. Fejem alá Ő adta csontjait”) miatt született meg a vers, a többi a mellékkörülményekről szóló, pontosan egybeillesztett, összehangolt információ. Ilyen hatást kelt az apa

emlékét idéző *Hegedű* című versben az a ravaszul lakonikus közlés, hogy „Apám mindenütt ott van, ahova csak a holt fér be”.

Halottjaival - velük, akiknek megadatott a természetes halál, és velük is, akiket az erőszak, a fajirtó szenvedély tüntetett el mellőle - természetes a kapcsolata. Így ír erről az érzéséről: „...magamat ma is visszarántom innen, ebből a fáradt világból oda, abba a jobbomba” (*A jobbomba*). A halál az ő számára halottjai által lett természetes életmozzanat: „nekem a halál nem hiányzik” (*A hídfőn*).

A mikor ezen a gondolati nyomon halad, morbid, víziószerű képeket produkálnak versei, legyenek azok távolságtartó, képletes vagy önmagáról szóló versváltozatok. Ilyen az elvontabb *Mákszüret* című, amelynek néhány kiragadott sora is képes igazolni ezt: „A száradt mákfejek akár a nyitott / koponyák” ... „így él a háború velem”. Ez a két sortöredék vezet be az utolsó, összegző szakaszt: „Mert annyi csak, a mákgubó: / az ember feje. Mákszemnyi falu még annyi se. / De a vízió, mit láttat velem a növényi és az / emberi tetem kettőse, halhatatlanabb, mint a halál, / mert a látomás tovább él, mint az élet e földön, / mint fuvalat -, mert mi más a szellem?!”

Az önmagára irányuló látomásos, víziószerű versek közül a legerőteljesebb a *Skalpom*: „Hajad szőkötűjába tört a csont- / fésű vastag foga, a fodrászolló / éle kicsorbult, gyapjas hajad / hersegve hullott válladra, / mégse ritkult, hanem / csak kifehéredett, s magával / rántja fejbőrödöt, mint / skalpot, ha megindul zúgva / minden ép szála az ég iránt / ne mondd, hogy nemsokára...”

Az eredetversek összegző változatai aztán újra megszelídülnek. Előbukkannak az ilyen sorok: „a tel-avivi párás melegben - / Itthon vagyok. Itt nem kell igyekezniem” (*Tengerparti gyógyás*). Az *Ők választottak* nyolc sora drámaibb, kérkedő, belenyugvó tónusban fogalmazza meg ugyanezt: „Héber vagyok, ha a Názáretit / követem, akkor is ha Allahot félelem, / héber vagyok, ha Istent elhagyom, / felmenőm (nem fajom) népem, / Ők választottak engem, / nem én kértem Istent, hogy / zsidónak szülessek - nincs / választásom, hogy változtassak.”

Származásával, fizikai valóságával együtt múltja ő maga. Ha a kezére tekint, apja jut eszébe, ha a hangját próbálgatja, anyja szól általa, ha hanglejtését figyeli, népéhez érzi magát közelebb. A *Szimmetria II* című költeményben így töpreng: „Apám keze tűnik elő, / ahogy nézem a kezemet, / épp ilyen volt halálakor, / és most egymásba illelenek.” Az *Egyszer csak* című három és fél soros

versben még tömörebben fogalmaz: „Egyszer csak anyám hangján szólalok meg, / egyszer csak apám hangján szólalok meg, / egyszer csak népem hallom megszólalni / a hangomon.”

Az összegező verseknek szatirikus, kritikus tartalma is van:

„Így van ez - mondják - a történelemben.
Újrakezdek s befejezik majd mások.
Szépek voltak a hegybeszéddek:
Nagyok voltak az elhatározások.”
(*Századvég*)

A kötetet *A vég kezdete felől 1999* című ciklus zárja le, s annak utolsó verse, a *Hív-nak engemet*. Illendő lenne ezt elfogadni a beszélő, kiáltó típusú versek egyik legjobbjaként. Első soraiban a múltat idéző eredetversek hangulata érezhető: „A margaréták, miket még anyám hímzett / a falvédővászson kék nyomtatékába, / hív-nak engemet Őhozzá bibébe, / szíromba, szárba.” S ez a képletes érzékenységgű gondolat méltón folytatódik tovább a versben. Van azonban egy másik beszélő, összegző versváltozat, *Az enyém*, amelynek még feszesebb, még szorosabb a fogalmazása:

„Mit tudok én még mondani
mindezekén túl...?
Én se tudom. Ez kínoz, az ember
Bárhova fordul...”

Itt van a házam, - már nincs!
Itt vagyok én, - s ím hol van?
Lábnymokat viszek én,
az enyém: amit összeloholtam.”

Mizei András soha nem kerülte meg önmaga őszinte közérzetét, sőt arra törekedett, hogy a lehető legpontosabban írjon róla akkor is, ha eredetét mérlegeli, ha kételkedik önmagában, ha szándékosan kikerüli mások hibáit, s a sajátjaiért - legyen az testi, fizikai gond, amiről nem lehet - ő kér elnézést.

A vég kezdete felől című kötet bizonyítja, hogy emlékezete regisztráló hajlamú, de véleményalkotása, értékelése egyetemesebb annál, semhogy saját sorsának megítélésével zárulna. Igyekszik mások hasonló múltját és veszteségét is megfogalmazni, azok helyett is, akik már nem élnek, és azok számára is, akik önmagukat rövidítik meg, ha nem emlékeznek saját eredetükre, sorselözményeikre.

(A Magyar Írószövetség és a Belvárosi Könyvkiadó kiadása. Budapest, 1999)

Tátrai Szilárd

A MŰVÉSZ ÉS A NYELV

Czetter Ibolya: *A stílus és a formák*

Tanulmányok a nyelvművész Márai Sándorról

Talán nem tévedünk nagyot, ha azt állítjuk, túlmutat önmagán az a véletlen egybeesés, hogy éppen idén, az évezred utolsó évében ünnepeljük a huszadik századi magyar irodalom talán egyik legváltozatosabb, ugyanakkor talán egyik legegységesebb életművét létrehozó Márai Sándor születésének századik évfordulóját, s hogy ez a centenárius éppen a költészet napjára, 2000. április 11-re esett.

Czetter Ibolyának a Márai-művek stílusjellemzőit bemutató első önálló tanulmánykötete, amely a múlt év végén jelent meg, a szerző bevezető sorai szerint „mindenekelőtt jelképes gyertyagyújtás kíván lenni a nagy író tiszteletére és emlékére”. A jelképes gyertyagyújtás gesztusa felidézheti bennünk a Márai-szövegekhez kapcsolódó olvasmányélményeinket, de felidézheti Esterházy Péternek azokat a szavait is, amelyeket Márai egyik nagy pályatársáról, Ottlik Gézárról mondott, s amelyeket akár Márairól is elmondhatott volna, hiszen ő is olyasmiről beszél, „amit már így nem ismerünk, nem is fogunk soha, és ez úgy hiányzik, hogy majd behalunk, kicsi túlzással szólva”.

Mivel azonban a recenzió írója nem Márai-kutató, sőt irodalomtörténésznek sem mondhatja magát, a Márai-életmű irodalomtörténeti helyét és értékét boncolgató kérdések helyett kénytelen azokkal a kérdésekkel szembeíteni az olvasót, amelyek Czetter Ibolya tanulmánykötetében is központi helyet foglalnak el, nevezetesen: melyek azok a nyelvszemléleti vonások és stílusbeli sajátosságok, amelyek egyedivé teszik, de ugyanakkor a magyar irodalmi formanyelv hagyományaihoz kapcsolják Márai Sándor írásművészetét.

A kötetben szereplő nyolc elemzés, amelyek nagy része különböző folyóiratokban, más tanulmánykötetekben korábban már megjelent, a saját szempontrendszerének megfelelően felöleli a Márai által művelt műfajok majdnem mindegyikét: három elemzés foglalkozik a *Naplókkal*, kettő a publicisztikai írásokkal, de két regény (az *Egy polgár vallomásai* és a *Szindbád hazamegy*) is göröcső alá kerül, sőt Márai első verseskötetéről is szól egy elemzés.

Mint ahogy azt a bevezetőben olvashatjuk, a szerző számol azzal, hogy „egy tanulmánykötetben az olvasó inkább a selektív, mint a lineáris olvasásra szánja el magát”, vagyis hogy az olvasó a tanulmányok közül csak az(oka)t olvassa el, amely(ek) éppen akkor az érdeklődése középpontjában áll(nak). Egy recenzióírónak mégis a kötet egészéből illik és kell kiindulnia. Ez esetben nem csak azért, mert ennek a tanulmánykötetnek egy szerzője van és egy szerzőről szól. Nem is csak azért, mert az elemzett szövegek stilisztikai kiindulópontú megközelítése lényegében minden esetben azonosnak mondható. Hanem legfőképpen azért, mert az önállóan is egészet alkotó tanulmányok között meglévő szoros intertextuális kapcsolat a kötet szerkesztésében felfedezhető tudatos kompozicionális eljárás miatt voltaképpen textuális jellegű kapcsolattá lényegül át.

Nem tarthatjuk véletlennek, hogy a kötetet az a két tanulmány nyitja és zárja, amelyeket - a többi tanulmánnyal ellentétben - eddig még nem publikált a szerző, s amelyek vélhetően éppen ezért a leginkább mutathatják meg azt, hogy mi jellemzi ma a szerző kérdezőhorizontját. Így e két tanulmány tulajdonképpen keretet ad az általuk közrefogott további hat stíluselemzés értelmezéséhez.

Az első tanulmány, amely a *Vallomások a nyelvről* címet viseli, a *Naplókban* kifejtett nézetekre összpontosítva kísérli meg bemutatni Márai nyelv- és stílus szemléletét. Márainak a nyelvről vallott nézeteivel kapcsolatba hozható nyelvfilozófusok közül Czetter Ibolya nemcsak a Máraira közvetlenül ható Ortega y Gasset-t említi meg, hanem azokra a rejtett kapcsolatokra is igyekszik rávilágítani, amelyek Márai nézeteit Humboldt, illetve Wittgenstein nyelvről való felfogásával rokonítja. A dolgozat kérdésfeltevése azért is rendkívül izgalmas és tanulságos, mert Márai nyelv- és stílus szemléletének olyan vonásait keresi, amelyek központi helyet foglalnak ma el a stílusról való gondolkodásban (a nyelv használatközpontú megközelítése, nem esz-közként, hanem szubsztanciaként való felfogása, továbbá a nyelv történetiségének, a szövegközpontúság elvének, valamint a nyelvi relativizmusnak a hangsúlyozása). Mindezek után nem meglepő a szerző végkövetkeztetése, amely szerint a stílus hagyományörző szerepét tudatosan felvállaló Márai „a meghatározó mintát csak meghaladva követhette”.

A kötet második tanulmánya Márainak egy kevésbé ismert arcát villantja fel: „...a szavak igézetén múlik minden...” című írás a versíró fiatal Márait mutatja be úgy, hogy első verseskötetének szókészletteni sajátosságait vizsgálja. Az elemzés meggyőzően bizonyítja, hogy milyen szoros kapcsolat fűzte Márait a Nyugat első nemzedékének lírikusai által képviselt stíluseszmenyhez. Az ezt követő tanulmány szintén a szóhasználat problémáját helyezi középpontba. Az *Egy polgár vallomásainak* polgári életformát tükröző szókinccsét vizsgálva azonban nem az irodalomtörténeti, hanem a mentalitástörténeti vonatkozások kerülnek előtérbe, ezzel is bizonyítva a szóhasználat stilisztikai megközelítésében rejlő, több irányba mutató lehetőségeket.

A tanulmánykötetben két dolgozat is foglalkozik Márai publicisztikai írásainak stílusbeli jellemzőivel. A *Vasárnapi krónika* (1943) mintadarabjaiként is értelmezhető *Búcsú és Eszpresszó* című tárcák elemzésében meghatározó szempontként jelentkezik a retorizáltságnak a vizsgálata, amely olyan - stilisztikai és poétikai szempontból is alapvető - kérdések megfogalmazására ad lehetőséget, mint például a szöveg megformáltságának a műfajjal, gondolkodással, világszemlélettel való összefüggése.

A szépirodalmi igénytel és igényességgel megalkotott publicisztikai írások elemzése után a Márai-életmű egyik csúcspontjaként számon tartott *Szindbád hazamegy* című regény stilisztikai elemzése következik. A találó címet viselő tanulmány {*A szemfényvesztés regénye*} arra tesz kísérletet, hogy a kiszélesedett funkcionális stilisztika legjobb elemző hagyományait követve adjon választ arra a kérdésre, hogy mi a nyelvi titka a Krúdy-imitáció sokak által elismert, de annál kevésbé vizsgált sikerének. A közös és az eltérő jegyek összevetése a funkcionális stílus elemzés hagyományainak megfelelően a szóválasztás, a mondat szerkesztés, valamint a szóképek és a hozzájuk kapcsolódó stílári eszközök szintjén valósul meg.

A tanulmánykötet szerkesztésében érvényre jutó tudatosság jele, hogy a regényt elemző tanulmány előtt helyet kapó dolgozat már felhívja a figyelmet a Márai-életmű egyes darabjai, ez esetben a regény és a publicisztikai írások között fennálló szoros intertextuális kapcsolat fontosságára. A két tanulmány

összevetésének további tanulságát az adja, hogy amíg a *Szindbád hazamegy* elemzése a funkcionális stilisztika hagyományára támaszkodik, addig az *Eszpresszó* értelmezése inkább a kognitív, szocio-interpretációs stilisztikák megközelítésmódját követi. Mindez rámutat a mai hazai stilisztikai kutatások két fő iránya közötti kapcsolódási pontokra, de ugyanakkor szembesíti is az olvasót a kérdésfeltevés irányának különbözőségével.

A kötet utolsó két tanulmánya a naplóíró Márait állítja elének. A *Diáriumok párbeszéde* összehasonlító elemzés: Márai naplóját annak a Jules Renardnak a Nap/ójával veti össze, akinek a művészetét Márai alaposan ismerte, s akinek ezáltal meghatározó szerepe volt abban, hogy Márai a naplóírás felé fordult. A tanulmány, amely a műfaji kapcsolódáson túl kitér a két szerző nyelvezményének, világszemléleti hátterének, ízlés- és értékvilágának közös vonásaira is, az egymást kiegészítő és egymáshoz kapcsolódó szempontok alapján részletes áttekintést ad a *Naplókban* érvényesülő szövegszervező eljárásokról,

A kötet záró tanulmányban, mint ahogy a címe is mutatja, szintén a naplók állnak az érdeklődés középpontjában: Az *isméltés gondolatalakzatainak értelmezése a Napló 1943-44 és a Napló 1984-89 c. művekben*. A két *Napló* összehasonlítása, amelynek elméleti hátterét a pragmatikai, kognitív szemléletű stilisztikákhoz való kapcsolódás jelöli ki, a retorikai alakzatok vizsgálatán alapul. Habár egy naplótól inkább a kihagyás dominanciáját várnánk el, a tanulmányban Czetter Ibolya számos - a *Naplók* egészére jellemző, tehát jól kiválasztott - szövegrészlet részletes értelmezésének segítségével bizonyítja meggyőzően, hogy a Márai-naplók meghatározó formai jellegzetessége (a kompozíció magas fokú szervezettsége, az erőteljes retorizáltság) elsősorban az adjekciós alakzatok használatán alapul.

Végezetül szólni kell a tanulmánykötet egészére jellemző tudományos alaposágról és alázatról, valamint az igényes és gördülékény értekezői stílusról, amely nemcsak hasznos, hanem élvezetes olvasmánnyá is avatja Czetter Ibolya könyvét. Az olvasó ezért bízhat abban, hogy Czetter Ibolyának van még, lesz még néhány gyertyája, amely a csonkig éghet.

(Bár könyvek. Szombathely, 1 999)

Stirling György

CSALÁDREGÉNY TÖRTÉNELMI HÁTTÉRREL

Várdy-Huszár Ágnes: *Mimi*

Két évvel ezelőtt jelent meg Várdy-Huszár Ágnes „Mimi” című regénye, de attól tartok, távolról sem ismerik annyian, mint amennyire azt a könyv megérdemelné. Pedig Várdy-Huszár Ágnes regénye jóval több figyelmet érdemelne, mert kitűnő könyv és szórakoztatón olvasmányos. Amellett, hogy plasztikus képet fest a két világháború közötti magyar valóságról, jól ábrázolja a vidéki arisztokrácia életét és azt a dzsentrivilágot, amely annak holdudvara volt. Időnként fel-felillant néhány jellemző részletet a városi középosztály mindennapjaiból is, miközben néhol meghökkentően éles és találó társadalomkritikával lepi meg az olvasót.

Várdy-Huszár Ágnes gyökerei azokhoz a körhöz nyúlnak vissza, amelyekből hősei is származnak, bár a két világháború közötti életről nem rendelkezhetett személyes tapasztalatokkal. Ám környezetétől sokat hallhatott az akkor történekről: ösztönösen „ráterzett” mindenre, aminek szülei és rokonsága kortársként részese volt, és véleményt formál mindenről, helyenként kemény és „férfias” véleményt.

Egy család történetét mutatja be a könyv. A család legfiatalabb tagjának, Mimi baronesznek sorsán keresztül követhetjük nyomon a folyamatot, amely egy társadalmi osztály szétzilálásával végződik. A történelem viharai elsodorták azt a világot, amelyben Mimi felnőtt. A regény úgy végződik, hogy a hősnő kénytelen elhagyni hazáját. Fájdalmas számára a gondolat, hogy idegenben kell majd élnie, és bele kell törődnie az emigráncsors vállalásába.

Az utolsó két fejezettel a történet kulcsregénnyé válik: Mimi és férje, Péter azt a vívódást élik át, amely Mimi szüleinek és még sok százezer magyar családnak jutott osztályrészül 1944/45-ben. A két pogány közt egy hazáért való harcban felőrldött magyar középosztálynak nem maradt hely saját szülőföldjén, és idegen országban kellett keresnie a boldogulást. És kellett keresnie új hazát. A szerző szülei is átérték azokat a hónapokat, amikor dönteniük kellett, hogy menjenek vagy maradjanak, és sorsukban osztania kellett az akkor még csak néhány hónapos leányuknak is. Akinek jövőjét és egész életét meghatározta szüleinek döntése: magyarnak született Magyarországon és magyarként nőtt fel Amerikában, hogy érett fejjel úgy váljon amerikaivá, hogy gondolkodásában és érzéseiben mindig megmaradjon magyarnak.

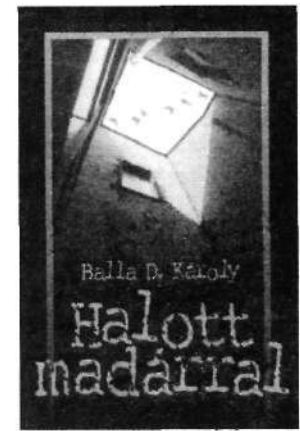
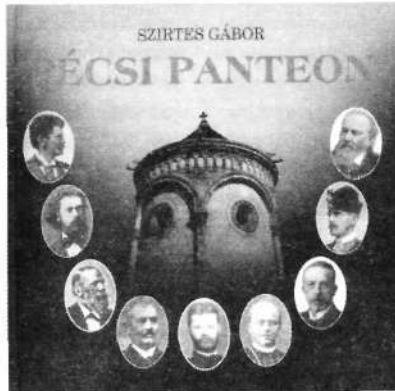
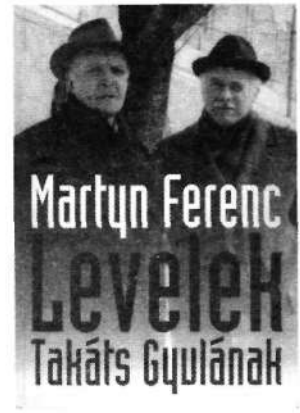
Ez tükröződik a regény minden sorából. A szerző úgy tud azonosulni azzal az elsúlygyedtt világgal, annak társadalmi problémáival, szűkebb családjá gondjaival-örömeivel és tágabb családjá, a magyar nép sorsával, mintha ő maga is Magyarországon töltötte volna gyermek- és ifjúkorát, a harmincas-negyvenes évek légkörében. Holott csak mások elbeszélése alapján tudhatott mindarról, amiről regényében ír. Bámulatos az a beleélés, ahogy a család történetének fonalát gombolyítván, megfesti a történelmi-politikai hátteret, és az olyan olvasó számára is érzékelhetővé teszi a kort, akinek a közép-európai kis ország nem több földrajzi fogalomnál. (Várdy-Huszár Ágnes eredetileg angolul írta meg a regényt, és csak később történt a magyarra fordítás. Ez sokkal nagyobb olvasókört biztosít számára, mint ha csak magyarul jelent volna meg, és azoknak a másod- és harmadgenerációs külföldi magyar fiataloknak is lehetővé teszi a regény megismerését, akik már nehezen vagy egyáltalán nem olvasnak magyarul.)

A szerző tanáros pontossággal olyan körképet ad a korról, melyben hiánytalanul szerepel minden politikai esemény, s ezzel kapaszkodót nyújt a háború utáni generációknak.

A Mimi egyik erőssége, hogy a kiténő korrajz mellett olyan étellel teli jellemrajzokkal szolgál, melyek kiforrott íróra vallanak. A regény valamennyi szereplője hús-vér alak, és mindvégig érdeklődéssel kell követni sorsuk alakulását. A Horthy-korszak utolsó éveinek, az utolsó békeéveknek a légköre, Erdély visszacsatolásának eufóriás hangulata, majd Magyarország háborúba sodródásának tragédiája lezár egy korszakot. Kísérletek a német követelések kicselezésére és a kiugrás lehetőségeinek keresése, a zsidóüldözések szégyenteljes kényszere, végül március 19. és október 15. mindent betetőző végjátéka, aminél csak az orosz dúlás és a menekülés szomorúsága jelentett fájdalmasabb traumát: egymást követő fordulatok a regényben, melyek sodrása magával ragadja azt, aki kezébe veszi a könyvet. És ha egyszer kézbe vette, már nem is tudja letenni, míg el nem olvasta.

SZERZŐINK

Bán Zsuzsa író - Ormándlak	Lackfi János költő, műfordító - Budapest
Bayer Béla író, költő - Bonyhád	Losonci Miklós esztéta - Szentendre
Bohár András kritikus - Budapest	Mezei András költő - Budapest
Bueno, Eugenio költő - Spanyolország	Miltényi Tibor esztéta - Budapest
Domokos Mátyás irodalomtörténész - Budapest	Nagy Anna költő - Pécs
Eszik Alajos festőművész - Budapest	Nagy Csaba újságíró - Nagykanizsa
Fecske Csaba költő - Miskolc	Németh István Péter költő, kritikus - Tapolca
Hee van, Miriam költő - Belgium	Sólyom Sándor műfordító - Keszthely
Hizsnyai Zoltán költő, szerkesztő - Pozsony	Stirling György kritikus - Budapest
B. Juhász Erzsébet kritikus - Budapest	Szabó Ferenc író - Róma
Karánsebessy Balázs író - Vác	Szakolczay Lajos irodalomtörténész - Budapest
Kárpáti Kamii költő - Budapest	Tar Ferenc történész - Hévíz
Kelemen Lajos költő - Kaposvár	Tátrai Szilárd főiskolai tanár - Budapest
Kiss Benedek költő - Budapest	Tóth Imre költő - Zalaegerszeg
Koppány Zsolt költő, kritikus - Budapest	Tüskés Tibor író, szerkesztő - Pécs

PÁLYÁZATI EREDMÉNYEK

Folyóiratunk római katolikus kereszténységünk és magyar államiságunk ezredik évfordulója tiszteletére verspályázatot hirdetett. Hívtuk az öt világrész magyar íróit, a kötetnélkülieket és irodalmunk jeleseit, kikötésünk csupán az volt, hogy a szülőföld nyelvén szóljon az ének, megmutatva a család és a tágabb haza sorsközösségét.

Az 1999. szeptember 30-án lezárt pályázatra 104 írás érkezett, melyekből a szerkesztőségben alakult bírálóbizottság - neves irodalmárokat is bevonva - a következő írókat és írásokat díjazta:

I. díj

Lászlóffy Csaba: Kétségeink hármassoltára

II. díj (megosztva)

Balla D. Károly: Várak tövében

Kiss Benedek: Apám kertjében

III. díj (megosztva)

Czegő Zoltán: Fohász, Egy öreg

Nyírfalvi Károly: „Pre”, MÚLTidő, Boldog teraszok

Jércesétáltató nő

PANNON

LŰKÖB

Kulturális folyóirat

KÖVETKEZŐ SZÁMAINK TARTALMÁBÓL

Fa Ede, Jenei Gyula, Lackfi János, Somos Béla és Szálinger Balázs versei • Gerhard Fritsch poémája Erdélyi Z. János fordításában • Gáspár Ferenc szépprózai írásai • Erdődi Gábor Gáspár Ferencről • Ébert Tibor hangjátéka Bél Mátyásról • Jehova árnyékában - Ács Jenő riport-esszéjének 1. része • Bakonyi István, Büky László, Dienes Ottó, Fried István, Koppány Zsolt, Szakolczay Lajos és Vilcsek Béla kritikái és tanulmányai • Rózsás János emelkedése - Losonci Miklós írásának záró része • Kiss György műhelyében

2000

Ára: 150 Ft